

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞİHÂBÜDDİN SİVÂSÎ VE CEZZÂBÜ'L-KULÛB ADLI
ESERİ (İNCELEME VE METİN)

Abdulmenaf KAYA

Danışman
Doç. Dr. Süleyman GÖKBULUT

İZMİR – 2020

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezli Yüksek Lisans Dönem Projesi olarak sunduğum “Şihâbüddîn Sivâsî ve Cezzâbü’l-Kulûb Adlı Eseri (İnceleme ve Metin)” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2020

Abdulmenaf KAYA

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
ŞİHÂBÜDDİN SIVÂSÎ VE CEZZÂBÜ'L-KULÛB ADLI ESERİ (İNCELEME
VE METİN)
Abdulmenaf KAYA

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı
Temel İslâm Bilimleri Programı

Bu tez, XIV ve XV. asırlarda yaşamış olan mutasavvıf ve aynı zamanda müfessir Şihâbüddîn Sivâsî'nin tasavvufa dair kaleme aldığı *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eserinin tahkik ve değerlendirmesini içermektedir. Sivâsî hayatının ilk yıllarını Sivas'ta, geri kalan kısmını da Ayasluğ'da (Selçuk) geçirmiştir. Müellif Osmanlı Devleti'nin ilk dönem ulemâsından olup, Zeyniyye tarîkatının müntesiplerindendir.

Çalışmamızın iki amacı vardır: Birincisi, Sivâsî'nin tasavvufî yönünü ortaya koymak. İkincisi ise, *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eserin içeriği hakkında bilgi vermektir. Sivâsî ve söz konusu eserle ilgili Fatih Çınar tarafından bir makale ele alınmış olmakla birlikte, müellifin tasavvufî anlayışı tüm detaylarıyla incelenmiş değildir. Biz de Sivâsî'nin bu yönünü biraz daha açıklığa kavuşturarak ve tasavvuf alanıyla ilgili düşüncelerini kendisinden önceki sûfilerin görüşleriyle karşılaştırarak sunmaya çalıştık. Bu bağlamda Sivâsî'nin tasavvufî düşüncelerini anlatan iki eseri bulunmaktadır. Tezimizde Sivâsî'nin tasavvufî bakış açısı *Cezzâbü'l-Kulûb* isimli eserin ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

Tezimiz giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında Sivâsî hakkında yapılan çalışmalar, tezin konusu, amacı ve yöntemi yer almaktadır.

Birinci bölümde; müellifin yaşadığı dönem, hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve müntesibi olduğu tarîkat hakkında imkân dâhilinde bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, *Cezzâbü'l-Kulûb*'un -biri müellif nüshası olmak üzere- ulaşabildiğimiz altı yazma nüshasının tavsifi ve değerlendirmesi yapılmış, ayrıca eserin nüshaları ve içeriği hakkında malumatlar aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, eserin tarih bakımından en eski üç nüshası karşılaştırılarak bilgisayar ortamında yeniden yazılmıştır. Nüshalar arasındaki farklılıklar tespit edilerek dipnotlarda belirtilmiş ve eserde ismi geçen şahıslarla ilgili birtakım bilgilere yer verilmiştir. Bu yöntem ile tahkik işlemi yapılmış ve söz konusu eserin tercümesi de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarîkat, Seyr ü Sülûk, Şihâbüddîn Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*.

ABSTRACT

Master's Thesis

Şihâbüddîn Sivâsî and Cezzâbü'l-Kulûb

Named Work (Review and Text)

Abdulmenaf KAYA

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Basic Islamic Sciences Program

This thesis includes the investigation and evaluation of the work titled Cezzabu'l-Kulub, written by the sufist and also the commentator Sihabuddinn Sivasi, who lived in the XIV and XV centuries. Sivasi spent the first years of his life in Sivas and the rest in Ayaslug (Selcuk). The author was one of the first period scholars of the Ottoman Empire and one of the followers of the Zeyniyye sect.

Our study has two purposes: the first is to reveal Sivasi's mystical side. The second is to give information about the content of the work named Cezzabu'l-Kulub. Although there is an article by Sivasi and Fatih Cinar about the work in question, the author's mystical understanding has not been studied in all details. We tried to clarify this aspect of Sivasi a little more and to present his thoughts on the field of Sufism by comparing it with the views of the Sufis before him. In this context, there are two works describing Sivâsî's Sufi thoughts. In our thesis, Sivasi's mystical point of view has been tried to be examined in the light of the work named Cezzabu'l-Kulub.

Our thesis consists of an introduction, three chapters and a conclusion. In the introduction part, the studies about Sivasi, the subject, purpose and method of the thesis are included.

In the first chapter; Information was given about the author's lifetime, his life, his scientific personality, his works and the religious order he was a part of.

In the second chapter, six manuscript copies of Cezzabu'l-Kulub, one of which is the author's copy, are described and evaluated, and information is given about the copies and content of the work.

In the third chapter, the three oldest copies of the work in terms of history were compared and rewritten in computer environment. The differences between the copies are determined and indicated in the footnotes, and some information about the persons named in the work are included. With this method, the verification process was made and the translation of the work in question was taken.

Keywords: Sufism, religious order, Cruise Leech, Şihâbüddîn Sivâsî, Attracting hearts.

ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ VE CEZZÂBÜ'L-KULÛB ADLI ESERİ (İNCELEME VE METİN)

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
EKLER LİSTESİ	xii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. ŞİHÂBÜDDÎN /SİVÂSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM	11
1.2. ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'NİN HAYATI	16
1.3. ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'NİN MÜRŞİDİ ZEYNÜDDÎN el-HÂFÎ VE ZEYNİYYE TARÎKATI	18
1.4. ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'NİN ZEYNÜDDÎN el-HAFÎ'NİN HALİFELERİNDEN MUHAMMED EFENDİ (ö. ?) İLE İLİŞKİSİ	21
1.5. ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'YE GÖRE ZEYİNİYYE TARİKATININ SİLSİLESİ	22
1.6. ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'NİN ESERLERİ	23

İKİNCİ BÖLÜM

SİVÂSÎ'NİN CEZZÂBÜ'L-KULÛB ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

2.1. CEZZÂBÜ'L-KULÛB'UN YAZMA NÜSHALARI VE TAVSİFLERİ	27
2.1.1. Cezzâbü'l-Kulûb, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3257, vr. 144b-171b.	29

2.1.2. Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb, Milli Ktp., 06 Mk. Yz. A 5334/1, vr. 1a-18a.	29
2.1.3. Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 853. vr. 1a-14a.	30
2.1.4. Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Koleksiyonu, nr. 247, vr. 1b-17a.	30
2.1.5. Cezzâbü'l-Kulûb, Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43169, nr. 42937, Tasnif no: 297. 84/DEH. CEZ. K. 84a-102a.	31
2.1.6. Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb, Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43168, nr. 40419, Tasnif no:297. 84/CEZ. K. 164b-190a.	32
2.2. ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'NİN “CEZZÂBÜ'L-KULÛB” ADLI ESERİNİN TAHLİLİ	32
2.2.1. Cezzâbü'l-Kulub İlâ Tarîki'l-Mahbûb Adlı Eserin Kaynakları	33
2.2.2. İlim	35
2.2.3. İmân, İslâm ve İhsân	38
2.2.4. Zikrin Fazileti	39
2.2.5. İstikâmet ve Takvâ	41
2.2.6. Yakîn, Sıdk, Kızb ve Hıfzu'l- Lisân Bölümü	42
2.2.7. Tasavvufî Makamlar	44
2.2.8. Hz. Peygamber ve Mu'cizeleri	55
2.2.9. Hulefâ-yi Râşidîn Bahsi	58
2.2.10. Velî Bahsi ve Manası	59
2.2.11. Hz. Peygamber'in Yaptığı Bir Kısım Dualar	59
2.2.12. Zâhirî ve Bâtinî Hırka Giyme Bölümü	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEZZÂBÜ'L-KULÛB ADLI ESERİN TAHKİKİ VE TERCÜMESİ

3.1. TAHKİK	64
3.2. CEZÂBÜ'L-KULÛB İLÂ TARÎKİ'L-MAHBÛB ADLI ESERİN TERCÜMESİ	98

SONUÇ	117
KAYNAKÇA	119
EKLER	

KISALTMALAR

b.	: Bin (oğlu/oğul)
bkz.	: Bakınız
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
GAL.	: Geschichte Der Arabichen Litteratur
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret-i
H.	: Hicrî
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
Ktp.	: Kütüphane/Kütüphanesi
Meb.	: Millî Eğitim Bakanlığı
nr.	: Numara
Ö.	: Ölümü
Ö. ?	: Ölüm Tarihi Bilinmiyor
r.a.	: Radıyallâhu anh
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
s.	: Sayfa No
ss.	: Sayfadan Sayfaya
trs.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak
vs.	: Vesâire
Yz.	: Yazma Eser
y.y.	: Yayın yeri yok

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Şihâbüddîn Sivâsî'nin Cezzâbü'l-Kulûb Adlı Eserinde Kaynak Olarak Kullandığı Âyetler	ek s. 1
Ek 2: Şihâbüddîn Sivâsî'nin Cezzâbü'l-Kulûb Adlı Eserinde Yer Verdiği Hadisler	ek s. 3
Ek 3: Şihâbüddîn Sivâsî'nin Cezzâbü'l-Kulûb İsimli Eserinde Yer Verdiği Zeyniyye Tarîkatının Silsilesi:	ek s. 10
Ek 4: Şihâbüddîn Sivâsî'nin türbesinin dış görünümü	ek s. 11
Ek 5: Şihâbüddîn Sivâsî'nin türbesinin iç görünümü	ek s. 12
Ek 6: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, no: 3257, vr. 171b).	(144b- ek s. 13
Ek 7: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 3257, vr. 171b).	(144b- ek s. 14
Ek 8: Milli Kütüphane, 06 Mk Yz. A 5334/1, vr. (1a-18a).	ek s. 15
Ek 9: Milli Kütüphane, 06 Mk Yz. A 5334/1, vr. (1a-18a).	ek s. 16
Ek 10: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 853. vr. (1a-14a).	ek s. 17
Ek 11: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 853. vr. (1a-14a).	ek s. 18

GİRİŞ

Tezimizin giriş kısmında öncelikle İslâmî ilimlerin çeşitli sahalarına dair eserler vermiş olan Şihâbüddîn Sivâsî hakkındaki bazı klasik ve modern kaynaklara değinip bunlar hakkında kısa değerlendirmelerde bulunacağız. Evvela klasik eserlerden başlayarak bunları kronolojik olarak zikredeceğiz. Bu bağlamda ele alacağımız eserler, tarihte iz bırakmış önemli şahsiyetleri, meşhur ilim adamlarını ve bunların hayatlarını, ilmî yönlerini, eserlerini vs. geniş bir şekilde ihtiva eden ansiklopedik çalışmalardır. Daha sonra ise Sivâsî hakkında modern dönemde yapılmış tez ve makale gibi akademik çalışmaları söz konusu edeceğiz. Giriş bölümünde ayrıca tezimizin amaç, kapsam ve yönteminden de bahsedeceğiz.

1. ŞİHÂBÜDDÎN es-SİVÂSÎ HAKKINDAKİ KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

A. KLASİK KAYNAKLAR

1) Taşköprüzâde Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561): *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*. Arap edebiyatının tabakât geleneğine göre kaleme alınan bu eser, Osmanlı Devleti'nin tarihte iz bırakmış âlimlerinin ilk derlemesi olma vasfını taşımaktadır. Bu eserin kaleme alınma sebebi, müellifinin bu alanda iyi bir çalışma yapılmadığını dile getirmesiyle başlar. Bunun üzerine âlimlerden birinin muhtemelen Zenbillizâde Fudayl Çelebi'nin (ö. 991/1583) ricası ile kaleme alındığı belirtilir.¹ Taşköprüzâde, çalışmamıza konu olan Sivâsî'nin hayatıyla ilgili şu bilgilere yer vermiştir. Aslen Sivaslı olup küçük yaşta birçok alanda ilim tahsil ettiği, daha sonra o dönemin önde gelen ulemâsından ders alıp kısa sürede akranlarını geçtiği ifade edilmiştir. Daha sonra Zeynüddîn el-Hâfi'nin (ö. 838/1435) halifelerinden Şeyh Muhammed (ö. ?) Efendi'nin hizmetinde bulunduğu ve ondan tasavvuf sahasında dersler aldığı, akabinde ise şeyhiyle birlikte Ayasluğ'a gittiği anlatılmıştır. O dönemde Ayasluğ'u (İzmir/Selçuk) idare eden Aydınoglu, Sivâsî'ye son derece hürmet gösterir imiş. Ayrıca eserde Sivâsî'nin 880/1475 yılında Ayasluğ'da vefat ettiğini belirten müellif, onun *Uyûnü't-Tefâsîr Li'l-Fuzalâi's-*

¹ Abdulkadir Özcan, “eş-Şekâikü'n-Nu'mâniyye”, *DİA*, İstanbul, 2012, Cilt: 38, ss. 485-486.

Semâsîr ve tasavvufî bir eser olan *Risâletü'n-Necât Min Şerri's-Sıfât* adlı eserlerine de yer vermiştir. Sivâsî'nin böyle bir tasavvufî eseri kaleme alması sebebiyle onun tasavvuf alanında ne denli yetkin olduğunu ifade eden müellif, ismini zikretmemekle birlikte Sivâsî'nin bir tasavvufî eserinin daha olduğunu vurgulamıştır.²

2) Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657): *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. Kâtip Çelebi'nin Arapça olarak kaleme aldığı bu eser, isminden de anlaşılacağı üzere kitaplarla birlikte ilmî disiplinleri de ele almıştır. Kâtip Çelebi'nin ilmî anlayışını ortaya koyan bu kıymetli yapıt beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde (mukaddimesinde) bilginin tanımına yer veren müellif, ikinci bölümde İslâm dünyasında ilimlerin doğuşuna ve gelişimine değinmiştir. Üçüncü bölümde ise medeniyetle olan ilişkileri ele alan Çelebi, dördüncü bölümde kitapların telif şekillerini işlerken, son bölümde de şerh geleneğinin çeşitli şekilleri vb. konuları işlemiştir.³ Kâtip Çelebi bu eserinde Sivâsî'den bahsederken daha çok onun eserlerinin muhtevasını dile getirmiştir. Sivâsî'nin vefat tarihini 803/1400 olarak gösteren Çelebi, onun aşağıda zikredeceğimiz şu dört eserine değinmiştir: *Risâletü'n-Necât Min Şerri's-Sıfât*, *Uyûnü't-Tefâsîr Li'l-Fuzalâi's-Semâsîr*, *Şerh Ale'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*, *Şerhü'l-Misbâh*.⁴ Kâtip Çelebi mezkûr eserinde Sivâsî'nin *Şerhu Lubbi'l-Elbâb* adlı eserini “Şerhü'l-Misbâh” ismiyle zikretmiştir.

3) Müstakimzâde Süleyman Saduddîn (ö. 1203/1788): *Mecelletü'n-Nisâb Fî'n-Nesebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*. Müellifin bu eseri Türk-İslâm dünyasının tanınmış şahsiyetlerinden birçoğunun kısa hâl tercümesini, künye, lakap ve mahlaslarını içermesi bakımından bir başvuru kitabı niteliğindedir. Bu bakımdan müellifin bu eseri, biyografi sahasındaki teliflerinin en önemlilerindendir.⁵ Müellif eserinde Sivâsî'nin hayatına kısaca değinmiş ve ismini “Şihâbüddîn Ahmed bin Mahmûd” olarak kayda almıştır. Onun *Uyûnü't-Tefâsîr Li'l-Fuzalâi's-Semâsîr* adlı tefsirine de yer veren Müstakimzâde, son olarak vefat tarihini 803/1400 yılı olarak belirtmiştir.⁶

4) Mehmet Tâhir Bursalı (ö. 1344/1925): *Osmanlı Müellifleri*. Bursalı'nın son ve hacim bakımından en geniş kitabı olan bu eseri, yaklaşık olarak yirmi beş yıl

² Taşköprüzâde, *eş-Şekâikü'n-Nu'mâniyye Fî Ülemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Dâru'l-Kütübî'l-'Arabiyye, Beyrut, 1975, s. 22.

³ İlhan Kutluer, “Keşfü'z-Zunûn”, *DİA*, Ankara, 2002, Cilt: 25, ss. 321-322.

⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Darül-İhyâü't-Turâsü'l-'Arabi, Beyrut, (trs.) Cilt: 1, s. 895; Cilt: 2, ss. 1185, 1247, 1709.

⁵ Ahmed Yılmaz, “Mecelletü'n-Nisâb”, *DİA*, Ankara, 2003, Cilt: 23, ss. 237-238.

⁶ Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Bölümü, nr. 682, vr. 267a.

süren bir çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır. 1240 sayfadan oluşan üç ciltlik bu kitap, birçok müellifin ilmî kişiliğine ve eserine yer vermiştir.⁷ Eserinde Sivâsî'nin hayatına da yer ayıran Bursalı, Sivâsî ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır. Sivâsî'nin büyük bir müfessir olmakla birlikte Zeyniyye tarîkatı şeyhlerinin en büyüklerinden olduğunu belirtmiştir. Onun aslen Sivaslı olup, kendi memleketinde küçük yaşta birçok alanda dönemin önde gelen âlimlerinden ilmî eğitim aldığını vurgulamıştır. Sonrasında ise Sivâsî'nin Zeynüddîn el-Hâfî'nin halifelerinden Şeyh Muhammed Efendi'ye intisap ettiğini, şeyhiyle birlikte o dönemde mamur olan Ayasluğ'a göç ettiğini ve oranın hükümdarı Aydınoğlu Muhammed Bey'den gördükleri hürmet üzerine oraya yerleşerek ömürlerinin sonuna kadar talim ve irşâd ile iştigal ettiklerini ifade etmiştir. Bu şekilde ömürlerini geçirirken şeyhinin vefatından birkaç yıl sonra kendisinin de 860/1455 yılında vefat ettiğini ve Ayasluğ'da medfun olduğunu belirtmiştir. Sivâsî'nin eserlerine de yer veren Bursalı, Taşköprüzâde'nin *eş-Şekâikü'n-Nu'mâniyye* adlı eserinde Sivâsî'nin tasavvufa dair bir eseri daha olduğu sözüne istinaden otuz bâb üzere tertiplenmiş *Cezzâbü'l-Kulûb* isimli eserini müşahade ettiğini ifade etmiştir.⁸ Fakat yaptığımız araştırmalarda, Sivâsî'ye ait bu eserin orijinal nüshasının otuz bâbtan oluşmadığını, Bursalı'nın, otuz bâbtan oluştuğunu ifade ettiği nüshanın, Sivâsî'nin eseri üzerine bazı eklemeler yapılarak Hüseyin b. Hasan tarafından kaleme alındığını tespit ettik.⁹

5) Şemseddîn Sâmi (ö. 1322/1904): *Kâmûsü'l-A'lâm*. Bu eser, genel olarak tarih, coğrafya ve meşhur şahsiyetleri içeren ansiklopedik bir eser olması yanında İslâm'a ve Doğu'ya ait birçok madde içermesi bakımından çok değerlidir. Yazar, gösterdiği kaynaklar arasında birçok Batılı yazarın eserlerinden örnekler de verir. İslâm sahası dışındaki diğer maddeleri, “satır satır tercüme ve iktibas yöntemi” ile Bouillet'nin eserinden nakleder. Fakat Şemseddîn Sâmi'nin bu eseri, Bouillet'in eserine göre daha hacimli olması (6 cilt 4830 sayfa) hasebiyle sıradan bir nakilden ibaret olmadığı aşîkârdır. Müellif bir taraftan Türk okuyucusunu ilgilendirmeyen maddeleri çıkarmış diğer taraftan bazı maddeleri genişletmiştir.¹⁰ Şemseddîn Sâmi,

⁷ Ömer Faruk Akün, “Bursalı Mehmed Tâhir”, *DİA*, İstanbul, 1992, Cilt: 6, ss. 452-461.

⁸ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul, (trs.), Cilt: 1. s. 201.

⁹ Bu nüsha, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, 853, vr. 1a-17a kısmında bulunmaktadır. Bu nüshanın özellikleriyle ilgili eserin tanıtım bölümünde bilgi verilecektir.

¹⁰ Ömer Faruk Akün, “Şemseddîn Sâmi”, *Meb. Yayınları*, *İA.*, Eskişehir, 2001, Cilt: 11, ss. 411-417.

Sivâsî'nin hayatına dair şu bilgilere yer vermektedir. Onun Sivaslı birinin kölesi iken ilim tahsil ettiğini, sonrasında ise Zeynüddîn el-Hâfî'nin halifelerinden Şeyh Muhammed'e intisap edip mezkûr şahısla Ayasluğ'a taşındığını, o vakit orada hüküm süren Aydınoğlu tarafından hürmet gördüğünü ve 780/1378 yılında da vefat ettiğini ifade etmiştir. Müellif Sivâsî'nin eserlerinden *Uyûnü't-Tefâsîr Li'l-Fuzalâi's-Semâsîr* ve *Risâletü'n-Necât Min Şerri's-Sıfât* adındaki eserlere de değinmiştir.¹¹

6) Mehmed Süreyya (ö. 1327/1909): *Sicill-i Osmânî*. Osmanlı döneminin önde gelen şahsiyetlerini içeren ve ansiklopedi niteliğinde olan bu eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1316/1899 yılının sonlarına kadar yaşamış farklı meslek erbâbının biyografilerini ele almıştır. Bu eser Osmanlı tarih araştırmacılarının temel müracaat kaynaklarından biridir.¹² Eserinde Sivâsî'nin hayatına da yer ayıran Süreyya, onun ölüm yılına değinmeden Sivaslı bir köle olduğunu vurgulamıştır. Zeynüddîn el-Hâfî'nin halifelerinden Şeyh Muhammed Efendi'ye intisap ederek tahsilini kemale erdirdiğini belirten müellif, Ayasluğ'da şöhret kazandığını, II. Mehmet Fatih (ö. 885/1481) devri sonlarına yettiğini ve “Tefsir-i Şeyh” diye bilinen *Uyûnü't-Tefâsîr Li'l-Fuzalâi's-Semâsîr* isimli tefsirinin de olduğunu belirtmiştir.¹³

7) İsmail Paşa el-Bağdâdî (ö. 1338/1920): *Hedyyetü'l-Ârifîn, Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*. İki ciltten oluşan bu eser, İslâm âleminde yetişmiş 9000 kadar müellifin biyografisini ve bahsi edilen şahsiyetlerin çeşitli ilim dallarına ait 50.000 civarındaki kitabını ele almıştır. Bir kısım müellifler hakkında kısa bilgiler verilirken diğer bir kısmın hayatları ve eserleri hakkında ise geniş malumatlar verilmiştir. Ayrıca Türk olanların isimlerinin yanına yıldız simgesi konulmuştur.¹⁴ Bağdâdî, Sivâsî'nin Hanefî mezhebine bağlı olduğunu, 803/1400 yılında vefat ettiğini belirtmesi yanında onun eserlerine de yer vermiştir.¹⁵

8) C. Brockelmann (ö. 1375/1956): *Geschichte, Der Arabischen Litteratur*. Kısa adıyla “GAL” diye bilinen bu eser, iki cilt olup biyografik ve bibliyografik bir özelliğe sahiptir. Eserde; İslâm dünyasında Arapça telifler yapan bilginler, onların

¹¹ Şemseddîn Sâmî, *Kâmusü'l-A'lâm*, Mihran Yayınları, İstanbul, 1891, Cilt: 4, s. 2886.

¹² Abdülkadir Özcan, “Sicill-i Osmânî”, *DİA*, Ankara, 2003, Cilt: 28, ss. 527-529.

¹³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, Cilt: 5, s. 1600.

¹⁴ Hulusi Kılıç, “Bağdâtlı İsmâil Paşa”, *DİA*, İstanbul, 1991, Cilt: 4, ss. 447-448.

¹⁵ İsmâil Paşa el-Bağdâdî, *Hedyyetü'l-Ârifîn*, Meb. Yayınları, İstanbul, 1951, Cilt: 1, s. 118.

eserleri ve haklarında yapılmış bibliyografik bilgiler belli bir plan dâhilinde yer almaktadır.¹⁶ Müellif, Sivâsî'nin hayatına dair şu bilgilere değinmiştir. Ölüm tarihini 803/1400 yılını verip, ismini de Ahmed b. Mahmud Sivâsî (Şihâbüddîn) olarak belirtmiştir. Onun çok yönlü bir ilmî donanıma sahip olduğunu ve birçok alanda eser verdiğini vurgulayan Brockelman, onun *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eseri dışındaki eserlerinin isimlerine de yer vermiştir.¹⁷

9) Ömer Rızâ Kehhâle (ö. 1407/1987): *Mu'cemü'l-Müellifin*. 4 ciltten oluşan bu eserde, müellifin kendi dönemine kadarki zaman diliminde Arapça eserler yazmış müellifler ve ilmî kişilikleri söz konusu edilmektedir. Son iki cildi indeks olan bu eser, on beş cilt (sekiz mücelled) olarak basılmıştır.¹⁸ Kehhâle, Sivâsî'nin hayatıyla ilgili C. Brockelman'nın "GAL" adlı eserinden alıntı yaptığından aynı bilgileri burada tekrar etmek istemedik.¹⁹

B. MODERN ÇALIŞMALAR

Şimdi Sivâsî hakkında yapılan modern çalışmalarını dile getirmek istiyoruz. Bu çalışmalar oldukça fazladır. Bunların bir kısmı tez çalışması diğer kısmı ise makalelerden oluşmaktadır:

Tezler:

1) Bahaddin Dartma: *Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr Li'l-Fuzalâi's-Semâsîr'indeki Metodu*. Bahaddin Dartma tarafından Tefsir Anabilim Dalı'nda kaleme alınan bu doktora tezi 1994 yılında yazılmıştır.²⁰ Yazar bu tezinde Sivâsî'nin hayatını, eserlerini, yukarıda bahsi geçen tefsirin rivayet ve dirayet yönünden

¹⁶ Nuri Yüce, "Brockelmann Carl", *DİA*, İstanbul, 1992, Cilt: 6, ss. 335-336.

¹⁷ C. Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, Leiden, 1938, Cilt: 2, s. 319.

¹⁸ Muhammed Abdüllatîf Sâlih el-Ferfûr, "Ömer Rızâ Kehhâle", *DİA*, Ankara, 2002, Cilt: 25, ss. 189-190.

¹⁹ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Beyrut, (trs.) Cilt: 2, s. 172.

²⁰ Bahattin Dartma, *Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr Li'l-Fuzalâi's-Semâsîr'indeki Metodu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 1994.

özelliklerini, ayetlerin nüzul sebeplerini ve israiliyât gibi konuları dile getirmiştir.²¹ Dartma'nın bu çalışması, Sivâsî'nin tefsiri hakkında doyurucu bilgiler içermektedir.

2) Abdalbaki Güneş: *Şihâbüddîn es-Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu*. Abdalbaki Güneş, bu çalışmayı 1994 yılında bir yüksek lisans tezi olarak kaleme almıştır. Yazar bu tezinde Sivâsî'nin hayatını, eserlerini; istifham, hitap, emir, hadislerle istişhad, istiare ve mecaz gibi konuları ele almıştır.²² Yazarın bu çalışması Sivâsî'nin tefsirindeki mezkûr konuların ele alınması bakımından faydalandığımız ve örnek aldığımız önemli bir eserdir.

3) Ekrem Bayat: *Şihâbüddîn es-Sivâsî'nin Uyûnü't-Tefâsîr Li'l-Fuzalâi's-Semâsîr Adlı Esrinin Tahlili ve Tefsirdeki Metodu*.²³ Ekrem Bayat, bu çalışmasını 1995 yılında bir yüksek lisans tezi olarak tamamlamıştır. Bayat, Sivâsî'nin hayatını ve eserlerini ele almış, ayrıca ismi geçen eserin nüshaları ve içeriği hakkında bilgi vermiştir. Söz konusu eserin tahlil ve yöntemi hakkında kıymetli bilgiler ihtiva eden bu çalışma, alana ilgi duyan araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı mesabesinde dir.

Makaleler:

1) Şükrü Arslan: *Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr Adlı Eserin Metodu*. Arslan makalesinde Sivâsî'nin hayatını, mezkûr eserin tefsirler arasındaki yerini, üslubunu, rivayet tefsiri yönündeki özelliklerini, hadislerle istişhadını, sahabe ve tabiîn sözleri ile tefsir ve eserin nüshalarını dile getirmiştir.²⁴ Sivâsî'nin hayatını ve söz konusu tefsirinin tanıtımını içeren bu makale, müellifin tefsir yönünü, üslup ve metodunu anahatlarıyla ortaya koymaktadır. Yazar bir önceki makalenin devamı olan *Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr İsimli Tefsirin Metodu*²⁵ adlı makalesinde, tefsirdeki hitap, istifham, emir, umûmilik-husûsilik, mutlak-mukayyed,

²¹ Murat Sülün, “Şihâbüddîn Sivâsî”, **DİA**, İstanbul, 2010, Cilt: 48, ss. 418-420.

²² Abdalbaki Güneş, **Şihâbüddîn es-Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun, 1994.

²³ Ekrem Bayat, **Şihâbüddîn es-Sivâsî'nin Uyûnü't-Tefâsîr Adlı Esrinin Tahlili ve Tefsirdeki Metodu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995.

²⁴ Şükrü Arslan, “Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr'indeki Metodu”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1990, sayı: 9, ss. 188-214.

²⁵ Şükrü Arslan, “Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr'indeki Metodu”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1991, sayı: 10, ss. 149-154.

kinaye, istiare ve mecaz gibi tariflere yer vermiştir. Arslan onuncu sayısının devamı olan *Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr Adlı Eserin Metodu*²⁶ isimli makalesinde ise ayet ve sûreler arasındaki münasebeti, kelâmî ve tehdit bildiren ayetleri konu edinmiştir.

2) Abdülbaki Güneş: *Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Tefsirinde Takip Ettiği Yöntem*.²⁷ Yazar bu makalesinde Sivâsî'nin hayatını, *Uyûnü't-Tefâsîr* adındaki eserin nüshalarını, sahabe ve tabîinden müfessir olanlarının isimlerini, Kurân'ın Kur'ân ve Sünnet ile tefsirini, Kur'ân'daki mücmel, mübhem ve müşkil ayetleri işlemiştir.

3) Bahattin Dartma: *Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Tefsiri*.²⁸ Dartma, Sivâsî'nin hayatını ve Osmanlı müfessirleri arasındaki konumunu, tefsirinin genel özelliklerini ve diğer klasik dirayet tefsirlerinden ayrılan hususlarını bu makalesinde belirtmiştir.

4) Bahattin Dartma: *Şihâbüddîn es-Sivâsî, Hayatı ve İlmî Şahsiyeti*.²⁹ Yazar bu makalede Sivâsî'nin kişiliğini, eserlerini ve tefsiri ile ilgili ona yöneltilen eleştirilerin insafsızca olduğunu dile getirmiştir.

5) Harun Reşit Demirel: *Şihâbüddîn es-Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usûlüne Dair Riyâdü'l-Ezhâr Fî Cilâi'l-Ebsâr İsimli Eseri*.³⁰ Demirel bu makalesinde hadis konularını ihtiva eden mezkûr eserin nüshalarını, eserde geçen kelimelerin okunuşuna ve anlamına dair malumat, tâ'lik ve ravîler hakkında bilgiler dile getirmiştir.

6) Fatih Çınar: *Bir Mutasavvıf Olarak Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Cezzâbü'l-Kulûb İsimli Eseri Bağlamında Bazı Tasavvufî Görüşleri*.³¹ Yazar bu çalışmasında Sivâsî'nin hayatını, eserlerini, tasavvufî yönünü, mensup olduğu tarîkatı, *Cezzâbü'l-Kulûb* isimli eserin nüshaları ve incelenmesini ele almıştır. Fatih Çınar tarafından

²⁶ Şükrü Arslan, "Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr'indeki Metodu", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1993, sayı: 11, ss. 122-135.

²⁷ Abdülbaki Güneş, "Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Tefsirinde Takip Ettiği Yöntem", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** (Van İlahiyat Dergisi), 1994, Cilt: 1, sayı: 1, ss. 179-220.

²⁸ Bahattin Dartma, "Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Tefsiri", **Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık, 2001**, Cilt: 4, s. 11, ss. 133-146.

²⁹ Bahattin Dartma, "Şihâbüddîn es-Sivâsî, Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, Cilt: 9, sayı: 2, Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı, ss. 89-106.

³⁰ Harun Reşit Demirel, "Şihâbüddîn es-Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usûlüne Dair 'Riyâdü'l-Ezhâr Fî Cilâi'l-Ebsâr' İsimli Eseri", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, Cilt: 9, sayı: 2 Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı, ss. 107-116.

³¹ Fatih Çınar, "Bir mutasavvıf olarak Şihâbüddîn es-Sivâsî ve 'Cezzâbü'l-Kulûb' İsimli Eseri Bağlamında Bazı Tasavvufî Görüşleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, Cilt: 1, sayı: 37, ss. 239-266.

kaleme alınan Sivâsî'nin söz konusu eseri, onbir başlık altında yirmiyedi konuyu içermektedir. Çınar, bu konulardan sadece ihsan, hırka giyme, istikamet, takvâ ve marifet bölümlerini değerlendirmeye almıştır. Biz ise bu çalışmamızda tüm konuları ele aldık. Bunun yanı sıra Çınar, adı geçen çalışmasında Sivâsî'nin yaşadığı dönemi ele almazken, biz bu konuyu tezimizde detaylı bir şekilde işlemeye çalıştık.

7) Fatih Çınar: *Şihâbüddîn es-Sivâsî'nin Risâletü'n-Necât Adlı Eseri Bağlamında Nefsin Islahına Dair Görüşleri*. Çınar bu makalesinde Sivâsî'nin mezkûr eserinde bahsi geçen nefis terbiyesi ve müridin şeyhiyle ilişkisi gibi bazı tasavvufî görüşleri ele almıştır.³²

Ansiklopedi Maddesi:

1) Murat Sülün: *Şihâbüddîn Sivâsî DİA Maddesi*. Yazar bu maddede Sivâsî'nin hayatını, tasavvufî yönünü, içerikleriyle beraber eserlerini ve müntesibi olduğu Zeyniyye tarîkatını ele almıştır. Sülün, konumuzla ilgili yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak Sivâsî'nin eserleri arasında *Sure-i Kehf Tefsiri* adlı eseri de zikretmiştir.³³ Fakat yaptığımız araştırmalar neticesinde Süleymaniye Ktp., Pertevniyal sultan nr. 85'te bulunan söz konusu eserin, Şemseddin Sivâsî'ye ait olan Nakdû'l-Hâtır (Kehf sûresinin tefsiri) adlı eseri olduğunu tesbit ettik.

2. TEZİN KONUSU, ÖNEMİ, AMACI VE YÖNTEMİ

A. TEZİN KONUSU VE ÖNEMİ

Çalışmamız, XIV. asrın ikinci yarısı ile XV. asrın ilk yarısında hayatını sürdürmüş olan müfessir ve aynı zamanda mutasavvıf Şihâbüddîn Sivâsî'nin *Cezzâbü'l-Kulûb* isimli eserinin tahkik ve değerlendirilmesini konu edinmektedir. Bu araştırmamızda söz konusu eserin tahkik ve değerlendirilmesinin yanı sıra, müellifin hayatı, eserleri, ilmî kişiliği, tasavvufî yönü ve müntesibi olduğu Zeyniyye tarîkatının

³² Fatih Çınar, "Şihâbüddîn es-Sivâsî'nin 'Risâletü'n-Necât' Adlı Eseri Bağlamında Nefsin Islahına Dair Görüşleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, Cilt: 18, sayı: 2, ss. 19-44.

³³ Sülün, "Şihâbüddîn Sivâsî", *DİA*, Cilt: 48, s. 420.

kurucusu aynı zamanda mürşidi Zeynüddîn el-Hâfi'nin yaşamı ve Silsilesi ele alınmıştır.

Sivâsî'nin tasavvuf alanında iki eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri *Risâletü'n-Necât Min Şerri's-Sıfât*, diğeri de çalışmamıza konu olan *Cezzâbü'l-Kulûb* isimli eseridir. Sivâsî'nin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri hakkında çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla birlikte tahkik ve değerlendirmesini yaptığımız *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eser hakkında Fatih Çınar'ın kaleme aldığı *Bir Mutasavvıf Olarak Şihâbüddîn es-Sivâsî ve Cezzâbü'l-Kulûb İsimli Eseri Bağlamında Bazı Tasavvufî Görüşleri* adlı makale haricinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu bağlamda çalışmamız, söz konusu tasavvufî eserin tanıtılıp kültür dünyasıyla buluşturulması ve Sivâsî'nin tasavvufî yönünün ortaya konması bakımından önem arz etmektedir. Nitekim bu eserde müellifin tasavvufa bakış açısını etraflıca ortaya koyan îmân, İslâm ve ihsân başta olmak üzere takvâ, ma'rifet, muhabbet, istikâmet, zikir vb. birçok mesele ele alınmıştır. Ayrıca Sivâsî'nin hayatı hakkında kaynaklarda yer alan bazı farklı görüş ve bilgilerin değerlendirilmesine de çalışmamızda yer verilmiştir.

Tasavvuf alanında birçok kitap, tez, makale veya çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte araştırmamızın konusunu teşkil eden *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eser, zühd ve tasavvufî hayata katkıda bulunması bakımından oldukça önemli bir yapıttır. Nitekim müellif bu eserinde ifrat ve tefritten uzak, Kur'ân ve sünnet merkezli mutedil bir tasavvufî hayatın çerçevesini çizmekte ve seyr ü sülûk erbabının ancak istikâmet, takvâ, ma'rifet gibi üstün ahlâkî ve kalbî niteliklerle tekâmüle ulaşabileceğini vurgulamaktadır. Bu bakımdan çalışmamız tasavvufî hayatın ince çizgilerini, temel esaslarını ve hayata tatbikini Sivâsî'nin görüşleri ışığında ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır.

B. TEZİN AMACI

Bu çalışmanın amacı, Şihâbüddîn Sivâsî'nin tasavvufa dair *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eserinin tahkikini yaparak bu alana katkıda bulunmak, tasavvufî bir eseri unutulmaktan kurtarıp gün yüzüne çıkarmak ve bu alana ilgi duyan okur ve araştırmacıların dikkatine sunmaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin ilk

müfessirlerinden biri olan Sivâsî'nin, *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eserindeki üslûbunu, yöntemini ve tasavvuf alanındaki birtakım görüş ve fikirlerini düşünce hayatına kazandırmak, çalışmamızın diğer amaçlarındandır.

C. TEZİN YÖNTEMİ

Tezimiz hazırlanırken ilk olarak *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eserin çeşitli kütüphanelerde bulunan nüshaları araştırılmış ve altı ayrı nüshaya ulaşılmıştır. Tahkik işleminde “Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3257, vr. 144b-171b nüshası” esas alınmıştır. Esas aldığımız bu nüsha ile tarih bakımından en eski olan “Milli Ktp., 06 Mk. Yz. A 5334/1, vr. 1a-18a.” İle “Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 853. vr. 1a-14a” nüshaları karşılaştırılmış ve aralarındaki farklılıklara dipnot atılarak atıfta bulunulmuştur. Bu yöntem ile tahkik işlemi nihayete erdirildikten sonra söz konusu eserin tercümesi yapılmıştır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde; müellifin yaşadığı dönem, hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve müntesibi olduğu tarîkat hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; *Cezzâbü'l-Kulûb* isimli eserin nüshaları ve içeriği hakkında bölümler halinde ayrıntılı bilgiler aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise; eserin tahkik ve tercümesi yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ

Bir âlimi yeterince tanıyabilmek için onun yetiştiği zaman ve mekânı iyi bilmek gerekir. Zira yaşanılan dönem ve yerin kişinin üzerindeki etkisi kaçınılmazdır. Hz. Ömer'den rivayet edilen “*İnsanlar babalarından çok zamanlarına benzerler*” sözü bu durumu çok güzel özetlemektedir.³⁴ Hicri VIII. asrın ikinci yarısında Anadolu'da yaşamış, eğitimi orada tamamlamış ve aynı zamanda mutasavvıf bir şahsiyet olan Şihâbüddîn Sivâsî'yi tanımaya geçmeden evvel yaşadığı dönemi; siyasal, sosyal ve ilmî açıdan bilmek onun daha iyi tanınmasına vesile olacaktır. Bu bakımdan o dönemin siyâsî, ictimâî ve ilmî durumunu kısaca ele almak istiyoruz.

1.1. ŞİHÂBÜDDÎN /SİVÂSÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Şihâbüddîn Sivâsî hayatının bir kısmını Sivas'ta³⁵ geçirmiştir. Ancak kaç yaşına kadar Sivas'ta kaldığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Sivâsî'nin hayatı, Selçuklu Devletinin Anadolu'daki gücünü kaybetmesi neticesinde bazı beyliklerin ortaya çıkıp birbirleriyle kıyasıya savaştıkları döneme denk gelmektedir. Bu sebeple Sivâsî'nin yaşadığı yerdeki bu beylikler hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Selçuklu Devleti, Anadolu'da tarihî rolünü tamamladıktan sonra 717/1318 yılında tarih sahnesinden çekilmiştir. Daha sonra Anadolu'da hâkimiyet, İlhanlılar'ın eline geçmiştir.³⁶ Selçuklu Devleti'nin İlhanlılar tarafından tamamen yıkılmasının ardından Anadolu, İlhanlılar'ın tayin ettiği valiler tarafından idare edilmeye başlanmıştır. İlhanlılar'ın tayin etmiş olduğu son vali ise, Emir Çoban'ın oğlu Temürtaş'tır. Temürtaş, Sultan Ebu Said ile babası Emir Çoban'ın ilişkilerinin

³⁴ İsmail b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Aclûnî (v. 1162/1748), Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-Elbâs I-II, (thk. Abdulhamîd b. Ahmed Hindâvî), Mektebetu'l-'Asriyye, 2000, Cilt: 2, s. 376.

³⁵ Anadolu'nun doğusunda Yukarı Kızılırmak havzasında yer alan eski yerleşim yerlerinden biri olan Sivas ili, Kızılırmak vadisinin kuzeyinde Meraküm yaylası eteğinde 1275 m. yükseklikte kurulmuştur. Sivas şehrinin Türk-İslâm hâkimiyetinin altına girmesi, Anadolu'nun diğer şehirleri gibi Malazgirt Savaşı'ndan 464/1071 sonraki yıllara denk gelir. Eskiden beri önemli bir siyasi ve ticari merkezi olan Sivas, Emir Danişmend (ö. 477/1085) tarafından fethedildi. Miladi 1174 II. Kılıç Arslan'ın (ö. 588/1192) idaresine geçtikten sonrada da kesin olarak Selçuklu devletinin hâkimiyetinin altına girdi. Ömer Demirel, “Sivas İli”, *DİA*, İstanbul, 2009, Cilt: 37, ss. 278-282.

³⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 155.

bozulduğunu ve kardeşi Dimaşk Hacı'nın öldürüldüğünü öğrenince hayatının tehlikede olduğunu anlamış ve 729/1328'de yerine kayınbiraderi Eretna'yı vekil olarak bırakıp Mısır'a iltica etmiştir.³⁷

Eratna, 745/1344 yılında Anadolu'da şartların uygun olduğunu görünce, bağımsızlığını ilan ederek Sultan adıyla ve Alaüddîn unvanıyla sikke bastırarak, böylece devlet başkanı olduğunu ilân etmiştir. Önce Sivas'ı daha sonra Kayseri'yi başkent olarak ilan eden Eretna, devletin sınırlarını genişletmiş ve Tokat, Niğde, Niksar, Erzincan, Amasya, Doğu Karahisar, Canik, Develi, Karahisar ve yakın kasabaları topraklarına katmıştır. 753/1352'de Kayseri'de ölen Eretna'nın yerine daha sonra sırasıyla Gıyaseddîn Mehmed, Alaüddîn Ali, II. Mehmed beyler geçmişlerdir. Sonunda Eretna'nın tesis etmiş olduğu devlet, II Mehmed döneminde 792/1390'da yıkılmıştır. Daha sonra Kadı Burhaneddîn Ahmed (ö. 800/1398), Moğol tehlikesini Şam Türkmenleriyle beraber ortadan kaldırmıştır.

Timur (ö. 807/1405), Anadolu'ya girince karşısında düşman olarak Kadı Burhaneddîn Ahmed'i gördü. Diğer yandan Sultan I. Bayazıd (ö. 805/1402) büyük oğlu Süleyman Çelebi'yi devasa bir kuvvetle Sivas'a gönderdi.³⁸ Süleyman Çelebi (ö. 813/1411), şehri muhasara edip kendisine teslim olmasını isteyen Kara Yörük Osman Bey'i mağlup ederek şehri fethetti. Böylece Sivas, Osmanlı Devleti topraklarına katılmış oldu.³⁹

Şihâbüddîn Sivâsî'nin hayatının bir kısmını, Eretna devletinin ve daha sonra onun yerine kurulan Kadı Burhaneddîn Ahmed Bey'in idaresi altında bulunan Sivas'ta geçirdiği düşünülmektedir. Sivâsî'nin nisbet edildiği yer olan Sivas'ın o zamanki siyasi durumunu bu şekilde özetleyebiliriz. Müellifin ömrünün belli bir kısmını geçirdiği ve yaşamını yitirdiği yer olan Ayasluğ'a⁴⁰ (Selçuk) dair bilgi

³⁷ Uzunçarşılı, s. 156.

³⁸ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, Cilt: 1, s. 299.

³⁹ Kemal Göde, **Eratnalılar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 140; Yaşar Yücel, **Eratna Devleti, Kadı Burhaneddîn Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, Cilt: 7, s. 22.

⁴⁰ Ayasluğ, eskiden beri önem arz eden bir belgedir. Osmanlı döneminde "Viranşehir" de denilmekte olan bu ilçe, Aydınoğlu İsa Bey'in idare etme merkeziydi. Aydınoğulları döneminde önemli bir ticaret merkezi olan bu yer, şu an denizden 9 km. içeride kalmaktadır. Bugün Aydın demiryolu üzerinde Selçuk adıyla tanınan bu belde, İzmir iline bağlı bir ilçedir. 1943 yılında Belediyesi kurulan Selçuk'un nüfusu 2019 yılı itibarıyla 36.824'e ulaşmıştır. Himmet Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında bir Araştırma**, Ankara üniversitesi Dil ve Tarih Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1946, s. 29; **Ahmed Refik, Anadolu da Türk Aşiretleri**, La Kitap Yayınları, Ankara, 2017, s. 105.

vermeden önce orada bir müddet hâkimiyet sürdürmüş olan Aydınoğulları Beyliğine kısaca bir göz atmak yerinde olacaktır.

Aydınoğlu Mehmed Bey (ö. 735/1334), Germiyan hükümdarı olan I. Yakup Bey'in emriyle Ege Denizi'ne inerek hâkimiyet altına aldığı yerlerde babasının adına bir beylik kurmuştur. Fetih hareketlerine devam eden Mehmed Bey daha sonra 709/1310'da İzmir'in Müslüman olmuş bölgeleri Ayasluğ (Selçuk), Tire, Sultan Hisarı ve Bodemya gibi yerleri topraklarına katmış ve 727/1326 yılında İzmir'in henüz İslâmiyet ile tanışmamış sahil bölgelerini de hâkimiyeti altına almıştır. Başkenti Birgi olan ve 707/1308-792/1390 yılları arasında hüküm süren bu beylik döneminde müellifimizin yaşamış olduğu Ayasluğ beldesi, birçok defa el değiştirmiştir. 792/1390 yılında Osmanoğulları, Aydınoğulları'nı yıkmasına rağmen Timur, Ankara savaşını kazandıktan sonra bu arazileri tekrar Aydınoğulları'na vermiştir.⁴¹ 792/1390-804/1402 tarihleri arasında Aydınoğulları idaresinde kalan bu bölgeler, 829/1425 tarihinde tekrar Osmanoğulları'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Şihâbüddîn Sivâsî'nin, hayatının önemli bir kısmını geçirdiği Ayasluğ ise, muhtemelen Malazgirt zaferini takip eden yıllarda Müslümanlar tarafından fethedilmiş ve zaman zaman el değiştirmiştir. Bu durum Ayasluğ 703/1304 yılında kesin olarak Türk-İslâm hâkimiyeti altına girinceye kadar sürmüştür. 708/1309'da ise Mehmet Bey'in idaresine geçmiştir.⁴²

Malazgirt zaferinin ardından Türk boyları Anadolu'ya yerleşmeye başlamış ve her milletten insanların iştirak ettiği bu göç dalgası özellikle Moğolların ortaya çıkışıyla daha da yoğunlaşmıştır. Türkler, Orta Anadolu'ya tamamen yerleştikten sonra, yeni bölgeleri fethetme, oraları yurt edinme gayesiyle batıya doğru ilerlemiş ve Anadolu'nun her tarafına yayılmışlardır. Anadolu'ya gelen Türkler içinde Orta Asya'da iken göçebe, köy ve şehir hayatı yaşayanlar da bulunmaktaydı. Bu bağlamda söz konusu kitleleri, yaşayış tarzları ve içinde bulundukları şartlar bakımından farklı gruplarda incelemek mümkündür.

Bu gruplardan bir kısmı belli yayla ve kışlaklarda yaşayan göçebelerden oluşurdu. Bu göçebeler, atalarının idaresinde hayvancılık ve halıcılık ile hayatlarını idame ettirirlerdi. Bu grup içinde bulundukları aşîret düzeni haricinde herhangi bir sosyal düzen tanımadıkları için geçtikleri güzergâhlara zarar verir, korunaklı

⁴¹ Akın, s. 62.

⁴² Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, s. 104.

olmayan şehirlere ve ticaret kervanlarına saldırırdı. En küçük bir idari boşluk buldukları an, kendilerince bir takım sebepler öne sürerek oranın halkına zarar vermekten çekinmezlerdi.⁴³

Diğer bir grup ise Anadolu nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan köylülerden meydana geliyordu. Değişik gruplardan oluşan bu kesim genellikle ticaret ve sanayi alanlarıyla büyük şehir ve kasabaların çevresinde yoğunlaşmıştı. Köylüler, gelir dağılımlarına göre bir takım vergiler ödemekle sorumlu idiler.⁴⁴

Bu gruplardan bir diğeri de şehir hayatı yaşayanlar idi. Bunlar sosyal ve kültürel açıdan en önde gelen kesim idi. Çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu şehirlerde, çeşitli milletlerden oluşan insanlar da yaşamaktaydı. Ancak farklı dinlere mensup olanlar genellikle farklı mahallelerde ikamet etmekteydi. Şehirde yaşayan kesim çoğunlukla devlet memurları ve devlet bütçesinden geçinen kişilerden oluşuyordu. O dönemdeki şehirlerde hayat seviyesi oldukça yüksek ve görkemliydi.⁴⁵

Beylikler ve Osmanlı Dönemi Anadolu'sunda, eğitim-öğretim genel olarak medreselerde yapılırdı. Bu bakımdan medrese yapımına çok ciddi önem verilirdi. Medreselerde ilim tahsil eden ilmiye sınıfı değişik alanlarda istihdam edilirdi.

640/1243 yılında Moğollar'ın Anadolu'yu istila etmesiyle birlikte fikrî ve ilmî alanda hayat sekteye uğramış olsa da ilmî çalışmaların tamamen durduğu da söylenemez. 640/1243'ten 668/1270 yılına kadar geçen süre zarfında ilmî hareket biraz yavaşlamış ama bu tarihten sonra tekrar ivme kazanmıştır. On dördüncü asrın tamamı ve on beşinci asrın ilk yarısında Sivas, Kayseri, Konya, Niğde, Kırşehir, Ankara, Kastamonu, Amasya, Sinop, Bursa, Birgi, Tire, Ayasluğ, İznik, Lâdik (Denizli) gibi başlıca Anadolu şehirleri birer ilim merkezi haline gelmişti. Anadolu beyleri ya bizzat ilmî faaliyetlerin başında durarak ya da ilim adamlarına sahip çıkarak irfan ehline karşı vazifelerini yapmışlar ve eğitim-öğretimi ihya etmişlerdir.⁴⁶

Beylik idarecileri âlim, müderris ve mutasavvıflara son derece ilgi ve hürmet gösterirler, hatta bazı devlet başkanları da bizzat ilimle meşgul olmuşlardır. Bu sebeple Anadolu'da devlet başkanları devlet işleriyle ilgili konularda ilim adamlarının görüşlerine başvurur ve onlarla istişare ederlerdi. Anadolu beylerinin bu

⁴³ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, ss. 231-232.

⁴⁴ Osman Gazi Özgüdenli, "Selçuklular", **DİA**, Cilt: 36, İstanbul, 2009, ss. 371-375.

⁴⁵ Mehmet Fuad Köprülü, **Osmanlı Devletinin kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 6; Mehmet Besim Darkot, "Sivas", **İA**, Meb. Yayınları, Eskişehir, 1997, Cilt: 10, s. 572.

⁴⁶ Uzunçarşılı **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, s. 211.

tutumu da âlimlere ve düşünörlere verdikleri ehemmiyeti göstermektedir. On dördüncü asırda Anadolu'nun değişik şehirlerinde tarih, edebiyat, tıp, matematik, tasavvuf ve diğer alanlarda değişik eserler telif edilmiş veya tercüme edilmiştir. Bu asırda Anadolu beyleri içerisinde ilmî kimliğe sahip olan hükümdarları şu şekilde sırlayabiliriz: Sivas Hükümdarı Eretna ve Kadı Burhaneddîn Ahmed, Kastamonu Hükümdarı Muzafferüddîn Yavlak Arslan, Amasya Beyi Hacı Şadgeldi Paşa ile Aydın Oğlu İsa ve Saruhan Oğlu İshak beyleridir.⁴⁷

XV. asırda bir önceki asra nazaran telif ve tercüme eserlerin daha da çoğaldığını görmekteyiz. Bir önceki asırda ilmî mekânların birçoğu hâlâ önemini korumakta idi. Ancak Kayseri ile Sivas'ın, on dördüncü asrın sonlarında bu ilmî konumunu yitirdiğini, Tire, Ayasluğ (Selçuk) gibi şehirlerin ise daha önceki ilmî faaliyetlerinin ancak bir kısmını muhafaza edebildiğini görmekteyiz.⁴⁸

822/1420'li yıllardan sonra Osmanlılar idaresine geçen beyliklerin geriye kalanları da 874/1470 tarihinden itibaren tamamen Osmanlılara geçmiş olmalarından ötürü bu tarihten sonra ilmî faaliyetlerin sarayda bizzat padişah tarafından, vilayetlerde ise Osmanlı şehzadeleri tarafından titizlikle takip edildiğini görmekteyiz.⁴⁹

Anadolu'da Türklerin yerleşmesiyle birlikte İslâmiyet de hızla yayılmaya başladı. Bu yayılma tarîkatlar vasıtasıyla daha da hız kazandı. Tarîkatların bu kadar kabul görmesinin nedeni, medreselerde tahsil edilen ilmin, talebeler ve ilim adamları tarafından yeterince içselleştirilmemesidir. Medreselerde zâhirî ilimleri tahsil eden talebeler, o ilmî içselleştirmek için tekke ve zaviyelerde, bâtinî ilimler elde ederek olgunlaşmışlardır. Zâhirî ve bâtinî ilimleri bu şekilde kendi nefislerinde tatbik eden bu kimseler, halk tarafından kabul gören bilge insanlar olmuş ve böylece sözleri daha tesirli hâle gelmiştir.⁵⁰ Şihâbüddîn Sivâsî'nin de bu usulü takip etmesi, onun yetişmiş bulunduğu coğrafyada kabul görmüş bir mutasavvıf haline getirmiştir.

⁴⁷ Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", *DİA*, İstanbul, 1991, Cilt: 3, ss. 138-139.

⁴⁸ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, s. 220.

⁴⁹ Uzunçarşılı, s. 221.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Ferzende İdz, *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 25, Erzurum, 2006, ss. 237-260.

1.2. ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'NİN HAYATI

Hayatı ve eserleri hakkında birçok eser, tez ve makale kaleme alınan Sivâsî'nin yaşadığı dönemde, Anadolu beylikleri arasında birçok savaş olduğu için nesebi ve doğum yeri hakkında etraflıca bilgiler elde edilememiştir. Şihâbüddîn Sivâsî'nin asıl adı 'Ahmed b. Mahmud'dur.⁵¹ Bursalı Mehmed Tâhir,⁵² *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde onun Sivaslı olduğunu kaydetmektedir. Başka kaynaklarda ise Sivaslı birinin kölesi⁵³ olduğu ve ilme olan iştîyâkıdan dolayı efendisi tarafından azad edildiği ifade edilmektedir. "Ayasluğî" nisbesiyle de anılan müellif, daha çok "Sivâsî" nisbesiyle tanınmış olup kendisine "Şihâbüddîn" lakabı verilmiştir. Genellikle kaynaklarda "Şihâbüddîn Sivâsî" şeklinde lakabı nîsbesiyle beraber zikredilmektedir. Bugünkü İzmir iline bağlı olan ve eski ismi Ayasluğ olarak da bilinen Selçuk ilçesinde ise halk arasında "Şihâbüddîn Dede" diye tanınmış⁵⁴ olup kabrinin bulunduğu bulvar da "Şihâbüddîn Dede Bulvarı" olarak isimlendirilmiştir.

Sivâsî'nin henüz köle iken ilme olan ilgisi, küçük yaşlarda âlet ilimlerini tahsil etmesi ve sonraki yıllarda devrin önde gelen âlimlerinden tefsir ve hadis gibi ilimleri elde etmesi, onun kısa süre içerisinde emsalleri arasından sıvrılmasına yol açmıştır. Sivâsî yaşadığı asırda, Anadolu'daki savaş kargaşasına rağmen bazı eserler vermiş olsa da onun bu süreçte hangi medreselerde tahsil gördüğü, ailesi, hocaları veya yetiştirdiği talebelerin kimler olduğuna dair kaynaklarda doyurucu bir bilgiye rastlanamamıştır.⁵⁵

Sivâsî'nin önceki âlimlerin âdeti üzerine zâhirî ilimleri bitirdikten sonra bâtinî ilimleri tahsil maksadıyla hâl ehli olan⁵⁶ Zeyniyye tarîkatı kurucusu Zeynüddîn el-Hâfî'ye veya onun halîfelerinden Şeyh Muhammed Efendi'ye intisap ettiği, rastladığımız bilgiler arasındadır.⁵⁷ Tasavvufî hususta hocasından manevî terbiye alan Sivâsî, akabinde şeyhinin isteği üzerine, o dönemde önemli bir yerleşim merkezi olarak addedilen ve Aydınogulları'nın hâkimiyeti altında bulunan Ayasluğ'a şeyhiyle beraber giderek yerleşmişler ve ömürlerinin geri kalan kısmını da orada

⁵¹ C. Brockelmann, s. 319.

⁵² Bursalı, s. 200.

⁵³ Çınar, s. 241.

⁵⁴ Dartma, Şihâbüddîn es-Sivâsî, hayatı ve ilmî Şahsiyeti, s. 97.

⁵⁵ Demirel, s. 110.

⁵⁶ Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *Behcetü's-Seniyye*, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2011, s. 38.

⁵⁷ Taşköprüzâde, *eş-Şekâikü'n-Nu'mâniyye*, s. 22.

geçirmişlerdir. Tasavvufî merhaleler katetmiş olan Sivâsî, Ayasluğ'da vefat edip oraya defnedilmiştir. Daha sonra halk tarafından kabri üzerine küçük bir kubbe yapılmıştır.⁵⁸ 12/01/2020 tarihinde Ayasluğ'a yapmış olduğumuz ziyaret esnasında kabrinin, Ayasluğ otogarı karşısında bulunan küçük bir parkın içinde yer aldığını ve insanlar tarafından sıkça ziyaret edildiğini görmüş bulunmaktayız.

Sivâsî'nin kaç sene yaşadığı, herhangi bir resmi görevde bulunup bulunmadığı ve evli olup olmadığı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Şu da var ki, yazdığı eserlerin hâlâ birçok kütüphanede bulunması, kendisinin o dönemin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sivâsî'nin doğumu ve hayatı hakkında olduğu gibi, vefat tarihi hakkında da kesin bir tarih ve bilgi bulunmamaktadır. Onun vefatıyla ilgili bilgi veren tabakât ve ricâl kitaplarında birbirinden oldukça farklı tarihler görmektediriz. Kaynaklara bakıldığında, vefat tarihinin 780/1378 ile 880/1475 arasında değişmekte olduğunu saptadık.⁵⁹

Taşköprüzâde 880/1875,⁶⁰ Mecdî Mehmet Efendi 780/1378,⁶¹ Katib Çelebi⁶² ile İsmail Paşa el-Bağdâdî, 803/1400 tarihlerini verirken, Bursalı Mehmet Tâhir Sivâsî'nin kabrine yaptığı ziyarette mezar taşında 860/1455⁶³ tarihini müşahade ettiğini *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde belirtmiştir. Ayrıca Şemseddîn Sâmî,⁶⁴ Ömer Nasuhi Bilmen⁶⁵ ve Ömer Rızâ Kehhâle,⁶⁶ Mecdi Mehmet Efendi'nin verdiği 780/1378 tarihini tercih etmişlerdir. Türbesine yaptığımız ziyarette, Sivâsî'nin mezar taşına kazılmış olan tarihin (860/1455) olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tezimizin sonuna eklediğimiz resimlerde de görüleceği üzere ölüm tarihinde sonradan değişiklik yapılmış olduğu, bir kısmı silik olmakla birlikte 780/1378 tarihinin yazıldığı müşahade edilmiştir. Görüldüğü gibi tarihler arasında bir asra varan farklılıklar mevcuttur.

⁵⁸ Mecdî Mehmed Efendi, **Hadâiku's-Şekâik, Şekâik-ı Nu'mâniyye ve Zeyyileri**, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, Cilt: 1, s. 55.

⁵⁹ Taşköprüzâde, s. 22.

⁶⁰ Mecdî Mehmet Efendi, Cilt: 1, s. 55.

⁶¹ Taşköprüzâde, s. 22.

⁶² Katib Çelebi, Cilt: 1, s. 895, Cilt: 2, ss. 1185, 1247, 1709.

⁶³ Bursalı, Cilt: 1, s. 201.

⁶⁴ Şemseddîn Sâmî, Cilt: 4, s. 2886.

⁶⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük Tefsir Tarihi**, Bilmen Yayınları, İstanbul, 1974, Cilt: 2, s. 571.

⁶⁶ Kehhâle, Cilt: 4, s. 309.

Ulaşbildiğimiz bütün kaynaklar, şihâbüddîn Sivâsî'nin Zeynüddîn el-Hâfî'nin (. 838/1434) halifelerinden biri olan şeyh Muhammed Efendi'ye intisap ettiğini ve onunla birlikte Ayasluğ'a gittiğini ittifakla zikretmektedir.⁶⁷ Bu itibarla el-Hâfî'nin hayatını konu edinen eserler, onun vefat tarihini 838/1434 olarak belirtmişlerdir. Daha önemlisi tezimizin Zeyniyye tarkatnn silsilesi bölümünde belirttiğimiz üzere, Sivâsî'nin "Cezzâbü'l-Kulûb" isimli eserinin 169a varağında intisap ettiği tarkatn silsilesini vererek, bizzat Zeynüddîn el-Hâfî'nin müridi olduğunu ve ondan hırka giydiğini açıkça zikretmesidir. Bu durumda onun el-Hâfî'nin müridi olduğu konusunda herhangi bir tereddüt olmamalıdır. Genel olan durum, bir müridin şeyhinden sonra vefat etmesidir. Buradan hareketle klasik eserlerde zikredilen 780/1378 ile 803/1400 gibi tarihlerin Sivâsî'nin vefat tarihi olma ihtimalinin zayıf kaldığını söyleyebiliriz. Biz de Sivâsî'nin kabrinin mezar taşında muşahede ettiğimiz milad 1455 tarihinden hareketle diğer ihtimalleri de göz ardı etmeksizin müellifin vefat tarihinin 860/1455 olduğu kanaatini paylaşıyoruz.

1.3. şİHÂBüDDîN SIVÂSÎ'NİN MüRşİDİ ZEYNÜDDÎN el-HÂFÎ VE ZEYNIYYE TARÎKATI

Sühreverdiyye tarkatnn bir kolu olan Zeyniyye tarkat, Zeynüddîn el-Hâfî tarafından XV. yüzyılın ortalarında Herat'ta kurulmuştur. Sühreverdiyye tarkatına mensup olan Zeynüddîn el-Hâfî'nin hocası Abdurrahman şirs'nin, (eş-şibrs) Rifâ'iyye tarkatından da hilafet alması hasebiyle Zeyniyye tarkatnn, Sühreverdiyye ve Rifâ'iyye'yi birleştiren tarîkat olduğu da ileri srlmştur. Zeyniyye tarkatnn aynı zamanda Kâdiriyye ve Halvetiyye tarkatlarıyla da bağlantılı olduğu bilgisine kaynaklarda rastlanılmaktadır.⁶⁸

⁶⁷ Yaptığımız araştırmada Sivâsî'nin 'Cezzâbü'l-Kulûb' ve Nişanc Mehmed Efendi'nin 'Nişanc Târihi' gibi bazı kaynaklarda şihâbüddîn Sivâsî'nin müntesip olduğu ve hırka giydiği şeyhinin, Zeynüddîn el-Hâfî olduğu belirtilmiştir. Fakat Tabibzâde 'Silsilenâmesi'nde ise Sivâsî'nin tasavvuf hocası, el-Hâfî'nin halifesi şeyh Muhammed Efendi olduğu vurgulanmıştır. Muhtemelen Sivâsî önce el-Hâfî'den hırka giyip ona mürid olmuş, onun vefatından sonra halifesi şeyh Muhammed Efendi'ye intisap etmiştir.

⁶⁸ Reşat ngren, **Tarihte Bir Aydın Tarkat Zeyniler**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

Zeynüddîn el-Hâfî'nin asıl adı, Ebu Bekir b. Muhammed b. Ali'dir.⁶⁹ 757/1356'da Horasan'ın "el-Hâf" beldesinde dünyaya gelmiş, 838/1435 yılında ise Herat'ta vefat etmiştir. "Mâlin" isimli bir köyde defnedilen el-Hâfî'nin cesedi, daha sonra oradan alınıp Dervîşâbâd'a, oradan da Herat'ta bulunan İdgâh'a (İdgâh-ı Herat) nakledildiği ve mezarının yanına büyük bir imarethane yapıldığı belirtilmektedir.⁷⁰

Zeynüddîn el-Hâfî yetişme sürecinde Mâverâünnehir, Horasan, Azerbaycan, Mısır, Irak, Şam ve Hicaz bölgelerinde pek çok âlim ve şeyhin sohbetine katılmış ve onlardan istifade etmiştir. el-Hâfî'nin, ders halkalarına katılıp kendilerinden istifade ettiği âlimler arasında İbnü'l-Cezerî, Celâleddîn Ebû Tâhir Ahmed Hucendî el-Medenî, Celâleddîn Fazlullah et-Tebrîzî, Sadreddîn Ebü'l-Berekât Ahmed b. Nasrullah el-Kazvînî ve Zeynüddîn el-İrâkî gibi âlim ve mutasavvıf zatlar bulunmaktadır. el-Hâfî bunların hepsinden de ilmî icazet almıştır.⁷¹

Hacı Bayram Veli'nin (ö. 833/1430) talebesi ve Fatih Sultan Mehmed'in (ö. 885/1481) Hocası Akşemseddîn'in (ö. 863/1459) Herat'a gidip Zeynüddîn el-Hâfî'ye intisap etmesi ve onun yanında manevî terbiye alması onun tanınmış bir zat olduğuna kifayet eder.⁷² Orta Doğu, Horasan ve Anadolu'da kısa sürede yayılma imkânı bulan Zeyniyye tarîkatı, dönemin önde gelen âlim ve yöneticilerini bünyesine almayı başarmıştır.⁷³

XV. yüzyıl başlarında Herat'ta kuruluşunun ardından geniş bir coğrafyaya yayılan Zeyniyye tarîkatı, şer'î ilimlere vâkıf âlim ve şeyhler vasıtasıyla birçok âlim ve idareciyi cezbeden bir tarîkat haline gelmiştir. Fakat sonraki dönemlerde özellikle XVI. yüzyıl itibarıyla yeterince âlim ve şeyh yetiştiremediği için eski itibarını kaybetmeye başlamıştır. Öte yandan Osmanlı coğrafyasında birtakım siyasal ve sosyal gelişmelerin ortaya çıkmasıyla birlikte Nakşibendiyye'nin kabul görmesi,

⁶⁹ Bazı kaynaklarda el-Hâfî'nin adı "Ebû Bekir b. Muhammed." yerine "Ebû Bekir Muhammed" şeklinde kaydedilmişse de, Zeynüddîn el-Hâfî, gerek bazı eserlerinin başında gerekse halifelerine verdiği icazetnâmelerde adını "Ebû Bekir b. Muhammed" şeklinde yazmıştır. Geniş bilgi için bkz. Bekir Köle, *Zeynüddîn Hâfî ve Tasavvufî Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 26.

⁷⁰ Abdurrahmân Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Min Hazarâti'l-Kuds*, haz. Lâmiî Çelebi, Ma'rifet Yayınları, İstanbul, 1980, s. 550.

⁷¹ Zeyniyye tarîkatı hakkında geniş bilgi için bkz. Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, İSAM. Yayınları, 2018, ss. 851-916.

⁷² Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2003, s. 236; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 417.

⁷³ Öngören, s. 35.

Halvetiyye ve Bayramiyye gibi tarîkatların ön plana çıkması, Zeyniyye tarîkatının arka planda kalmasına sebep olduğu görülmektedir.⁷⁴

el-Hâfi'nin, kaleme aldığı eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1- *Menhecü'r-Reşâd Îlâ Vâsıta-i Salâh-ı İ'tikâd-ı 'İbâd*.⁷⁵

2- *Mühimmâtü'l-Vâsılîn*.⁷⁶

3- *el-Vesâya'l-Kudsiyye*.⁷⁷

4- *Hâşiye Fi't-Tasavvuf*.⁷⁸

5- *Mir'âtü't-Tâlibîn*.⁷⁹

Zeynüddîn el-Hâfi bu saydığımız eserlerinde daha çok Zeyniyye tarîkatında benimsenen ve uygulanan usul ve âdâbları anlatmaktadır. O, sûfîlerin tasavvufî alanda esas kabul ettiği tasavvuf anlayışını, şariat-tarîkat-hakikat birlikteliği üzerine kurmuştur. el-Hâfi, İmâm Mâlik b.Enes'in

مَنْ تَقَفَّهْ وَمَنْ يَتَصَوَّفُ فَقَدْ تَقَسَّقَ وَمَنْ تَصَوَّفَ وَمَنْ يَتَقَفَّهْ فَقَدْ تَزَنَّدَقَ

وَمَنْ جَمَعَ بَيْنَهُمَا فَقَدْ تَحَقَّقَ

“Kim ki fakih olur mutasavvıf olmazsa fasık olur. Kim ki mutasavvıf olur fakih olmazsa zındık olur. Kim de her ikisini birleştirirse muhakkik olur”⁸⁰ sözünden esinlenerek şariat kurallarını yaşamaksızın tasavvuf alanında ilerlemenin mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Ayrıca âriflerin yüksek derecelere ulaşmasının, ancak ehl-i sünnet çizgisini takip etmek suretiyle olabileceğini vurgulamıştır. el-Hâfi'ye göre kişinin kalbi bid'atlarla kirlenirse, o kalbin tâat ve ibadetle parlaması mümkün değildir. Sâlik zühde aykırı davranışlardan uzak kalmalı, şeyhine karşı ihlâs, sevgi ve teslimiyet içinde olmalıdır. Ve diğer mürşitlerin de sünnet-i seniyye çizgisine

⁷⁴ Köle, 133.

⁷⁵ Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 283, vr. 4b-77a; Hacı Mahmud Efendi, nr. 2829, vr. 1b-45a.

⁷⁶ Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1391, vr. 11a-72b.

⁷⁷ Eserin nüshaları için bkz. Süleymaniye Ktp., Murat Buharî, nr. 2100, vr. 2b-44b. Nurosmaniye Ktp., nr. 2650, vr. 5b-111b.

⁷⁸ Nüshası için bkz. Manisa İl Halk Ktp., nr. 45, Hk. 1156

⁷⁹ H. T. Norris, *The Mir'âtü't-Tâlibîn by Zain al-Dîn al-Khawâfi of Khurâsân and Herat*, (BSOAS), LIII/1, 1990, ss. 57-63.

⁸⁰ Ahmed Zerrûk, *Tasavvufun Esasları*, haz. Muhammed Uysal, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2011, s. 40.

uydukları müddetçe hak olduklarını kabul etmeli, ancak Allah'tan kendisine ulaşacak feyzin sadece şeyhi vasıtasıyla gelebileceğine inanmalıdır.⁸¹

1.4. ŞİHÂBÜDDÎN SIVÂSÎ'NİN ZEYNUDDÎN el-HAFÎ'NİN HALİFELERİNDEN MUHAMMED EFENDİ (ö. ?) İLE İLİŞKİSİ

Zeynüddîn el-Hâfî'nin halifelerinden olan ve Anadolu'daki dini hizmetleriyle öne çıkan Şeyh Muhammed Efendi'nin doğumu, çocukluğu, ailesi ve Anadolu'ya geliş tarihi hakkında kaynaklarda kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Zeyniyye tarîkatının Anadolu'da yayılması; el-Hâfî'nin halifelerinden olan ve el-Hâfî'nin kendisi hakkında “*Bir aşk kütüğünü yaktık, diyâr-ı Rûm'a attık.*”⁸² dediği Merzifonlu Abdurrahîm-i Rûmî, Ayasluğlu Şeyh Muhammed Efendi ve Kudüslü Abdüllatif el-Makdisî gibi zatlar vasıtasıyla olmuştur.

Şeyh Muhammed Efendi'nin Anadolu'da ikamet ettiği, *eş-Şekâikü'n-Nu'mâniyye* ve *Tâcü't-Tevârîh* gibi XVI. yüzyıl kaynaklarının Şihâbüddîn Sivâsî bahsinde verdikleri dolaylı bilgiden anlaşılmaktadır. Tabibzâde, *Silsilenâme*'sinde Şeyh Muhammed Efendi'yi el-Hâfî'nin halifeleri arasında saymış, onun yegâne halifesi olarak da Şihâbüddîn Sivâsî'yi göstermiştir.⁸³ Öte yandan Sivâsî *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eserinde, kendisinin el-Hâfî'ye intisap ettiğini ve onun elinden hırka giydiğini belirtmektedir.⁸⁴ *Nişancı Târîhi*'nde⁸⁵ ise Sivâsî'nin, memleketinde zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra Zeynüddîn el-Hâfî'nin halifelerinden Şeyh Muhammed'e intisap ettiği, daha sonra şeyhiyle birlikte Ayasuluğ'a gidip yerleştikleri ifade edilmektedir. Bu şehre hangi tarihte gittikleri bilinmemekle beraber ömürlerinin sonuna kadar hizmetlerini burada sürdürdükleri anlaşılmaktadır.⁸⁶

⁸¹ Reşat Öngören, “Zeynüddîn el-Hâfî”, *DİA*, Cilt: 44, İstanbul, 2013, ss. 375-377.

⁸² Ceyhan, s. 864.

⁸³ Tabibzâde Derviş Mehmed Şükrü b. İsmail, *Silsilenâme-i Âliyye-i Meşâyih-i Sûfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdayî Efendi, nr. 1098, s. 53.

⁸⁴ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, vr. 169b.

⁸⁵ Nişancı Mehmed Efendi, *Nişancı Tarihi*, haz. Ahmet Remzi Eser, Osmanlı Tarihi Zeyli, Kamer Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1983, s. 124.

⁸⁶ Hoca Sadeddîn, *Tâcü't-tevârîh*, 1279, y. y., Cilt: 2, s. 415; Taşköprüzâde, s. 31.

1.5. ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ'YE GÖRE ZEYİNİYYE TARİKATININ SİLSİLESİ

Sivâsî'nin *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eserinde Zeyniyye tarîkatı kurucusu Zeynüddîn el-Hâfî'den⁸⁷ hırka giydiğini bizzat ifade ettiğini söylemiştik. O, eserinde silsilesini aşağıda olduğu gibi zikretmiştir: “Bu hırkayı, miskinlerin en miskini eş-Şeyh Şihâbüddîn Sivâsî, hidâyete vesile olan eş-Şeyh İmam Zeynüddîn el-Mısırî'nin⁸⁸ elinden giydi.⁸⁹ O da eş-Şeyh Abdünnûr'un elinden giydi. O da eş-Şeyh Muhyiddîn el-Arabî'nin elinden giydi. O da eş-Şeyh Yunus Cemalüddîn el-Abbâsî'nin elinden giydiğini söyledi. Cemalüddîn ise Abdulkadir b. Ebi Sâlih el-Cîlî'den giydi. O da Ebu Saîd el-Mubarek b. Ali el-Mahramî'den, O da Ali b. Muhammed el-Kureyşî'den, O da Ebu'l Ferec et-Târtusî'den, O da Ebu'l Fadl Abdulvahîd b. Abdulaziz et-Temîmî'den, O da Ebu Bekir Muhammed b. Halef eş-Şibli'den, O da Ebu'l-Kasım eş-Şeyh el-Cüneyd el-Bağdâdî'den, O da Seri es-Sakatî'den, O da Ma'rûf b. Feyrûz el-Kerhî'den, O da Ali b. Mûsâ'dan, O da babası Musa b. Cafer'den, O da babası Cafer b. Muhammed'den, O da babası Muhammed b. Ali'den, O da babası Ali b. Hüseyin'den, O da babası Hüseyin b. Ali'den, O da babası Ali b. Ebu Tâlib'ten, O da Peygamberlerin efendisi olan Hz. Muhammed'den, O da Hz. Cebrâil'den, O da Allah'tan aldı.”⁹⁰

Sivâsî'nin eserinde zikrettiği bu silsile, Lâmiî'nin *Nefâhât* adlı eserinde zikrettiği Zeyniyye tarîkatının silsilesine uymamaktadır. Bununla birlikte Sivâsî'nin, eserinde dile getirdiği silsilede ismi geçenlerin, tarihi bakımdan birbirleri ile görüşme imkânlarının olmadığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı silsilede ismi geçen şeyhlerin birbirlerinden manevî yoldan icazet aldığı düşüncesi akla gelmektedir.

Reşat Öngören de *Tarihte Bir Aydın Tarîkat* adlı eserinde Zeyniyye tarîkatının silsilesini şu şekilde sıralamaktadır: “Zeynüddîn el-Hâfî> Şeyh Nureddîn Abdurrahman Şirsî el-Mısırî> Şeyh Cemalüddîn Yusuf Acemi Gürânî> Şeyh Hüsâmeddîn Hasan Şimşîrî > Şeyh Necmeddîn Mahmud İsfahânî> Şeyh Nureddîn

⁸⁷ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, vr. 169b.

⁸⁸ “Mısır” sözcüğü genellikle avam tabakasında “Masr” şeklinde teleffuz ediliyor. Ancak fasih arapçada “Mısır” şeklinde kullanılır. Nitekim Bakara Suresi'nin 61. âyetinde “اهْبِطُوا مِصْرًا” (Mısır'a inin) şeklinde yazılması bunu göstermektedir.

⁸⁹ Öngören, burada Zeynüddîn el-Mısırî'den kast edilen Zeynüddîn el-Hâfî olduğunu söyler. el-Hâfî, Mısır'da bir müddet kaldığından kendisine Zeynüddîn el-Mısırî denilmiştir. Öngören, s. 70.

⁹⁰ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, vr. 169b.

Abdüssamed Natanzî > İmâm Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî.”⁹¹ Buraya kadar zikredilen bu silsile, Cüneyd-i Bağdâdî’nin de içinde bulunduğu diğer meşâyihle beraber Hz. Ali’ye ulaşmaktadır. Cüneyd-i Bağdâdî’den itibaren de silsile yukarıya doğru şöyle devam etmektedir: “*Cüneyd-i Bağdâdî > Ca’fer el-Huzzâî > Ebû Ömer İstahrî > Ebû Türâb Asker b. Husayn en-Nahşebî > Şakîk-ı Belhî > İbrâhim b. Edhem > Mûsâ b. Yezîd er-Râî > Veysel Karânî > Ömer b. Hattâb / Ali b. Ebû Tâlib.*”⁹²

1.6. ŞİHÂBÜDDÎN SİVÂSÎ’NİN ESERLERİ

Çok yönlü bir bilgin olan Sîvâsî Tefsir, Fıkıh, Arap dili edebiyatı, Hadis ve Tasavvuf alanında birçok eser yazmıştır. Eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a) *Uyûnü’t-Tefâsîr Li’l-Fuzalâ’i’s-Semâsîr*

Sîvâsî’nin en meşhur eseri *Uyûnü’t-Tefâsîr Li’l-Fuzalâ’i’s-Semâsîr* adlı tefsir kitabıdır. Bu esere “Tefsîrü’ş-Şeyh” de denilmektedir. Dirayet tefsiri olma özelliğine sahip olan bu eser Arapça olarak yazılmıştır. Sîvâsî bu eserinde çeşitli münasebetlerle çokça ayet, hadis, sahabe ve tabiîn sözlerine yer vermiştir. Zikrettiği hadislerin senetlerine yer vermemekle birlikte zayıf olanlarına da atıfta bulunduğu görülmektedir. Müellif, sarf-nahiv olarak bilinen gramer konularının iyice idrak edilmeden tefsirin layıkıyla anlaşılmayacağını savunduğu için, sıkça dilbilgisel tahlillere yer vermiştir. Nâsih-mensûh konusunda da görüşler belirten müfessir genel çizgiden ayrılmamış, mensûh ayetlerin ve tevâtür derecesinde olan hadislerin varlığını savunmuştur. Tasavvuf mevzusuna gelince, Sîvâsî her ne kadar bir tarîkat mensubu ise de tefsirinde kayda değer tasavvufî bir açıklama bulunmamaktadır.⁹³ Tefsirinde istifade edilen kaynaklar arasında Zemahşerî’nin *el-Keşşâf* ve Ferrâ el-

⁹¹ Taşköprüzâde, s. 68; Lâmiî, ss. 551-562; Safâyî, **Manzûme-i Vesâyâ-yı Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Ktb., Ayasofya Koleksiyonu, nr. 2154, vr. 17b-18b; Atâî, Nevi’zâde, **Hadâikü’l-hakâik Fî Tekmiletî’ş-Şekâik**, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, Cilt: 2, s. 63; Baldırzâde Mehmed, **Vefeyâtnâme**, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 1381, vr. 119b-120b; Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed, **es-Simtü’l-Mecîd**, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, nr. 1197, vr. 33a-b, 44a; Öngören, ss. 11.

⁹² Kuşâşî, vr. 44a.

⁹³ Dartma, “Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbüddîn Sîvâsî ve Tefsiri”, s. 144.

Begavî'nin *Me'âlimü't-Tenzîl*'inin özel bir yeri vardır. Dirâyet yönü ağır basan tefsirin rivayet tarafında bazı sıkıntılar tespit edilmiştir. Sivâsî, amellerin faziletlerine dair olan rivayetlerde zayıf hadislere yer ayırdığı gibi İsrâiliyâta da yer vermiştir. Nitekim İsrâiliyât ve zayıf rivayetler tefsir ilminde en çok karşılaşılan sıkıntıların başında gelmektedir. Ayrıca müellif ayetler arasındaki tenasübe önem vermiş, ayetlerdeki müphem ifadeleri de açıklamıştır. İ'câzü'l-Ku'rân ve akit konularına da değinmiştir.⁹⁴ Müellifin mukaddimede de belirttiği gibi, sade bir dille yazılan ve detay açıklamalara çok fazla yer verilmeyen bu eser, Bahattin Dartma'nın tahkikiyle dört cilt olarak neşredilmiştir.⁹⁵

b) *Riyâzü'l-Ezhâr Fî Cilâi'l-Ebsâr*

Sivâsî'nin bu eseri altı bölümden oluşmaktadır. Bu eser hadis tahammül yolları ve muhaddisler nezdinde hadis ıstılahlarına dair hadis usulüyle ilgili önemli bilgiler içermektedir. Müellif bu eserinde sahabe, tabiîn ve muhadramûnun kimler olduğunu, hadis talebesinin âdâbı ve hadisle ilgili çabaları, tahrîc ve tasnîf bakımından hadis yazma kurallarının neler olduğunu açıklamaktadır. Sivâsî sahih, zayıf, muttasıl ve mûnkatı gibi hadis çeşitlerinin tarifini yapmış ve aralarındaki farkı örneklerle açıklamıştır. Müellif eserin sonunda yedi başlık altında babanın oğlundan ve büyüklerin küçüklerden rivayeti gibi muhtelif meselelere de yer vermektedir. Eserin, İbn-i Salâh'ın hadis usûlü alanında yazdığı zirve eser olan "Mukaddimesinden" özetlendiği ifade edilmektedir.⁹⁶

c) *Şerh Ale'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*

Sivâsî'nin bu eseri, İslâm miras hukuku alanında Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin (ö. 596/1200) telif ettiği *el-Ferâizü's-Sirâciyye* üzerine yazılmış bir

⁹⁴ Dartma, "Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbüddîn Sivâsî ve Tefsiri", s. 143.

⁹⁵ Sülün, "Şihâbüddîn Sivâsî", *DİA*, Cilt: 38, s. 420.

⁹⁶ *Riyâzü'l-Ezhâr Fî Cilâi'l-Ebsâr* adlı eserin tespit edilmiş üç nüshası bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi, 746/1 vr. 1-29; Süleymaniye ktp., Çelebi Abdullah Efendi, 175/2, vr. 67-95; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, vr. 53; Demirel, ss. 112-113.

şerh niteliğindedir.⁹⁷ İlim camiası tarafından da takdir gören bu eser Arapça olarak kaleme alınmıştır. Sivâsî'nin bu eseri kaynaklarda *Muhtâcû'l-Ferâizi's-Sirâciyye* ismiyle de geçmektedir.⁹⁸ Bu eser hakkında Seybold'un *Die Breslauer Glossen zu Siwâsi's Kommentar zu Sagâwendî's Erbrecht (alfarâid) al-Sirâgije* adlı bir çalışması vardır.⁹⁹

d) *Şerhu Lübbi'l-Elbâb*¹⁰⁰

Şihâbüddîn Sivâsî'nin bu eseri, Kâdî Beydâvi'nin (ö. 691/1291) İbnü'l-Hâcib'in (ö. 649/1248) Kâfiye'sine yapmış olduğu *Lübbü'l-Elbâb Fî İlmi'l-İ'râb* adlı muhtasarına yapılan bir şerhtir. Sivâsî bu esere *Şerhu Lübbi'l-Elbâb* ismini vermiştir. Arapça olan eser 275 varaktır. Şimdiye kadar hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır.¹⁰¹

e) *Risâletü'n-Necât Min Şerri's-Sıfât*¹⁰²

Müellifin tasavvufî konuları ele alan iki eserinden biri *Risâletü'n-Necât Min Şerri's-Sıfât*'dir. Sivâsî, bu eserinde müridin şeyhiyle ilişkileri, rabîta âdâbı gibi konuları âyet ve hadisler ışığında açıklamıştır. Risalesinde zâhirî ve bâtinî yönleri de değinen Sivâsî, bunun için gerekli olan on şartı¹⁰³ açıklamış ve müridlere nasihatlerde bulunmuştur.¹⁰⁴

⁹⁷ Ferhat Koca, *el-Ferâizü's-Sirâciyye*, **DİA**, İstanbul, 1995, Cilt: 12, ss. 367-368.

⁹⁸ Bu eserin Süleymaniye Ktp.'sinde çeşitli yazmaları bulunmaktadır. Süleymaniye Ktp., Mahmud Paşa, 265, vr. 22-79; Süleymaniye Ktp., Amcazade Hüseyin Paşa, 22, vr. 72b-113a; Süleymaniye Ktp., Nazif Paşa, 22, vr. 72-113; Süleymaniye Giresun Yazmaları, 119, vr. 1-59; Süleymaniye Kadızâde Mehmed, 261, vr. 116-171; Süleymaniye İzmir, 289, vr. 66-121; Süleymaniye Hüsnü Paşa, 347, vr. 34-65; Süleymaniye Bağdadı Vehbi Efendi, 608, vr. 1-55; Süleymaniye Laleli, 1314, vr. 1-113; Süleymaniye Yazma Bağışlar, 2689/4, vr. 29b-48a.

⁹⁹ Koca, *el-Ferâizü's-Sirâciyye*, s. 367.

¹⁰⁰ Bu eserin ismi, *DİA*'nın Şihâbüddîn Sivâsî maddesi'nde "*Şerhü'l-Misbâh*" şeklinde geçmektedir.

¹⁰¹ Çınar, s. 244.

¹⁰² Eserin tespit edilmiş otuza yakın nüshası bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Fatih Çınar, "Şihâbüddîn Sivâsî'nin 'Risâletü'n-Necât' adlı eseri bağlamında nefsin ıslahına dair görüşleri", ss. 23-25.

¹⁰³ Sivâsî'nin "Risâletü'n-Necât" adlı eserinde ifade ettiği on şartı şu şekilde sıralayabiliriz. 1- Beden temizliği yapmak. 2- Halvet. 3- Allah'ın zikri dışında sukuta devam etmek. 4- Oruca devam etmek. 5- Zikir. 6- Allah'a teslim olmak. 7- Havâtırı nefyetmek. 8- Kalbi şeyhe rabt etmek. 9- Ancak galebe halinde uyumak. 10- Helalinden az yemektir.

¹⁰⁴ Sivâsî, *Risâletü'n-Necât*, 90a-100a.

f) *Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîkı'l-Mahbûb*¹⁰⁵

Sivâsî'nin tasavvufî içerikli diğer eseri olan *Cezzâbü'l-Kulûb* hakkında çalışmamızın ikinci bölümünde eser tanıtım kısmında detaylı bilgi verilecektir.

¹⁰⁵ Eserin tespit edilmiş altı nüshası şunlardır. Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3257, vr. 144b-171b; Milli Ktp., 06 Mk. Yz. A 5334/1, vr. 1a-18a; Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 853. vr. 1a-14a; Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Koleksiyonu, nr. 247, vr. 1b-17a; Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra nr. 43169, nr. 42937, Tasnif nr. 297/ 84, DEH. CEZ. K. 84a-102a; Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43168, nr. 40419, Tasnif nr. 297/ 84, CEZ. K. 164b-190a.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVÂSÎ'NİN CEZZÂBÜ'L-KULÛB ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

“Mahbûb’un yoluna kalpleri çeken” anlamına gelen *Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb* adlı Arapça risale, Şihâbüddîn Sivâsî’nin tasavvuf hakkında yazdığı iki eserinden biridir. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle söz konusu eserin yazma nüshaları hakkında detaylı bilgi vereceğiz. Daha sonra eserin tahliline geçerek müellifin bahis konusu ettiği hususları ve kavramları tasavvufun klasik eserlerinden de istifade ederek açıklamaya çalışacağız.

2.1. CEZZÂBÜ'L-KULÛB’UN YAZMA NÜSHALARI VE TAVSİFLERİ

Müellifin aslî nüshasına ulaşmak ve eserin nüsha sayısını tespit etmek için birçok yazma eserler katalogunu inceledik ve çeşitli kütüphanelerde incelemelerde bulunduk. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Arapça olarak kaleme alınmış ve tümü ülkemizde bulunan altı adet nüshaya ulaştık. Eserin tahkiki (edisyon kritik) için ulaşabildiğimiz altı nüsha arasından üç nüshayı kullanmayı tercih ettik. Bu üç nüshadan birinin girişinde müellifin isminin, “Şeyhimiz Şihâbüddîn Sivâsî, -Allah Teâlâ derecesini yükseltsin- tarafından tasnif edilmiştir ve bu eserini ‘*Cezzâbü'l-Kulûb*’ olarak isimlendirmiştir”¹⁰⁶ şeklinde yazılması ve aynı nüshanın sonun da ise, “Bu hırkayı, miskinlerin en miskini olan, Şeyh Şihâbüddîn Sivâsî hidayete vesile olan Şeyh İmâm Zeynüddîn el-Mısırî’nin elinden giydi” biçimindeki ifadesinden, bunun yanı sıra diğer nüshalara nazaran bu nüshanın yazısının daha belirgin, okunaklı olması ve eserin kime ait olduğunun belirtilmesi sebebiyle tahkikte Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi, nr. 3257, vr. 144b-171b nüshasını asıl nüsha olarak seçtik. Bu bağlamda Mehmet Rıfat el-Kâdirî (ö. 1317/1900) tarafından Veliyyüddin Efendi’de bulunan nüshanın Osmanlı Türkçesine çevrilmesi ve diğer nüshalardaki farklılıkları dikkate almaması bu nüshanın ana nüsha olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Yaptığımız araştırma sonucunda esas aldığımız bu nüshanın bazı sayfalarının yanlış birleştirildiğini, sayfalar arasındaki anlam kopukluğundan hareketle tespit ettik ve düzeltilmiş şekliyle çalışmamızda ele aldık.

¹⁰⁶ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, Süleymaniye Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3257, vr. 144a.

Sivâsî'nin bu eseri kayıtlarda *Cezzâbü'l-Kulûb Fî Hakki Ehli Sülûk*¹⁰⁷, *Cezzâbü'l-Kulûb*¹⁰⁸, *Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Hizmeti Allâmi'l-Ğuyûb*¹⁰⁹ ve *Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb*¹¹⁰ şeklinde geçmektedir. Müellifin bu eserinin nüshalarını tek tek ele alarak değerlendireceğiz.

Tahkikte esas aldığımız nüshaya verdiğimiz rumuz (ب) harfidir. Beyazıt Devlet Ktp.'ni anımsatması amacıyla (b) harfini rumuz olarak tercih ettik. Bu nüsha ile karşılaştırdığımız diğer iki nüshaya rumuz olarak Ankara Milli Ktp. 06 Mk. Yz. A 5334/1, vr. 1a-18a numarayla kayıtlı olan nüsha için (l) harfini verdik. Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi Koleksiyonu no: 853. vr. 1a-14a numarayla kayıtlı olan nüsha için de (س) harfini tercih ettik.

Müellifin isminin yazılı olduğu ve esas aldığımız nüshayı, kullanmayı tercih ettiğimiz diğer iki nüshayla karşılaştırdık ve aralarındaki farklılıkları dipnotlarda belirttik.

Esas aldığımız nüsha ile karşılaştırdığımız diğer iki nüsha arasındaki farklılıkları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Esas aldığımız nüshada konular kısa ve özet halinde ele alınırken, diğer nüshalarda bolca ayet ve hadislerle yer verilerek konular daha detaylı işlenmiştir.

2. Esas aldığımız nüshanın giriş bölümünde müellif, bu eseri bazı bölümlerden oluşturduğunu ve birinci bölümün 'ilim', sonuncu bölümün ise 'şeyhlerin giydiği hırka' hakkında olduğunu ifade etmiştir. Ancak diğer iki nüshanın girişinde, bu nüshaların otuz bölümden oluştuğu ifade edilmiş ve ardından bu bölümler sırasıyla şu şekilde zikredilmiştir. "ilim", "îmân", "İslâm", "ihsân", "zikir", "şükür", "istikâmet", "takvâ", "sıdk", "yakîn", "hilm", "güzel ahlak", "yalan konuşmak", "sükût etmek", "dili muhâfaza etmek", "kalp", "tefekür", "firâset", "ma'rifet", "öğüt almak", "itibar", "muhabbet", "şevk", "aşk", "yakınlık", "muvasala", "tevekkül", "fakirlik", "giyim", "Hz. Peygamber ve mu'cizeleri".

3. Esas aldığımız nüshada bulunan "Hulefâ-yi râşidîn", "velâyet" ve "Hz. Peygamber'in bir kısım duaları" isimli bölümler, karşılaştırdığımız diğer iki nüshada

¹⁰⁷ Milli Ktp., 06: Mk. Yz. A 5334/1, vr. 1a.

¹⁰⁸ Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, 853, vr. 1a; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, 325.

¹⁰⁹ Milli Ktp., 06 Mk Yz. A 5334/1, vr. 18a.

¹¹⁰ Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43168, nr. 40419, Tasnif no: 297. 84/CEZ. K, 164b-202a; Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43169, nr. 42937, Tasnif no: 297. 84/DEH. C, 3b-120b; Süleymaniye Ktp., Laleli, 3685; Süleymaniye, Beyazıt, 7883.

yer almamaktadır. Diğer taraftan karşılaştırma yaptığımız iki nüshada var olan “şükür”, “hilim”, “güzel ahlak”, “sükût etmek”, “tevekkül” ve “fakirlik” konuları da temel aldığımız nüshada bulunmamaktadır. Ulaşabildiğimiz yazma nüshaları aşağıda olduğu şekilde tavsif edebiliriz:

2.1.1. Cezzâbü'l-Kulûb, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3257, vr. 144b-171b.

Bu nüshanın istinsah tarihi belli olmamakla birlikte nüshanın girişinde eserin kime ait olduğu zikredilmiş olup “Şeyhimiz Şihâbüddîn Sivâsî tarafından tasnif edilmiştir” şeklinde bir ifadeye yer verilmektedir. Söz konusu nüsha ta'lik hatla yazılmış ve sayfaları da kurşun kalemle numaralandırılmıştır. Yirmi yedi varaktan oluşan bu nüsha okunaklı ve sayfaları çerçevesiz olup her sayfada on satır bulunmaktadır. Nüshanın giriş bölümünde geçen “Şeyhimiz Şihâbüddîn Sivâsî tarafından yazılmıştır”¹¹¹ cümlesinde yer alan “şeyhimiz” ifadesinden, bu ana nüshayı bizzat Sivâsî'nin kaleme almadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu nüshayı talebelerinden veya müritlerinden birine yazdırmıştır.¹¹² Temel aldığımız bu nüshanın girişinde Şihâbüddîn Sivâsî için “allâme el-Yûrî” nitelemesine yer verilmiştir. Ancak yaptığımız araştırmalar neticesinde bu ifadenin kaynaklarda bu şekliyle yer almadığını tesbit ettik. Muhtemelen bunun doğrusu “allâme el-Ayasluğî” şeklindedir. Çünkü Sivâsî ömrünün bir kısmını Ayasluğ'da (İzmir/Selçuk) geçirmiş ve orada vefat etmiştir.¹¹³

2.1.2. Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb, Milli Ktp., 06 Mk. Yz. A 5334/1, vr. 1a-18a.

Bu nüsha nesih hatla kaleme alınmıştır. Bu eserin orijinal nüsha olmadığı sonunda müstensih adı Mehmed b. Ali Râcî olarak yazılmasından anlaşılmaktadır. Eserin adı giriş sayfasında *Ve Hûve Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb*¹¹⁴ şeklinde

¹¹¹ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 144b.

¹¹² Mehmet Rıfat, **Cezzâbü'l-Kulûb Tercümesi**, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3263, vr. 43a-76b. Eser Osmanlıcadır ve rika yazıyla kaleme alınmıştır.

¹¹³ Çınar, s. 241.

¹¹⁴ Milli Ktp., 06 Mk Yz. A 5334/1, vr. 1a.

yazılmıştır. 1050/1640 yılında istinsah edilen bu nüsha, on sekiz varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfası on dokuz satırdan oluşan bu eserin, kime ait olduğu konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Abdülhak b. Seyfeddin ed-Dehlevî adına kayıt altına alınan eser, içerik bakımından bakıldığında konuların başlıkları, tasarım ve işleniş şekliyle Sivâsî'ye ait olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Bu eserin Dehlevî'ye ait olmadığına dair açıklama Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp.'nde bulunan nüsha tanıtım bölümünde detaylı şekilde işlenmiştir.

2.1.3. Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 853. vr. 1a-14a.

İstinsah tarihi 1085/1664 olan bu eser, nesih hatla kaleme alınmıştır. Aslı nüsha olmadığı eserin sonunda istinsah edenin Hüseyin b. Hasan şeklinde geçmesinden anlaşılmaktadır. Eser. Sayfaları on dokuz satır olan bu nüsha, on dört varaktan oluşmaktadır. Eserin adı *Hâzihi Risâletü el-Müsemma Bi-Cezzâbi'l-Kulûb* şeklinde nüshanın başında belirtilmiştir.¹¹⁵ Eserin herhangi bir müellife nisbeti hususunda bir işaret bulunmamaktadır. Fakat konuların işleniş şekli, başlıkları ve dizaynı ile Sivâsî'nin eseri olduğu anlaşılan bu nüsha, orijinal nüshasının istinsah edilmiş şekli izlenimini vermektedir. İstinsah eden kişi adını *Cezzâbü'l-Kulûb* olarak kayıt altına almıştır.

2.1.4. Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Koleksiyonu, nr. 247, vr. 1b-17a.

Nesih hatla yazılan bu nüshanın kim tarafından istinsah edildiği belirtilmemiştir. Eserin adı *Ve Hûve Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb*¹¹⁶ şeklinde giriş sayfasında belirtilmiştir. Otuz bâb ve on yedi varaktan oluşan bu eserin her bir varığında, on dokuz satır bulunmaktadır. Eserin istinsah tarihi 1142/1730 olarak geçmektedir.¹¹⁷ Bu eserin, kime ait olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur.

¹¹⁵ Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, 853, vr. 1a.

¹¹⁶ Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Koleksiyonu, nr. 247, vr. 1b.

¹¹⁷ Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi Koleksiyonu, nr. 247, vr. 17a.

Ancak konuların işleniş şekli, eserin içeriği ve dizaynı ile Şihâbüddîn'Sivâsî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.5. Cezzâbü'l-Kulûb, Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43169, nr. 42937, Tasnif no: 297. 84/DEH. CEZ. K. 84a-102a.

Bu nüsha ile Ankara Milli Ktp., 06 Mk. Yz. A 5334/1, vr. 1a-18a numaralı nüsha Abdulhak b. Seyfeddîn ed-Dehlevî¹¹⁸ adına kayıt altına alınmıştır. Bu nüshaların içerik bakımından esas aldığımız nüshayla birebir uygun olmasıyla Sivâsî'ye ait olduğunu kesin olarak bilmekteyiz. Eserin Abdulhak b. Seyfeddîn ed-Dehlevî adına kayıt altına alınmış olması çok şaşırtıcıdır. Söz konusu eserin, mezkûr şahsa ait olduğunu gösteren bir delil bulunmamaktadır.¹¹⁹ Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-Zunûn*¹²⁰ adındaki eserinde adı geçen müellifin, bu ismi taşıyan bir eseri olduğunu belirtmektedir. Fakat ele aldığımız bu eserin Dehlevî'ye ait olmasına dair bir işaret gözükmemektedir. Zira söz konusu eserde işlenen konular, başlıklar ve dilin kullanımı gibi unsurlar Sivâsî'nin esas aldığımız nüshasıyla aynıdır.¹²¹ Eserin müellif nüshası olmadığı sonunda istinsah eden kişinin “Hüseyin b. Hasan b. Abdullah”¹²² şeklinde dile getirilmesinden anlaşılmaktadır. Nesih hatla kaleme alınan bu eser, 1086/1675 yılında tamamlanmıştır. Eserin başında *Hâzihi-Risâle el-Musemmâ Bi-Cezzâbi'l-Kulûb*, sonunda ise *Temme Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Hizmet-i Âllami'l-Guyûb* şeklinde belirtilmiştir. Müstensih eserin adını *Cezzâbü'l-Kulûb* olarak kayıt etmiştir.¹²³

¹¹⁸ 958 yılı Muharrem ayında Delh'te dünyaya gelen Abdulhak b. Seyfeddîn ed-Dehlevî, ilk eğitimini büyük bir âlim olan babâsından almıştır. Babâsının isteği üzerine onun medresesinde birkaç yıl hocalık yaptıktan sonra Abdülvehhab b. Veliyyullah el-Muttakî ve Muhammed el-Herevî gibi âlimlerden dersler alan Dehlevî, döneminin bürokrasisi ile de yakın ilişki içerisinde olmuştur. Ömrünü batıl firkalarla mücadeleyle adayan Dehlevî, önemli bir ilim adamıdır. Hadis, Tasavvuf, biyografi ve fıkıh alanında birçok eser kaleme alan Dehlevî, 1052/1642'de vefat etmiştir. İsmail Hakkı Ünal, “Abdulhak b. Seyfeddîn ed-Dehlevî”, *DİA*, İstanbul, 1994, Cilt: 9, ss. 291-293.

¹¹⁹ Dehlevî'ye ait olduğu ifade edilen bu eser ile Sivâsî'nin eseri arasındaki ilişki, iki ihtimale dayandırılabilir. Birinci ihtimal Dehlevî'nin bu eseri, Sivâsî'ye ait esere bir şerh olup ve bu esere ‘Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb’ ismi verilmiş olmasıdır. İkinci ihtimal ise Dehlevî'nin Farsça olarak kaleme aldığı ‘Cezbü'l-Kulûb İlâ Diyâri'l-Mahbûb’ adlı eseri ile Sivâsî'nin ‘Cezzâbü'l-Kulûb’ isimli eserinin birbirleriyle karıştırılmasıdır.

¹²⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, s. 581.

¹²¹ Çınar, s. 249.

¹²² Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43169, nr. 42937, Tasnif no: 297. 84/DEH. C, 84a-102a.

¹²³ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43169, nr. 42937, vr. 84a.

2.1.6. Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb, Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43168, nr. 40419, Tasnif no:297. 84/CEZ. K, 164b-190a.

Cezzâbü'l-Kulûb'un bu nüshası nesih hatla yazılmıştır. Eserin giriş sayfasında adını *Hâzihi-Risâle el-Müsemma Bi-Cezzâbi'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb*¹²⁴ şeklinde yazılmıştır. Bu nüshanın orjinal olmadığı istinsah edenin Ahmed b. Ali şeklinde dile getirilmesinden anlaşılmaktadır. Otuz bâb ve yirmi altı varak olan bu eser, her bir sayfası on üç satırdan oluşmaktadır. Nüshanın sonunda *Temme Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Hizmet-i Âllami'l-Ğuyûb* şeklinde belirtilmiştir.¹²⁵ Eser 1096/1685 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüshada da eserin yazarına dair bir ibareye rastlanılmamakta, ancak eserin içeriği, yöntemi ve konuları işleyişinden Sivâsî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. ŞİHÂBÜDDİN SIVÂSÎ'NİN “CEZZÂBÜ'L-KULÛB” ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

Sivâsî'nin bu eserine *Cezzâbü'l-Kulûb İlâ Tarîki'l-Mahbûb* (kalpleri mahbubun yoluna cezbeden) adını vermesi, bir bakıma mutasavvıfların kalbe verdikleri ehemmiyeti vurgulamak ve asıl vuslatın kalbin cezbe halini almasıyla olabileceğine işaret etmek içindir. Buradan hareketle biz de müellifin ilgili eserindeki konu başlıklarına geçmeden önce eserin isminde yer alan “cezbe”, “kalp” “tarîk” ve “mahbûb” kavramlarını kısaca açıklayarak, bu dört kavram arasındaki ilişkiyi ortaya koymak istiyoruz.

Sözlükte “değiştirme, döndürme, çevirme” gibi anlamlara gelen kalp, tasavvufî bir terim olarak “İlahi hitabın mahalli ve muhatabı ma'rifet ve irfan denilen tasavvufî bilginin kaynağı” şeklinde tanımlanmaktadır.¹²⁶ “Çekme, celbetme” anlamlarına gelen cezbe ise, bir tasavvuf kavramı olarak “Allah'a koşmak, ilahî inayetin gereği olarak Allah'ın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendine yaklaştırması ve

¹²⁴ Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43168, nr. 40419, Tasnif no: 297. 84/CEZ. K, vr. 164b.

¹²⁵ Ankara İlahiyat Fakültesi Ktp., Sıra no: 43168, nr. 40419, Tasnif no: 297. 84/CEZ. K, vr. 190a.

¹²⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcı Yayınevi, İstanbul 2002, s. 203.

çekmesidir.”¹²⁷ Tasavvufî anlamda kalp ve cezbe arasında sıkı bir bağ vardır. Şöyle ki; takvâ ve ihlâs gibi insanı Allah katında değerli ve makbul kılan özellikler hep kalbin amelidir. Bu sebeptendir ki, kalp nazargâh-ı ilahî olarak kabul edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadislerinde “*Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. Ancak sizin kalplerinize ve işlerinize bakar*”¹²⁸ buyurmuştur. İşte cezbe de yukarıdaki tarifte ifade edildiği üzere kulun kalbinin ihlâs ve takvâ ile dolup vecd haline ulaşması ve böylelikle rabbine yaklaşması ve rabbinin de onu kendisine çekme durumudur. Kanaatimizce Sivâsî de aralarındaki bu ilişkiyi dikkate alarak kitabına bu ismi vermiştir. Sözlükte “yol” anlamına gelen tarîk, tasavvufî bir terim olarak, sâlikî hakikate götüren yolu ifade eder.¹²⁹ Mahbûb ise, Arapça bir kelime olarak “sevilmiş” anlamına gelmektedir. Terim olarak da, kulun Allah tarafından sevilmesi, Allah’ın sevgisine mazhar olma durumudur.¹³⁰ Tarîkü’l-mahbûb ifadesi, Kur’ân’daki “*Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah’ın yolundan ayırır. İşte günahattan korunmanız için Allah bunları size emretti*”¹³¹ âyetini de bize hatırlatmaktadır. Nitekim söz konusu âyet, Allâh’a ulaştıran dosdoğru yoldan söz etmektedir. Yukarıda verdiğimiz bilgilerden hareketle diyebiliriz ki, müellifin söz konusu eserine *Cezzâbü’l-Kulûb İlâ Tarîki’l-Mahbûb* ismini vermesi, burada geçen kalp, cezbe, tarîk ve mahbûb tarimlerinin birbirleriyle olan sıkı ilişkisini ortaya koymaktadır. Buna göre, Allah’ın sevgisine ve rızasına kavuşmanın, O’na yakınlaşmanın yolu, hem dünya hem de ahiret açısından hayatî bir önem taşıyan kalbin, ihlâs ve takvâ ile dolup taşması ve böylece Allah’ın hoşnutluğunu elde etmesidir.

2.2.1. Cezzâbü’l-Kulûb İlâ Tarîki’l-Mahbûb Adlı Eserin Kaynakları

Sivâsî, *Cezzâbü’l-Kulûb* adlı eserini ilim; îmân, İslâm ve ihsân; zikir; istikâmet ve takvâ; yakîn, sıdk, kizb ve hıfzu’l-lisân; kalp, tefekkür, firâset, ma’rifet,

¹²⁷ Uludağ, s. 90.

¹²⁸ **Müslim**, Ebu’l-Hüseyin b. Haccâc en-Nisâbü’rî, el-Müsnedü’s-Sahîh, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Birr, 33; **İbn Mâce**, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce, Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981, Zühd, 9.

¹²⁹ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri sözlüğü**. Ağaç Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s. 329.

¹³⁰ Cebecioğlu, s. 220

¹³¹ En’âm 6/153.

mev'ize, itibar, muhabbet, şevk, aşk, kurbiyet ve vuslat; Hz. Peygamber ve mu'cizeleri; Hülefâ'î-Râşidîn; velî bahsî ve manası; Hz. Peygamber'in yaptığı bir kısım dualar; zahirî ve batınî hırka giyme olmak üzere on bir bölüm olarak kaleme almıştır. Ele aldığı bölümlerde aralarında ilişki kurduğu kavramların bazılarını bir başlık altında incelemiştir. Müellif, işlediği konuları önceki âlimlerin âdeti olduğu üzere genellikle âyet ve hadislerle destekleyerek aktarmıştır. Sivâsî, bu anlamda eserinde sade ve anlaşılır bir dil tercih etmiştir. Çünkü mutasavvıflar halkın belli bir kısmına değil umuma hitap eden kimselerdir. Dolayısıyla dilleri ağdalı ve sanatsal ifadeleri kaldırmaz. Müellifin, eserinde yer verdiği kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Kur'an-ı Kerim

Şihâbüddîn Sivâsî eserinde ele aldığı çeşitli fasıllar altında on sekiz âyete yer vererek, konuyu bir şekilde Kur'an'la ilintilendirmiş ve böylece tasavvufî yönünü Kur'an-ı Kerim ışığında ortaya koymaya çalışmıştır. Bu itibarla müellifin, sûfilik anlayışını İslâm'ın birinci kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in ayetleriyle temellendirmesi önem arz etmektedir.

2- Hadis

Müellif, esas aldığımız nüshada on bir başlık altında işlediği konularla ilgili kırk beş hadise yer vermiştir. Böylece Hz. Peygamber'in hadislerine ne denli bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Ancak yaptığımız araştırmalarda müellifin zikrettiği hadislerin dokuz tanesini muteber hadis kaynaklarında tespit edemedik. Diğer taraftan ıktibas edilmiş bazı hadislerin de sahabe sözü olduğu sonucuna vardık. Örneğin; ilmin faziletiyle ilgili bölümde yer alan *“İlim kör olan kalbe hayat, karanlıkta olan gözlere nur, zayıf olan bedenlere kuvvettir, ilimde tefekkür etmek oruç tutmaya denktir. İlimle meşgul olmak geceleri uykusuz ve ibadetle geçirmeye eşdeğerdir”* sözünün sahabeden Muâz b. Cebel (ö. 17/638)'e ait olduğu tarafımızca tespit edilmiştir.¹³²

¹³² Gazzâlî, *İhyâü 'Ulûmi'd-dîn*, haz. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul, 1989, Cilt: 1, s. 38.

3- Sahabe sözü

Sahabe sözü de, müellifin eserinde dayanak olarak zikrettiği kaynaklar arasındadır. Nitekim söz konusu eserde sahâbî Enes b. Mâlik'ten şöyle bir nakil yapılmıştır: “Hz. Peygamber (s.a.v) bir yoldan geçtiği zaman, geçtiği yerden güzel kokular gelmeye başlıyor ve Hz. Peygamber'in geçtiği o yol, bugün Hz. Peygamber buradan geçti diye dile geliyordu.”¹³³ Müellif ayrıca Abdullah b. Abbas'tan da nakilde bulunmuştur.¹³⁴ Sınırlı sayıda da olsa müellifin, sahabe sözlerine eserinde yer vermiş olması, onlara olan bağlılığını ve sevgisini ortaya koymaktadır.

4- İlk Dönem Sûfiler:

Sivâsî'nin, söz konusu eserinde sözlerinden faydalandığı ilk dönem sûfilerin isimlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Seri es-Sakatî (ö. 251/865), Yahyâ b. Muâz (ö. 258/872), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Ebû Bekir eş-Şiblî (ö. 334/946).

Örnek olması açısından vuslat konusuyla ilgili olarak Yahyâ b. Muâz'dan nakledilen şu sözü zikredebiliriz: “Âriflerin kalpleri, fitilleri altından, fanusu yakinden, yakıtı muhabbetten, ışığı melekût nuru olan hikmet kandilleridir.” Müellifin söz konusu eserinde mezkûr şahısların görüşlerine yer vermesi, bir anlamda onlarla aynı düşünceyi paylaştığını göstermektedir.

Bu açıklamalardan sonra müellifin bu eserindeki konu başlıklarını açıklamalarıyla birlikte mevcut tertibe göre incelemeye geçebiliriz.

2.2.2. İlim

Sivâsî'nin eserinde ele aldığı bölümlerin ilki ilimdir. “Bilgi” ve “bilim” anlamlarına gelen “ilim” “Bir şeyi akıl ve zekâ vasıtasıyla gerçek yönüyle kavramak, gerçeğe örtüşen kesin inanç/itikad gibi manalara da gelir.”¹³⁵

¹³³ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 161b.

¹³⁴ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 160a.

¹³⁵ H. Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 221.

İlim ve ma'rifet arasında sıkı bir ilişki vardır. “Bilmek, tanımak, tecrübe ile algılamak ve ikrar etmek anlamına gelen “ma'rifet” ilimle eş anlamlı kullanılmakla beraber aralarında farklar vardır. İlim genel bilgileri, ma'rifet ise özel ve ayrıntılı bilgileri ifade eder. İlmin mukabili cehldir; Ma'rifetin karşısı ise inkârdır. Bu sebeple ilim kelimesi ma'rifetin yerini tutmaz. Ma'rifet bilgidir; ancak yaşanılan, his ve duygu ile sezilen irfanî bilgiyi ve tanımayı ifade eder. İlim daha geniş bir alanı, nazar ve istidlal yoluyla öğrenilerek elde edilen her türlü bilgiyi kapsar.”¹³⁶ Buradan hareketle mutasavvıflar, “ma'rifet terimini ilimden, ârifi âlimden ayırarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu ayırım, esasen tasavvuf ehlinin gözünde “kâl ilmi” ile “hal ilmi” arasındaki farka dayanmaktadır.”¹³⁷

Müellif, Peygamberimize gelen ilk beş ayetin oku emriyle başlamasından olsa gerek kitabını ilim fashıyla açmış, hadis-i şeriflerle ilmin önemini ve faziletini anlatmıştır. İlmin bir nur olduğunu, onunla vesvese ve ilhamın ayrılabilceğini, ilmin akıldan üstün olduğunu “Âlim ancak akıllı olabilir ama akıllı her zaman âlim olmayabilir” sözleriyle desteklemiştir.¹³⁸ Sivâsî'nin ilimle ilgili yaptığı bu tanım, İmâm Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) “İlim, dünya ve ahiret ile ilgili aynı zamanda akılla alakalı hakikatleri bilmektir. Bunlar duyuların ötesinde olup diğer hayvanlar bu hususta insanlarla ortak değildir”¹³⁹ sözlerini de hatırlatmaktadır. Bu bağlamda mutasavvıf yazarlar zâhirî ve bâtinî olmak üzere ilmi iki kısımda mütalaa etmişlerdir. Bu sûfîlere göre bâtin ilminden maksat Tasavvuf; zâhir ilminden kastedilen ise Fıkıh, Tefsir, Kelâm ve Felsefe gibi diğer ilimlerdir. Sûfîler eskiden beri bu ayrıma bağlı kalmışlar ve her zaman bâtin ilminin zâhir olandan daha üstün olduğunu vurgulamışlardır. Çünkü tasavvuf ilminin diğer ilimlerden en belirgin farkı hem teorik hem de pratik özelliğe sahip olmasıdır. Tasavvufî yaşantının öne çıkan en önemli özelliği, pratik yönünün daha ağır olmasıdır. Nitekim sûfîler seyr ü sülûk sürecinde pek çok tecrübe yaşarlar. Onlardan bazısı bu deneyimleri kaleme alır ya da sözlü olarak ifade eder.¹⁴⁰

¹³⁶ Yılmaz, s. 222.

¹³⁷ İlhan Kutluer, “İlim”, **DİA**, İstanbul, 2000, Cilt: 12, ss. 109-114.

¹³⁸ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 144b.

¹³⁹ Gazzâlî, **İhyâ**, Cilt: 3, s. 18.

¹⁴⁰ Süleyman Gökbulut, “İlim Tasniflerinde Tasavvufun Yeri”, **İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, yıl: 8, 2007, sayı: 19, s. 259.

Bu bakımdan ilk dönem sûfîlerden Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/ 896) ilmin üç türlü olduğunu vurgulamıştır:

- 1) İlmun minellah; bu ilim, emir, yasak, hüküm ve hadleri içeren zâhirî ilimdir.
- 2) İlmun ma‘allah; muhabbet, şevk, havf ve reca gibi bâtinî sıfatları içeren ilimdir.
- 3) İlmun bi’llah; bu ilim ise Allah'ın sıfatlarını içeren ilimdir. Zâhirî ilmin tarîk (yol); bâtinî ilmin menzil (varış) ilmi olduğunu da ifade etmiştir. Yine bâtinî ilmin zâhirî ilimden istinbât edildiği ve zâhirî ilmin desteklemediği her bâtin ilminin, bâtil olduğunu açıklamıştır.¹⁴¹

Mutasavvıflar, bâtinî ilmin merkezi olarak kalbi kabul ederler. Kalbin berrak ve saf olmasına çok önem verirler. İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/820) ifade ettiği gibi:

شَكُوتُ الِى وَكَيْعِ سُوءِ حِفْظِي فَأَرْشَدَنِي إِلَى تَرْكِ الْمَعَاصِي

وَأَخْبَرَنِي بِأَنَّ الْعِلْمَ نُورٌ وَنُورُ اللَّهِ لَا يُهْدَى لِعَاصٍ

“Şikâyetle bulundum Veki'ye ezberim kötü diye

Bana yol gösterdi günahları terk et diye

Söyledi bana ilim bir nurdur diye

Allah'ın nurudur o yol göstermez âsiye.”¹⁴²

İlim günahlarda ısrar edenlere verilmeyecek kadar değerli bir nurdur. Müellif, bu hususa dikkat çekerek ilmin kör olan kalplere hayat, görmeyen gözlere nur¹⁴³ olduğunu beyan eden hadisini bu fasla alarak ilme bakış açısını ifade etmiştir.

Müellif, ilim faslından sonra îmân, İslâm ve ihsân faslını açmıştır. Çünkü kişiyi Allah'a teslim etmeyen ilim, şeytan örneğinde olduğu gibi insanı Allah'a yaklaştırmaz aksine onu esfel'i-sâfilîne götürür. Allah şeytana hitaben şöyle buyurmuştur: “Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık. Andolsun ki onlardan sana kim uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım.”¹⁴⁴

¹⁴¹ Zafer Erginli, **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kalem Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 433.

¹⁴² Orhan Oğuz, “İmam Şafii Divanında İlim”, **Rumeli de Uluslararası Hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, 2019, sayı: 14, s. 222.

¹⁴³ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 145b.

¹⁴⁴ A'râf, 7/18.

2.2.3. İmân, İslâm ve İhsân

Müellif, mühtemelen bu bölümde îmân kalbe yerleşmeden, yaşanılan İslâm'ın Allah katında bir değeri olmayacağını beyan etmek isteğiyle birçok yazarın aksine, îmân tanımını, İslâm tanımından önce ele almıştır.

Sözlükte, “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” anlamına gelen “îmân” emn (emân) kökünden türemiş Arapça bir sözcüktür. Sûfilerin geneline göre İmân; ikrar, niyet ve amelden ibarettir.¹⁴⁵ Sivâsî ise îmânın tevhidi Allah'a has kılmakla beraber melekleri, kendilerine uyma şartıyla peygamberleri ve Allah'ın helal kıldığı şeyleri helal, haram kıldığı şeyleri haram olarak tasdik etmekle olabileceğini ifade etmiştir.¹⁴⁶ Sivâsî'nin bu beyanı, mutasavvıfların belirttikleri “*Vuslata erme, ulûhiyeti seyretme ve sadece bir olanı görme*”¹⁴⁷ telakkilerini olduğu gibi yansıtmaktadır. Başka bir ifadeyle Sivâsî, îmânı sadece kalp ile tasdik olarak görmemekte ve “tevhidin ispatı” ifadesi ile îmânın ileri derecelerini aşk ve hakikat olarak benimsediğine işaret etmektedir.¹⁴⁸ Bu bağlamda Cunejd-i Bağdâdî (ö. 297/909) şunu ifade etmiştir: İman, kişiyi Allah'a yönelten ve Allah'la birleştiren inançtır. Hak birdir ve mü'min haktan yana yer alır. Maddenin peşine düşeni, arzuları darmadağın eder. Arzularına uyup da dağılan kimse, Allah'tan uzaklaşır. Şehvî arzuların peşinde koşan ise Hakk'ı elinden geçirir. Bu sebeple Allah kullarına îmân ahdini ve akdini yenilemeyi emretmektedir.¹⁴⁹

Sözlükte, “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek ve barış yapmak” anlamına gelen “İslâm” silm (selm) kökünden türemiş Arapça bir sözcüktür. Mutasavvıflar, İslâm'ın teslimiyetten ibaret olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁰ Bu anlamda Sivâsî, İslâm'ın temelinde var olması gereken amelle beraber niyet vurgusuna değinerek İslâmı; “İnsanların riayet etmesi ve amel etmesi gereken şeyleri Allah'a has kılmak olduğu”¹⁵¹ şeklinde tanımlamıştır. O, bu tanımla mutasavvıfların

¹⁴⁵ Kelâbâzî, **et-Ta'arruf**, Kahire, 1933; haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1992 s. 51.

¹⁴⁶ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 146b.

¹⁴⁷ Cebecioğlu, s. 309.

¹⁴⁸ Çınar, s. 252.

¹⁴⁹ Kelâbâzî, s. 54.

¹⁵⁰ Lisânüddîn el-Hatîb, **Ravzatü't-Ta'rif Bi'l-Hubbi's-Şerîf**, haz. Abdülkadir Ahmed Ata, Kahire, 1966, s. 248.

¹⁵¹ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 146a.

temel prensibi olan ibadetlerin riya ve gösteriştan uzak, sırf Allah rızası için yapılması gerektiğini ortaya koymuştur.

İhsan sözlükte, “bir şeyi iyi ve güzel etmek” manasına gelir. Sûfiler ise İhsanı; “*Basiret nuru ile rububiyet makamını temaşa hali üzere kulluğu gerçekleştirmek, yani Hakk'ı, kendi sıfatlarıyla sıfatlanmış olarak görmek*”¹⁵² şeklinde tarif etmişlerdir. Sivâsî de ihsân bahsinde mutasavvıfların temel aldıkları hadislerden biri olan “*Kişinin ‘Allah’ı görüyormuşçasına ibadet etmesi*”¹⁵³ hadisine yer vererek kulun ibadette haşyet ve huşû içinde olması gerektiğine işaret etmiştir.

Müellif, ihsânın kişiye kazandırdığı huşû’u “kalbin ürpermesi ve azaların Allah’ın itaat edilmesini emrettiği şeylerde sükûna ermesi”¹⁵⁴ olarak tanımlamıştır ki, bu tanımlaması ile o, ihsânı tasavvufî anlayışın temel bir unsuru olarak kabul ettiğine işaret etmektedir. Zira birçok sûfî tasavvufu kalp tasfiyesi olarak kabul etmektedir. Sivâsî bu tanımlamasında ihsân anlayışının kalp ve azalar üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir.¹⁵⁵

Sivâsî İman, İslâm ve ihsân faslından hemen sonra, İslâm dininin temelini teşkil eden bu üç esasın tasavvufî yönüyle tamamlanabileceğini düşünerek, mutasavvıfların bir manevî ilaç olarak kendi müntesiplerine telkin ettikleri zikir bölümüne yer vermiştir.

2.2.4. Zikrin Fazileti

Bir şeyi “hatırlamak” ve “anmak” anlamına gelen zikir, tasavvufî düşüncede “*İnsanın benlik inşasında en temel eğitim metotlarından biri olarak görülmüştür.*”¹⁵⁶ Sivâsî zikri “diri olan Allah’ı anmak”¹⁵⁷ şeklinde tanımlamış ve en faziletlisinin ayeti kerimeye dayanarak¹⁵⁸ “Lailahe illallah” zikri olduğunu ifade etmiştir. Hemen akabinde mümini bütün hallerde Allah’ı zikreden kimse olarak nitelendirmiş ve

¹⁵² Kâmilüddîn Abdürrezzâk el-Kâşân, **İstılâhâtü's-Sûfiyye**, Kahire 1981, haz. Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul 2004, s. 27; Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî, **Kitâbü Câmi'ü'l-Usûl Fi'l-Evliyâ'i ve Envâ'ihim ve Kelimâtü's-Sûfiyye**, Mısır, 1880, s. 76.

¹⁵³ **Buhârî**, Zeynüddîn Ahmed b. Abdilatif'i-Zebidî, **Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi**, haz. Ahmed Naim, Gaye Matbaacılık, Cilt: 1, Ankara, 1987, İman, 1.

¹⁵⁴ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 146b.

¹⁵⁵ Çınar, s. 252.

¹⁵⁶ Ali Tenik, Vahit Göktaş, “Tasavvufî Düşüncede Zikir ve Zikrin Benlik İnşasına Etkisi”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2014, Cilt: 8, sayı: 15, s. 263.

¹⁵⁷ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 147a.

¹⁵⁸ Haşr, 59/23.

mutasavvıfların müridlerine uyguladığı zikir dersleriyle onların terbiye metodunu izah etmiştir.

Sivâsî, ariflerin sözlerine yer vererek, biri kalp, diğeri lisan ile olmak üzere iki çeşit zikir olduğunu vurgulamıştır. Sadece dil ile yapılan zikrin yeterli olmayacağını, gerçek kulluk ve ihsân makamına yücelmenin dille beraber kalple yapılan zikir ile olabileceğini açıklamıştır.¹⁵⁹ Müellif kulun tezkiyesi için zikrin önemini vurgulamış ve tasavvuf metodunda kalbin, Allah'ın zikri için bir merkez olduğunu beyan etmiştir. Sivâsî'nin bu yaklaşımı kendisinin bâtinî zikre daha çok önem verdiğinin göstergesidir. Müellifin bu konuda Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî'yle (ö. 378/988) aynı düşünceye sahip olduğunu görmekteyiz. Tûsî, zikir hakkında şunu nakletmektedir. *“Zikir iki çeşittir: Birincisi tehlîl, tesbîh ve Kur'an tilavetidir. İkincisi ise Allah'ı, O'nun isimlerini, sıfatlarını, ihsânını bütün yaratıklara yaymasını ve takdîrinin hükümrân olduğunu hatırlarken, kalbleri bu zikretmenin şartlarını yerine getirme konusunda uyarmaktır.”*¹⁶⁰

Müellif zikri, ma'rifet ehlinin sembolü ve sevilenin yolunda sevenin azığı olarak tanımlamıştır. Ariflerin sonunun ise zikirden ayrı kalmakla olacağını,¹⁶¹ gafletin (zikirden ayrılmanın) ne kadar büyük bir manevi hastalık olduğunu ve kötü sonuçlar doğuracağını ifade etmiştir. Sivâsî'nin bu konuda Kelâbâzî'den (ö. 380/990) son derece etkilendiği görülmektedir. Kelâbâzî gerçek zikrin, zikredilenin dışında olanların unutulması ile olabileceğini söyler.¹⁶²

Sivâsî, zikir faslını çokça namaz kılmanın faziletini ve mutasavvıfların hassasiyetle üzerinde durduğu gece namazı kılmanın önemini, Hz. Peygamber'in *“Kim gece namazını çokça kılsa gündüzleri yüzü nurlanır”*¹⁶³ hadisiyle tamamlamıştır. Sonrasında zikrin kabul olmasına vesile olan istikâmet ve takvâ bölümünü ele almıştır.

¹⁵⁹ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 147b.

¹⁶⁰ Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî, **Kitâbü'l-Lüma**, Bağdat, 1960, haz. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 291.

¹⁶¹ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 148a.

¹⁶² Kelâbâzî, s.74.

¹⁶³ İbn-i Cevzî, **Merfu Hadisler**, Riyad, 1997, Namaz, 2/413.

2.2.5. İstikâmet ve Takvâ

Sözlükte, “doğru, düzgün, dengeli, sabit ve kararlı olma” gibi anlamlara gelen istikâmet, tasavvuf ve ahlâk eserlerinde “*İnsanın bütün yükümlülüklerine riayet etmesi, yeme, içme, giyinme ve her türlü dinî-dünyevî konuda itidal çizgisini takip etmesi, görevlerini yaparak günahlardan uzak durması, dinin ve aklın irşadına göre ubûdiyyet yolunda ilerlemesi gibi değişik şekillerde açıklanmıştır.*”¹⁶⁴ Sivâsî ise, istikâmeti anlamlı kılan “*Emrolunduğun gibi dosdoğru ol*”¹⁶⁵ ayetine dayanarak, istikâmetin dosdoğru bir yol olduğunu belirtmiştir. O, bu beyandan hemen sonra aşağıda sıralayacağımız beş şeyin ancak beş şeyle istikâmette olabileceğini ifade etmiş ve istikâmetin ne denli zor ve meşakkatli bir yolculuk olduğunu gözler önüne sermiştir.

Dilin istikâmeti, zikir ve sena ile dir,
Nefsin istikâmeti, hayâyla beraber itaat ile dir,
Kalbin istikâmeti, havf ve reca ile dir,
Ruhun istikâmeti, sıdk ve sefa ile dir,
Sırrın istikâmeti ta’zîm ve vefa ile dir.¹⁶⁶

Sivâsî, istikâmetin bu çeşitleriyle, kulun Allah nezdinde bütün amellerinde samimi ve dürüst olmakla kabul görebileceğini açıklamış ve istikâmetin zâhir (dış görünüş) için önemli olduğu kadar kalp ve ruh gibi bâtınî unsurlar için de son derece önemli bir makam olduğuna işaret etmiştir. Sivâsî’nin bu görüşü, Ebu’l-Kâsım Kuşeyrî’nin (ö. 465/1072) istikâmetle ilgili altını çizmeye çalıştığı gerçeklerle paralellik arz etmektedir. Kuşeyrî bu konuda şunu ifade eder: İstikâmet, her şeyin kendisiyle kemale erdiği ve tamamlandığı bir derecedir. Tüm güzelliklerin elde edilmesi onunla mümkün olur. Kim amelinde istikâmet sahibi olmazsa, çabası zayi olur, yolun başında olanlara ait istikâmetin işaretleri, amellerinde bir bıkkınlık olmamasıdır. Yolun ortalarına ulaşmış kimselere ait istikâmetin işaretleri, makamlarında duraklama olmamasıdır. Yolun sonuna ulaşmış kimsenin istikâmet alametleri ise, yüce Allah’a vuslat ile aralarına hiçbir engelin girmemesidir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Süleyman Uludağ, Mustafa Çağrı, “İstikâmet”, **DİA**, İstanbul, 2001, Cilt: 23, ss. 348-349.

¹⁶⁵ Hûd, 11/112.

¹⁶⁶ Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 149a.

¹⁶⁷ Erginli, vd., s. 495.

Sözlükte, “sakinmak, korunmak ve saygı göstermek” gibi anlamları taşıyan takvâ, Tasavvuf dilinde “*Allah tarafından yasaklanan şeylerden uzaklaşmak ve nefse muhalefet etmektir.*” Takvâ yolcuları nefsanî arzularından uzaklaştıkları ölçüde yakînî idrak ederler.¹⁶⁸ Sivâsî takvâyı, istikâmetle aynı başlık altında ele alarak takvâyı bütün durumlarda Hz. Peygamber’e tâbi olma ve Allah’a karşı gelmekten sakınma şeklinde tanımlamıştır. Müellif bu tanımıyla, ehl’i-sünnet ve’l-cemaat düşüncesine olan bağlılığına işaret etmiştir.¹⁶⁹

Şu halde yeterince aşikârdır ki müellif, takvâlı hayatı ve huşûlu kalp hassasiyetini koruyabilmek için, takvâyı bütün hücrelerinde hissederek hayatının her safhasında ortaya koymuştur. Ve “*Sizin en müttakî olanınız benim*”¹⁷⁰ buyuran, “*Allah’ım! Senden hidayet, takvâ, iffet ve gönül zenginliği isterim*”¹⁷¹ duasını vird edinen Hz. Peygamber’in sünnetine ve nezih hayatına tâbi olmanın kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir.

Sivâsî, amellerin ancak takvâyla kabul olacağını belirtmiş ve müttakî kimsenin konuştuğu zaman Allah için konuşacağını, amel ettiği zaman Allah için amel edeceğini, şehvî arzuları kalbinden atıp, kalbini takvâ ve tevhid ile huzur bulması için zikirden gafil bırakmaması gerektiğini beyan etmiştir. Müellifin takvâ konusundaki bu düşünceleri, Hakîm et-Tirmîzî’nin (ö. 320/932) “*Takvânın yeri kalptir; takvâ; riya, şekk, küfür, şirk ve nifaktan koruyan bir kalkandır.*”¹⁷² sözleriyle bire bir örtüştüğünü görüyoruz. Sivâsî, kelime-i tevhid getiren her Müslümanın Allah’tan gelen her şeyi hoş görmesi, musibet anında şikâyet etmemesi gerektiği düşüncesiyle tasavvufta kulun Allah’a karşı gereken bağlılığı ve teslimiyeti ortaya koyarak takvâ faslını tamamlamıştır.

2.2.6. Yakîn, Sıdk, Kizb ve Hıfzu’l- Lisân Bölümü

Sivâsî, istikâmet ve takvâ faslından sonra müttakîlerin takvâsını beyan eden yakîn, doğruluk, yalan ve dili muhafaza bölümünü ele almıştır.

¹⁶⁸ Kelâbâzî, s. 70.

¹⁶⁹ Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 149a.

¹⁷⁰ **Buhârî**, İman, 13.

¹⁷¹ **Müslim**, Zikir 72.

¹⁷² Ebu Abdullah Muhammed Hakîm et-Tirmîzî, **Beyânü’l-Fark Beyne’s-Sadri ve’l-Kalbi ve’l-Fu’âdi ve’l-Lübb**, Kahire, 1958, s. 54.

Sözlükte, “durulmak, sabit olmak, sükûnete kavuşmak” anlamındaki yakîn, tasavvufta “*Genelde kalpte hâsıl olan ve şüphe ihtimali olmayan bilgi*”¹⁷³ olarak görülmüştür. Yakînin, şekkin tam zıttı olduğunu vurgulayan müellif, kişinin kalbinde ahirete yönelik bir şüphenin olmaması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴ Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1210) yakîn ile ilgili “*Bir şey hususunda şüphesi bulunan kişinin bundan kurtulduktan sonraki bilgisi*”¹⁷⁵ ifadesi bu görüşü destekler mahiyettedir. Sivâsî yaptığı bu tanımla yakînin zayıflaması hususunda dînî hamîyetin zayıflayarak insanın dünya hayatına daha fazla ağırlık verdiğini, kalbin yaratılanlara meyledip yakînin zayıfladığını ve bu nisbette de Rabbinden uzaklaştığı tezini ortaya koymuştur.

Sivâsî, yakînin üç kısmını örnekleriyle beraber şu şekilde sıralar:

İlme’l-yakîn; akıllı kimsenin ölümü bilmesidir.

Ayne’l-yakîn; meleklerin ölüm anında görünmesidir.

Hakka’l- yakîn ise; kişinin ölümü tatmasıdır.¹⁷⁶

Müellif “Yakînin semeresinin dünyadan ayrılmadan önce dünyayı bırakıp, ahirete intikal etmeden önce ahireti arzulamak, ölmeden önce ölüm için hazırlanmak ve Allah’la karşılaşmadan önce Allah’ı razı etmektir.”¹⁷⁷ sözleriyle Hz. Peygamber ve selef-i sâlihinin yaşadığı ve tavsiye ettiği hayat tarzını benimsediğini vurgulamıştır.

Ahlâkî erdemlerin temelini oluşturan Sıdk, sözlükte “hakîkati konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak ve vaadine sadâkat göstermek”¹⁷⁸ gibi anlamlara gelir. Sivâsî’ye göre doğruluk, faydasız söz ve davranışları bırakıp Hz. Peygamber’in “*Doğruluktan şaşmayınız.*”¹⁷⁹ hadisini düstur edinmektir. Müellifin doğrulukla ilgili yukarıda dile getirilen düşünceleri, Haris el-Muhâsibî’nin (ö. 243/857) sâdık kimse ile ilgili sorulan bir soruya verdiği cevabın arasında ki benzerlik gerçekten dikkat çekicidir. Muhâsibî sâdık kimseleri şöyle tanıtır: O, halk nezdindeki değerinin tümünü kaybederse kalbi tam manasıyla

¹⁷³ Çağfer Karadaş, “Yakîn ve İtikad”, *Uludag Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2001, Cilt: 10, Sayı: 1, s. 120.

¹⁷⁴ Sivâsî *Cezzâbü’l-Kulûb*, vr. 150a.

¹⁷⁵ Karadaş, s. 114.

¹⁷⁶ Sivâsî, *Cezzâbü’l-Kulûb*, vr. 150b.

¹⁷⁷ Sivâsî, *Cezzâbü’l-Kulûb*, vr. 151b.

¹⁷⁸ Mustafa Çağrı, “Sıdk”, *DİA*, İstanbul, 2009, Cilt: 37, ss. 98-100.

¹⁷⁹ *Buhârî*, Edeb, 69; *Müslim*, Birr, 103, 104.

mutmain olduğu için buna aldırış etmez; dağlar kadar iyilikleri bulursa dahi insanların bunu bilmesinden hoşnut olmaz; kötü amelinin insanlar tarafından bilinmesinden rahatsızlık duymaz. Çünkü bundan rahatsızlık duymak, halk nezdinde itibarının artmasını arzu etmekte olduğunun delilidir. Bu ise sıddıkların vasıflarından değildir.¹⁸⁰

“Bilerek yahut bilmeyerek bir şey veya olay hakkında olduğundan farklı haber vermek” anlamına gelen yalan, Sivâsî’nin eserinde yer verdiği konulardan biridir. O, yalanı zararlı ve kötü sözler olarak tanımlamış ve âriflerin nezdinde yalan söylemenin abdestin bozulmasına sebep olduğu sözüne yer vererek, yalanın müminin hayatında olmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Lisan, kişinin kendini ifade etmesini ve insanlarla iletişim kurmasını sağlayan en önemli anlatım aracıdır. Müellif dili muhafaza etme bahsini ele alarak önemini şöyle vurgulamıştır. “Muhakkak insanın değeri diliyledir. Kim ki, diline sahip çıkarsa değeri artar.”¹⁸¹ Sivâsî’nin bu beyanı, Gazzâlî’nin dille ilgili söyledikleriyle örtüşmektedir. Gazzâlî bu konuda şunu ifade eder: “*Dil, itâat altına alınması ve kontrol edilmesi en zor organdır. Dilin şerrinden kurtulmanın en kestirme yolu sükûttur. Bu nedenle şeriat sükûtü övmüş, çok konuşmayı yermiştir.*”¹⁸² Buna binâen dilin şerrinden kurtulmanın yolu konuşmadan önce düşünmeli ve sözün varacağı noktayı iyi hesaplamalıdır. Zira konuşmak, eline bir taş alıp atmak gibidir, o taşın nereye düşeceğine dikkat etmek gerekir.

2.2.7. Tasavvufî Makamlar

Güzel ahlâk, kalp temizliği, rûhî olgunluk, süflî arzulardan kurtulup ulvî meziyetlerle bezenme gibi anlamları ifade eden tasavvufun temel gayesi, mümin kimseyi kâmil insan mertebesine ulaştırmaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için maddî değerlerden ziyade manevî değerlere bağlanmak, dünyadan çok ahirete yönelmek ve belli bir düzen içinde ibadet edip nefsi disiplin altına almak gerekmektedir. Bu bakımdan mutasavvıflar bu disiplini sağlayabilmek adına kulun, ibâdet ve mücâhede

¹⁸⁰ Kuşeyrî, **Risaletü'l-Kuşeyriyye**, Mısır, 1959; haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s. 106.

¹⁸¹ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 151b.

¹⁸² Gazzâlî, **İhyâ**, Cilt: 3, s. 246.

ile ulaşılabileceği bazı manevî makamlar olduğunu belirtmişlerdir. Makam, kulun ibadet, riyazet, mücâhede vb. pratiklerle Allah katında elde ettiği derece anlamına gelir. Makam ile yakın bir ilişkisi olan hâl ise, çalışma ve çaba olmadan kalbe düşen manâyı ifade eder.¹⁸³ Sûfiler, makam ve hallerle ilgili çeşitli tasnifler yapmışlardır. Bazı mutasavvıflar bu sınıflandırmalarda 10, 40, 100 ve 1000 kadar makamın olduğunu öne sürmüşlerdir.¹⁸⁴ Sivâsî eserinde bu sınıflandırmaya gitmeksizin yalnızca makamlar için kullanılan bazı terimlere değinerek şöyle zikretmiştir:

Kalb: Sözlükte “bir şeyin altını üstüne getirmek, içini dışına çıkarmak, ters çevirmek, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmek ve değiştirmek” gibi anlamları ihtiva ederken, mutasavvıflar nezdinde “*İnsanın mahiyeti, madde ile mânânın birleştiği yer, akıl, ruh, Allah'ın tecellî ettiği mahal, İlâhî latîfe gibi çok yönlü manaları ifâde eder.*”¹⁸⁵ Sivâsî ise alışılmışın dışında farklı bir noktaya değinerek kalbi, “El diye tabir edilen Allah'ın kudretiyle nakış olunmuş bir levha” şeklinde tanımlamıştır.¹⁸⁶ Kalbin en önemli unsurunun ise akıl, îmân ve yakîn olduğunu beyan etmiştir. Gazzâlî, *Kimyâ'ü's-Sa'âde* adlı eserinde ilgili kısımda şunları ifade eder. Kalp aynaya benzer, Levh-i Mahfûz da aynaya benzer. Çünkü Levh-i Mahfûz'da her şeyin şekli vardır. Her iki ayna karşı karşıya geldiğinde, birindeki şekiller diğerinde görünür ve böylelikle Levh-i Mahfûz da olan şekiller, şayet kalp gaflet içinde değilse onda görülür. Şayet kalp gaflet içinde ise gayb âlemi ona kapanır.¹⁸⁷ Müellifin yukarıda ifade edilen görüşleri ve Gazzâlî'nin bu konudaki tespitleri ile benzerlik, dikkat çekmektedir.

Kalp bölümünde aklın tanımına da değinen Sivâsî, aklın, hak ile batılı birbirinden ayıran, emir ve yasaklar gibi sorumlulukları gerektiren bir araç olduğunu vurgulamıştır. Konuyla alakalı Hz. Peygamber'in şu hadisine yer veren müellif, “*Allah, akli hiçbir peygamberin ve kurbîyet sahibi bir meleğin bilmediği gizli bir nurdan, ilminin geçmişinde saklı bir nur olarak yaratmıştır.*”¹⁸⁸ Sivâsî'nin kalp ile akli birbiriyle ilişkilendirmesi, Gazzâlî'den ne denli etkilendiğinin göstergesidir. Gazzâlî *Risâletü'l-Ledünniyye* adındaki eserinde şu bilgileri nakletmektedir. “*İlk akıl,*

¹⁸³ Himmet Konur, “Makamlar ve Haller”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, sayı: 9, s. 319.

¹⁸⁴ Konur, s. 324.

¹⁸⁵ Cebecioğlu, s. 188.

¹⁸⁶ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, vr. 152a.

¹⁸⁷ Gazzâlî, *Kimyâ'ü's-Sa'âdet*, haz. Ali Arslan, I-II, Yeni Şafak, İstanbul, 2004, s. 12.

¹⁸⁸ Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Biharü'l-Envâr*, y.y, (trs) Cilt: 1, s. 107.

levh ve kalem, maddeden uzak olan münferid cevherlerdir. Bunlar duyu organlarıyla idrak edilemeyip ancak akılla kavranabilen mücerred ışıklardır. Bizim nazarımızda ruh ve kalp bu tür cevherlerdendir. Bozulmaz, yok olmaz ve ölmez. Fakat bedenden ayrılır, şeriatte varid olduğu gibi kıyamet gününde tekrar bedene dönmeyi bekler.”¹⁸⁹

Müellif, kalbin bedendeki önemini Hz. Peygamber'in “Dikkat edin! Vücutta bir çiğnem et parçası vardır. Eğer o ıslah olursa bütün vücut ıslah olur. Eğer o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin o, kalptir”¹⁹⁰ hadisinden ilham alarak kalbin bedende bulunan diğer azaların yöneticisi olduğunu vurgulamıştır. Kalbin sadece kişinin tasarrufunda olmadığını, onun hidayete veya delaletle çevrilmesinin Allah'ın kudret elinde olduğunu ifade etmiştir. Müellif burada ayet ve hadislerle telmihte bulunmuştur.

Sivâsî, kalbi nurlandıran ve karartan sebepleri zikrettikten sonra biri hasta diğeri hasta olmayan iki çeşit kalp olduğunu, hasta olmayan kalbin Allah dostlarının kalbi olduğunu beyan etmiştir.¹⁹¹ Müellifin kalp ile ilgili bu görüşleri onun maneviyata ne denli önem verdiğinin göstergesidir.

Tefekkür: Sözlükte “bir işin âkıbeti konusunda düşünmek” anlamına gelir. Sûfilere göre tefekkür iki kısımdır: Biri istidlalcilere göre îmân ve tasdikten oluşur. Diğeri ise ashab-ı şuhûda hastır. Her iki durumda da mutasavvıf, Allah'ın zâtını değil, nimet ve kudretlerini düşünür.¹⁹² Bu konuda Sivâsî, tefekkürün kalb için bir ışık olduğunu, faydalı ve zararlı şeyleri o ışıkla gördüğünü belirtmiştir. Müellif, bu düşüncesiyle tefekkürün dinimizdeki önemine vurgu yapmak istemiştir. Hz. Peygamber de hadisi şerifinde “Bir anlık tefekkür bir senelik ibadete denk gelir”¹⁹³ buyurarak bizzat kendisi tefekküre teşvik etmiştir. İslâm düşünce geleneği ve tasavvuf erbâbı bu teşvikle neşv ü nemâ bulmuştur.¹⁹⁴

Sivâsî, tefekkürü biri Allah'ın zâtını diğeri ise mahlûkatını düşünme olarak ikiye ayırmıştır. O, Allah'ı düşünmenin ma'rifetüllâha vesile olduğunu, yarattıklarından Allah'ın varlığına ve birliğine delil aramanın da Allah sevgisini

¹⁸⁹ Gazzâlî, **Risâletü'l-Ledünniyye**, Mısır, y.y., s. 9.

¹⁹⁰ **Buhârî**, İmân 39; **Müslim**, Müsâkât 107, 108.

¹⁹¹ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 153a.

¹⁹² Cebecioğlu, s. 338.

¹⁹³ Suyutî, **Camü's-Sağır**, 2/127.

¹⁹⁴ Cevdet Kılıç, Gazzâlî'de Tefekkür ve Hikmet Kavramları, Tasavvuf: **İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2001, Cilt: II, sayı: 5, s. 129.

artırdığını ifade etmiştir.¹⁹⁵ Sivâsî'nin bu düşünceleri Abdülkâdir el-Geylânî'nin (ö. 561/1165) *Kitâbü'l-Fethi'r-Rabbânî* isimli eserinde tefekkür hakkında vurguladığı “dünyayı tefekkür etmek, ceza ve perdedir. Ahireti tefekkür etmek ise ilim ve kalp için hayattır. Kula dünya ve ahireti düşünmekten başka bir tefekkür mecrası verilmemiştir”¹⁹⁶ fikirleriyle örtüştüğünü görmekteyiz.

Firâset: Sözlükte “keşfetme, sezme, ileri görüşlülük” gibi anlamlara gelir. Daha çok firâset bahsiyle ilgilenen mutasavvıflar, bu terimi “ilham” anlamında kullanmışlar ve bazı durumlarda onu gaybı bilmenin bir vasıtası olarak görmüşlerdir. Sûfîler “*İnsanların dış âlemi gören bedendeki iki göze karşılık kalbin de iç âlemi gören gözü bulunduğunu söylerler. Kalb gözü buna denir. Bedendeki gözler, maddi âlemdeki varlıkları, olayları, renkleri ve şekilleri gördüğü gibi kalb gözü de dış âlemdeki eşya ve olayların içyüzünü ve manevi âlemdeki hakikatleri görür. Bedendeki gözler, insanlarda olduğu gibi hayvanlarda da vardır. Fakat kalb gözü sadece insanlara mahsustur.*”¹⁹⁷

Kur'an ve sünnette firâset kavramı üzerinde özenle durulmuştur. Kur'an'da Yüce Allah “*Ey îmân edenler! Allah'tan korkarak hareket eder de takvâ dairesinde bulunursanız, Allah size hakkı batıldan ve doğruyu eğriden ayıracak bir kabiliyet, bir nur verir*”¹⁹⁸ ayetiyle, firâsetin takvâ ile elde edileceğini ifade etmiştir.

Müellif ayetteki takvâya atıfta bulunarak “Kim gözünü haramdan, nefsinin şehvî arzularından sakındırırsa, içini murakabe ve dışını sünnete tâbî kılmak ile mamur ederse, nefsinin helal yemeye alıştırmırsa firâseti şaşmaz”¹⁹⁹ sözleriyle firâset sahibi olabilmenin metodunu vurgulamıştır. Bu konuda Sivâsî'nin, Abdülkerîm el-Kuşeyrî'den (ö. 465/1072) son derece etkilendiği görülmektedir. Kuşeyrî konu ile ilgili şu bilgileri aktarmaktadır. Aklın ve nefsin firâset karşısında şüpheye düşmesi mümkün değildir. İmanın gücü nisbetinde firâset hâsıl olur. Şu halde îmân bakımından üstün olan firâseti en keskin olan kimsedir.²⁰⁰ Sivâsî firâsetle ilgili Hz.

¹⁹⁵ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, vr. 153b.

¹⁹⁶ Abdülkadir el-Geylânî, *Kitâbü'l-Fethü'r-Rabbânî ve'l-Feyzi'r-Rahmânî*, Darü'l-Kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1983; *el-Fethü'r-Rabbânî*, haz. Osman Güman, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 26.

¹⁹⁷ Süleyman Uludağ, “Basiret”, *DİA*, İstanbul, 1992, Cilt: 5, s. 103.

¹⁹⁸ Enfâl: 8/29.

¹⁹⁹ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, vr. 154b.

²⁰⁰ Kuşeyrî, s. 114.

Peygamber'in "*Müminin firâsetinden korkun çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar*"²⁰¹ hadisine yer vererek firâsetin müminin önemli bir özelliği olduğuna dikkat çekmiştir.

Ma'rifet: Mânevî tecrübeyle "Allah'ın sıfatları, isimleri, fiilleri ve tecellileri hakkında doğrudan elde edilen bilgi anlamına gelen tasavvufî bir terimdir."²⁰² Serrâc, ²⁰³ Kelâbâzî, ²⁰⁴ Kuşeyrî²⁰⁵ gibi ilk dönem sûfîleri ma'rifeti "*Kalbin Allah'la olan hayatı, Allah'ı sıfat ve isimleriyle tanıyanın niteliği, birbirini izleyen nurlarla Hakk'ın kalplere doğması, kalp gözüyle ilâhî gerçekleri görmek*" şeklinde tanımlamışlardır. Sivâsî bu konuda sûfîlerin ma'rifet hakkında yaptığı tanıma benzer ifadeler kullanarak sûfinin ilk önce Allah'ı sıfatlarında ve fiillerinde tanıdığını daha sonra Allah'ı zatında tanımaya başladığını belirterek, sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymuştur.²⁰⁶ O, yaptığı bu tanımla Allah'ı tanımanın yolunun sağlam bir îmândan sonra sâlih amellerle olabileceğini ve kim Allah'ı tanır, itaat ve zikirle ona yaklaşırsa, Allah'ın ma'rifet kapısının ona açılacağına işaret etmiştir. Müellif, Allah'ın Hz. Dâvûd'a "*Ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Kim ki fazlını isteyip, adaletimden korkarsa, o hakkıyla beni tanımamıştır.*" şeklinde vahyederek, ma'rifet makamına ulaşabilmenin havf, haşyet ve muhabbetle olabileceğini vurgulamaya çalışmıştır. Seyr ü sülûk yolcusunun bu aşamalardan geçmesi gerekir. Bunların temeli tümüyle itaat ve ihlâsa dayanır. Makamlardan önce îmân gelir, haller îmândan doğar, bu neticenin ürünü ise sıfatlardır. Tevhid ve irfan mertebesine ulaşana kadar biri diğerinden oluşur. Şayet neticeye varma konusunda bir arıza veya eksiklik ortaya çıkarsa, ilk halkalarda bir eksiklik olduğundan bu duruma geldiği bilinir. İnsanın kalbine doğan veya aklına gelen şeylerde de durum aynıdır. Buradan hareketle mürid, tüm amellerinde nefsini hesaba çekmeye ve bu fiillerin hakîkatine bakmaya muhtaçtır. Zira başlangıçta işlenen amellerden amaçlanan neticelerin ortaya çıkması elzemdir.²⁰⁷

Ziyâüddîn Gümüşhânevî ma'rifeti üç kısma ayırmıştır: "*Allah'ın fiillerini bilmek olan umumî ma'rifet; Allah'ın sıfatlarını bilmek olan hususî ma'rifet ve Allah'ın Zât'ını bilmek olan en hususî ma'rifet. Allah'ın fiillerini bilmek olan umumî*

²⁰¹ Tirmizî, Tefsîr, 15.

²⁰² Süleyman Uludağ, "Ma'rifet", **DİA**, Cilt: 28, Ankara, 2003, ss. 54-56.

²⁰³ Serrâc, s. 56.

²⁰⁴ Kelâbâzî, s. 101.

²⁰⁵ Kuşeyrî, s. 153.

²⁰⁶ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 154b.

²⁰⁷ Erginli, vd., s. 625.

ma'rifet, sıradan mü'minlerin makamıdır. Allah'ın sıfatlarını bilmek olan hususî ma'rifet, havass olan mü'minlerin makamıdır. Allah'ın Zât'ını bilmek, veî, nebi ve resûllerin makamıdır."²⁰⁸

Sivâsî ma'rifet faslında Şiblî'ye (ö. 334/946) sorulan “En çok şaşırılacak şey nedir” sorusuna, “Allah'ı tanıdıktan sonra Allah'a karşı gelmektir. Bundan da daha acayip olanı, kişinin Allah'ı tanıdıktan sonra Allah'tan başkasına yönelmesidir;” cevabına yer vererek, “Allah'ı tanıyan kimse onu sever, onu seven ise onun kapısından ayrılmaz”²⁰⁹ ifadeleriyle ma'rifetûllâhın kişiye kazandırdıklarını ortaya koymuştur.

Mev'iza: Sözlükte “öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak” gibi anlamlara gelen mev'iza tasavvuf dilinde “*Sâlikin tasavvufî yolda mesafe kat etmesini temin eden önemli vasıtalarından biridir.*”²¹⁰ Sivâsî mev'izayı, kalbi şüpheli şeylerden arındırıp inancı güçlendirmek olarak açıklamıştır. Diğer bir ifade ile Sivâsî öğüdü, sevenin sevdiğinin yolunda fedakârlık gösterip ona itaat etmesi olduğu şeklinde izah etmeye çalışmıştır.²¹¹ Müellifin bu açıklamaları, gerçek ve hakiki müminlerin Kur'an-ı Kerim ve hadîsi şeriflerde zikredilen özelliklerini hatırlatmıştır. Allah şöyle buyuruyor: “*Müminler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda bu onların îmânlarını arttırır. Onlar yalnızca rablerine güvenirler.*”²¹² Bu bağlamda Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “*Din nasihattir.*” Biz: “*Kime (yahut kim için)*” diye sorduk. O da: “*Allah'a, kitabına, Resulüne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara*” buyurdu.²¹³

Sivâsî nasihatı; ölümü ve kötü sonucu hatırlatarak, bunun sevabını almaları için gafil olanı uyandırmak, akıllı olanı yüceltmek²¹⁴ şeklinde vurgulamıştır. Bu vurgusuyla mutasavvıfların, devamlı ölümü düşünmenin ahiret için hazırlanmaya vesile olacağı prensibini ortaya koymuştur. Gazzâlî'nin ihyâsında ve diğer ahlak kitaplarında üzerinde çokça durulan konulardan biri de öğüt mevzusudur. Bununla

²⁰⁸ Gümüşhânevî, s. 62.

²⁰⁹ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 154b.

²¹⁰ Bülent Akot, “Tasavvufî İrşad Metodu Olarak Sohbetin Fonksiyonu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2014, Cilt: 7, sayı: 31, s. 32.

²¹¹ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 155a.

²¹² Enfâl: 8/2.

²¹³ **Müslim**, İman, I, 74.

²¹⁴ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 155a.

kötülüklerden arınmış kalp, saflığını ve temizliğini muhafaza eder. Hatta saflığını artırır.

İtibar: Sözlükte, “değerli bulunma, dikkate alma, güvenilir olma, saygı görme” anlamlarına gelir. Sûfiler nezdinde asıl itibar ve makam “*Zikir esnasında ve tüm ibadetlerde Allah’ın sana nazar ettiğini ve senin yanında olduğunu düşünmendir. O’na nazar ettiğini düşünme kudretin yoksa O’nun seni gördüğünü düşünerek O’na ibadet etmendir.*”²¹⁵ Sivâsî ise itibarı; insanın dünyanın faniliğini, dünya ehli için ölümlü olduğunu ve içindeki imar edilenlerin de bir gün yıkılacağını görmesidir” şeklinde açıklamıştır. O, bu tanımla Müslüman’ın dünya geçiciliğine kapılmaması gerektiği, dünyanın ahiret hayatı için bir tarla olduğu, kulun muhasebe içerisinde olması gerektiği ve asıl saygınlığın Allah nezdinde olduğu düşüncelerini dile getirmeye çalışmıştır. Zira Allah, saygınlığın ve üstünlüğün, ırkta ve renkte olmadığını ifade ederek şöyle buyurmaktadır: “*Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.*”²¹⁶

Sivâsî saygınlığı, birçok kişinin arzuladığı ve elde etmek için yarıştığı bir unvan olarak görmüş, asıl âdemoğluna fayda sağlayan ve onu itibarlı kılanın şu aşağıda sıralayacağımız üç şey olduğunu belirtmiştir: *Fakirlerle arkadaşlık kurmak, âlim ve sâlih kişilerle beraber olmak, onların yolunu ve fiillerini takip etmektir.*²¹⁷ Sivâsî’nin bu düşüncelerinden anlıyoruz ki; insanoğlu kiminle oturup kalkarsa onun hâliyle hâllenir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “*Kişi dostunun dîni üzeredir. Öyleyse her biriniz, kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin*”²¹⁸

Muhabbet: Sözlükte “ruhun, kendisinden lezzet duyduğu şeye meyletmesi” anlamına gelir. Sûfiler nezdinde muhabbet mânevî hal olarak görülmüştür.²¹⁹ Sivâsî ise muhabbeti, kalbin bir şeye çokça meyletmesi” şeklinde tanımlamış ve kulun kalbinde Allah’a karşı sevgi oluşabilmesi için ilk adım olarak nefsini tezkiye etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra kalbin aynasının açılacağını ve ilâhî azâmetin

²¹⁵ Gümüşhânevî, s. 20.

²¹⁶ Hucurat: 49/13.

²¹⁷ Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 155b.

²¹⁸ İmam’l Hafız Ebî Davud Süleyman b. el-Eşas es-sicistanî el-Ezdî, Sünen-i. Ebi Dâvûd ve Tercemesi, haz. İbrahim Koçaslı, Milli Gazete yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 1983, Edeb, 19; **Tirmizî**, Zühd, 45.

²¹⁹ Süleyman Uludağ, “Muhabbet”, **DİA**, İstanbul, 2005, Cilt: 30, ss. 386-388.

nurunun o aynada belireceğini belirtmiştir. Sonrasında kalpte tevhidin güzelliğinin parlayacağını, gözlerin kadîm olan Allah'ın parlayan nuruna yöneleceğini ve bunun sonucunda kesin olarak kulun Rabbini seveceğini ifade ederek,²²⁰ sebep-sonuç ilişkisi kurmuştur. Bu şekilde Sivâsî, muhabbetin oluşma yöntemini anlatmıştır.

Müellif, Hz. Peygamber'in "Birbirinizi sevmedikçe îmân etmiş olmazsınız"²²¹ hadisine dayanarak, muhabbetin tevhid rükünlerinden bir rükün ve îmân şartlarından bir şart olduğunu dile getirmiştir. Sivâsî, aynı zamanda muhabbeti ma'rifetüllâh ile ilişkilendirerek Allah'ı tanıma ile ilgili şunları ifade etmiştir. Ma'rifetüllâh Allah'ı sıfatlarıyla tanımadır. Kul, Allah'ın rahmetini kavradıkça kalbine Allah sevgisi yerleşir. Zira kalp kendisine iyilik yapanları sever. Bu yönden sevmeye en çok layık olan ise Allah'tır. Çünkü kişiye her şeyi ikram eden O'dur.²²² Müellifin bu açıklamaları Zünnûn-i Mısırî'nin (ö. 245/859) muhabbetle ilgili şu şiirini hatırlatmaktadır. "Muhabbet şarabı en hayırlı şaraptır. Diğer şaraplar serap gibidir."²²³ Bu bağlamda Dâvûd el-Kayserî (ö. 751/1350) gerçek muhabbete nail olanların özelliklerini şu şekilde zikretmiştir.

Hakk'ın cemalinin nurlarından sarhoş (sekrân) olmaları

Hüsn ve cemâlinde hayret içinde (hayrân) olmaları

Coşkunluk (heyân)²²⁴

Bu özelliklerden muhabbetin ulaşılabilecek yüksek makamlardan biri olduğunu anlıyoruz. Bu yüksek makama bazı aşamalardan geçerek kişinin erişebileceğini görüyoruz. Mutasavvıfların muhabbetle ilgili genel düşüncesi de bu şekildedir. Gerçek sevgiye sahip olanın şevk ile donanması gerektiğini belirten Sivâsî, muhabbet konusundan hemen sonra şevk konusu üzerinde durmuştur.

Şevk: Mutasavvıflara göre "Cennet arzusunu aşarak Allah'a muhabbet mertebesine ulaşma"²²⁵ anlamına gelen şevk, Sözlükte "istemek, arzulamak ve özlemek," gibi manaları ihtiva eder. Sivâsî, mutasavvıfların önemle üzerinde durduğu tasavvufi makamlardan biri olan şevki, muhabbetten daha üst bir makam

²²⁰ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 156a

²²¹ **Müslim**, Îmân 93-94; **Tirmizî**, Et'ime 45.

²²² Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 156a.

²²³ Abdulvahap Yıldız, "Meybudî'ye Göre Aşk, Muhabbet ve Dostluk", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, cilt: VIII, sayı: 2, s. 168.

²²⁴ Osman Nuri Küçük, "Davud El-Kayserî'ye Göre Gerçek Sevgi, Temaşa:" **Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi**, 2015, sayı: 3, s. 66.

²²⁵ Mustafa Çağrı, "Şevk", **DİA**, İstanbul, 2010, Cilt: 39, ss. 20-22.

olarak görmüş ve “kalbin sevdiği kişinin zikriyle heyecanlanması”²²⁶ şeklinde tanımlamıştır. Müellifin bu tanımı, müminlerin özelliklerini anlatan şu ayeti kerimeyi hatırlatıyor. “Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir. O'nun ayetleri okunduğunda îmânlarını arttırır ve yalnızca Rablerine tevekkül ederler.”²²⁷ Sivâsî bu heyecanın oluşmasını, muhabbetin hakikatinden doğduğuna bağlayarak şevkin önemine vurgu yapmıştır. Şevkin kişinin iç duygularını harekete geçirdiğini belirten müellif, Şiblî'nin şu sözlerine de atıfta bulunmuştur: Muhabbet ateşi ruhları, heybet ateşi kalpleri, şevk ateşi ise aşkı eritir. Sivâsî'ye göre insanda şevk duygusunun oluşması, muhabbetin ikinci basamağıdır. Bu durum tasavvufi bir makam olup sahibini yaratılıştan koparıp, yaratana ulaştırır.²²⁸

Aşk: Sözlükte, “şiddetli ve aşırı sevgi, bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir.²²⁹ Sûfîler aşkı, sevginin en üst derecesi olarak kabul edip şu şekilde derecelendirmişlerdir: “**Meveddet:** Sevgi sebebiyle kalbin özlem içinde bulunması. **Reva:** Sürekli olarak sâlike gözyaşı döktüren sevda. **Hullet:** Sevgilinin sevgisiyle sermest olmak, tam dostluk. **Muhabbet:** Kötü huylardan arınma ve yaklaşmak. **Sağaf:** Kalbi parçalayan ve yakan sevgi. **Hülyam:** Sevdalıyı çıldırtan sevgi, sevgi çılgınlığı, çılginca sevme, sevgilinin kulu, kölesi olma. **Valeh:** Dostun ve yarin güzelliğini seyrederken sevgi şarabıyla kendinden geçme, sevgi şarabını kana kana içmek. **Aşk:** Sevenin sevgilisinde kendisini yok etmesi, aşkın yok olması, sadece ma'sukun var olması, her şeyin ondan ibaret olması hali.”²³⁰

Sivâsî aşkı, “methi veya zemmi kabul etmeyen Allah için deliliktir” şeklinde tanımlamıştır. O, aşkın, söz ve ifadelerden ziyade kişinin kendinden geçmesiyle oluşan, sarhoş eden bir hal olduğunu vurgulamıştır.

Müellifin aşk konusunda önceki mutasavvıflardan etkilendiği görülmektedir. Sûfîlerin bazılarında, Muhyiddin İbn Arabî (ö. 638/1240), Aziz b. Muhammed Nesefî (ö. 700/1301) ve Ebû Ali Dekkâk'a göre aşk: “Aşırı muhabbetle sınırı aşmak

²²⁶ Sivâsî **Cezzâbü'l-Kulûb**, 157b.

²²⁷ Enfâl, 8/2.

²²⁸ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 156b.

²²⁹ Süleyman Uludağ, “Aşk”, **DİA**, Cilt: 4, İstanbul, 1991, ss. 18-21.

²³⁰ İbn Arabî, *Islahatu's-Sufiyye*, Kahire, 1987, ss. 56-60.

demektir. Gazzâlî'ye göre ise *Allah'ı tanıyan onu sever, ma'rifeti ziyadeleştikçe sevgi artar, işte bu sevgiye aşk denir.*"²³¹

Sivâsî muhabbetin son basamağı olan aşkı, ikiye ayırmıştır. Biri iyileştirir diğeri hasta eder. Aşk nefse isabet ettiği zaman hastalık olur ama ruha isabet ederse kişiyi hastalıktan kurtarıp iyileştirir. Sivâsî'nin bu açıklamalarından anlaşılıyor ki aşk biri mecâzi diğeri hakîki olmak üzere iki kısımdır. Mecâzî aşk, fanilere gönül bağlamaktır. Hakîki aşk ise, Allah'ı sevmektir. Bazen mecâzi aşk, hakîki aşka vesile olur.²³²

Bu konunun en çarpıcı misali, Leylâ ile Mecnun kıssasıdır denilebilir. *"Mecnun, Leylâ'ya sevgisinden deli-divane olur. Çöllere düşer. Gözleri Leylâ'ya benziyor diye, çölde ceylanlarla arkadaş olur. Bir gün bulunduğu yere bir köpek gelir. Kimse ilgilenmezken, Mecnun köpeğe büyük ilgi gösterir. Niye böyle yaptığını sorarlar, "Siz bilmiyorsunuz, bu köpek Leylâ'nın diyarından gelmiştir." der.*

Leylâ, seneler sonra Mecnun'un yanına gelir. Mecnun onunla ilgilenmez. Leylâ: "Benim için çöllere düşen sen değimliydin?" der.

*Mecnun: "İzâfî ve gölge olan Leylâ aradan çıktı ve eridi." Diye karşılık verir. Böylece Mecnun Leylâ'ya âşıkken Leylâ'yı unutup asıl âşık olduğu mevlâsına dönmüştür."*²³³

Sivâsî, Hz. Peygamberin, *"Kulum beni çokça zikrettiğinde bana âşık olur. Kulum bana âşık olunca ben de ona âşık olurum"*²³⁴ hadisine yer vererek gerçek aşkın Allah'ın zikriyle gerçekleşebileceğini açıklamıştır. Her şeyin karşılıklı olduğunu, kul Allah'a âşık olunca Allah'ında kendisine âşık olacağını vurgulamıştır.

Kurb: Sözlükte "yakınlık" anlamına gelir. Tasavvufta "Kulun iyi amellerle Allah'a yakın olması, ebedî mutluluğu kazanmasına vesile olan ibadetlere yönelmesi ve Allah'a yaklaşmasını kalbiyle müşahede etmesidir."²³⁵ Müfessir Sivâsî ise kurbiyeti şu şekilde açıklamıştır: Allah'a tâlib olan kişinin, tüm durumlarda himmetini vasıfsız ve keyfiyetsiz Allah'a bağlamasıdır. Sivâsî'nin bu tesbiti Kelâbâzi'nin bu konudaki düşünceleriyle örtüşmektedir. Kelâbâzî kurbiyeti şu

²³¹ Yıldız, s. 167.

²³² Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarîkat**, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi vakfı, İstanbul, 2004, s. 203.

²³³ Osman Nuri Topbaş, **Mesnevî Bahçesinden Bir Testi Su**, Erkam yayınları, İstanbul, 1998, s. 83.

²³⁴ **Ramûzu'l-Hadis**, Cilt: 2, s. 517/3. Ebu Nuaym, **Hilyetü'l-Evliya**, Cilt: 5, s. 165, (Beyrut).

²³⁵ Kuşeyrî, s. 45; Süleyman Ateş, "Kurb", **DİA**, Ankara 2002, Cilt: 26, ss. 432-433.

şekilde tarif eder. “Allah'ın fiillerini üzerinde müşahade etmendir. Bunun manası, Allah'ın fiillerini ve sana verdiği nimetlerini görmek, karşılığında da kendi fiil ve mücâhedelerini görmekten gaip olmandır.”²³⁶ Bu itibarla müellif bu konuda söyledikleriyle, mutasavvıfların seyr ü sulûk yolunda kullandıkları usulü vurgulamıştır. Zira Allah dostları samimi davranıp bu yolda ilerlemeyi isteyenlere, Allah’a yaklaşma eğitimini verirler. Mürşidin söylediklerini yaparak çalışanlar gün be gün Allah’a yaklaştırmaya ve O’nu daha çok sevip derin bir haşyet duymaya başlarlar.²³⁷

Sivâsî, kişinin başta farz ve sünnet olan ibadetleri yerine getirmekle Allah’la arasının düzeleceğini beyan ederek, Allah’a en yakın olan kimse kendi hatasını anlayıp hızlı bir şekilde Rabbine dönüş yapan kimsedir diyerek kurbiyet faslını bitirmiştir. Sivâsî’nin bu ifadelerinden nefsin tezkiye ve terbiye edilmesinin daha çok İslâm’ın temel kıldığı ibadetlerle olabileceğini anlıyoruz. Kişi farzlardan sonra nafilelerle Rabbine olan kurbiyetini daha da artırır. Hadîs-i kudsîde şöyle geçmektedir: “Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli herhangi bir şeyle bana yakınlık kazanamaz. Kulum bana (farzlara ilâveten işlediği) nâfile ibadetlerle yakınlaşmaya devam eder, nihayet ben onu severim. Kulumu sevince de (âdetâ) ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden her ne isterse, onu mutlaka veririm; bana sığınır, onu korurum.”²³⁸ Mutasavvıflar bu kudsî hadîsi adeta kendilerine bir dayanak etmişler ve mürîdânı nafilelere teşvik hususunda çokça kullanmışlardır.

Muvâsala: Tasavvufta en üst makamlardan biri muvâsala/erme makamıdır. Sözlükte “varmak” ve “ulaşmak” anlamına gelen muvâsala, sûfiler nezdinde “Kulum, Allah’tan arzu ettiği şeyleri elde etmesi” demektir.²³⁹

Sivâsî muvâsala’yı “ruhun vechinden perdenin kalkması, keyfiyetsiz bir şekilde ruhun Allah’ı müşahade etmesi” şeklinde açıklamıştır.²⁴⁰ Sivâsî’nin bu konuda ki fikirleri, onun Ebu Hüseyin Nûrî’den (ö. 295/908) ne denli etkilendiğinin göstergesidir. Ebû Hüseyin vuslat hakkında şunları söyler: “İttisal, kalpleri

²³⁶ Kelâbâzî, s. 77.

²³⁷ Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 157b.

²³⁸ **Buhârî**, Rikak 38.

²³⁹ Cebecioğlu, s. 366.

²⁴⁰ Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 158a.

*keşfetmek, sırları müşahade etmektir.”*²⁴¹ Bu bakımdan tasavvufî oluşumlar, insanları bu makama eriştirecekleri iddiasıyla kendilerine çekmişlerdir. Nice makam ve zenginlik sahibi insanlar bu vaadin arkasına düşerek her şeyi geride bırakıp, mürşitlerine teslim olmuşlardır.

Sivâsî, vuslatın hakikatini en iyi şekilde ifade eden, “*Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.*”²⁴² âyetini zikrederek en üst makam olan vuslat makamına Hz. Peygamber’in eriştiğine vurgu yapmaktadır. Müellif bu ayetin tefsiri ile ilgili söylenen açıklamalara da yer vererek, Allah’ın Hz. Peygambere, “İnsanların elinde bir şey yok, onlara ümit bağlama, benimle beraber ol. Muhakkak dönüşün banadır. Kalbini dünyaya bağlama, ben seni bunun için yaratmadım” şeklinde vahyederek, vuslat makamının kolay erişilebilecek bir makam olmadığını vurgulamıştır.

Müfessir Sivâsî, Allah’a ulaşan kimsenin başkasından farklı olduğunu açıklayarak, vuslat makamına erişen kimsenin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır: “Himmeti Allah iledir. Amellerini sırf Allah için yapar. Dönüşünün Allah’a olacağını bilir. Böyle bir kimse kalbi tebessüm eden, gözlerinden Allah’a duyduğu haşyetten dolayı yaş akan ariflerdendir. Bunun alameti ise, nefsin arzularını terk etmektir. İşte bu makam ariflerin makamıdır.”²⁴³

Sivâsî, Yahya bin Muaz’ın (ö. 258/872) arifleri tarif eden, “Kalplerinin fitilleri altından, fanusu yakînden, yakıtı muhabbetten, ışığı melekût nuru olan, hikmet kandilleridir.”²⁴⁴ Sözlerine yer vererek vuslat faslını sonlandırmıştır. Müellifin yaptığı bu açıklamalardan, makamların en üstünü olan vuslat makamına ulaşabilmek için insanın dünya hayatının geçiciliğine kanmayıp. Allah’a karşı tam bir teslimiyet içinde olması gerektiğini anlıyoruz.

2.2.8. Hz. Peygamber ve Mu’cizeleri

Sivâsî, tasavvufî kavramlar olan kalp, tefekkür, firâset, ma’rifet, mev’iza, itibar, muhabbet, şevk, aşk, kurb ve muvâsala konusunda ki düşüncelerini açıkladıktan sonra Hz. Peygamber ve mu’cizeleri bahsine geçiş yapmıştır. Zira kulun

²⁴¹ Erginli vd., s. 1220.

²⁴² Necm, 53/10.

²⁴³ Sivâsî, *Cezzâbü’l-Kulûb*, vr. 158b.

²⁴⁴ Sivâsî, *Cezzâbü’l-Kulûb*, vr. 158b.

Hız. Peygamber'i tanımadan ve O'nun sünnetine tâbi olmadan bu yüce makamlara ulaşması mümkün değildir.

Allah insanoğlunu tevhid ve şeriatı tanımak, ikrar etmek ve yaşamak üzere yaratmıştır. İnsanın yaratılışındaki tek maksat Allah'ın zatına kulluk etmesidir.²⁴⁵ Ancak bazen nefis, şeytan ve dünyadaki yaşam şartları gibi nedenlerle insanoğlu fitratından ve yaratılış maksadından uzaklaşmakta, adeta kulluk sorumluluğundan habersiz hale gelmektedir. İlâhî kanunların dışına çıkarak, onun yerine batıl yolları kendisine hayat nizamı edinmektedir. Allah, insanların içinde bulundukları batıl halden ve gafletten kurtulup razı olduğu istikâmete kavuşmaları için onlar içerisinde peygamberler seçip göndermiştir. Sivâsî bu konuya temas ederek Hız. Peygamberin, Allah tarafından ümmete rahmet olarak gönderildiğini, insanların karanlık ve dalaletten kurtulup, aydınlığa ve hidayete ermelerine vesile olduğunu ifade etmiştir.

Müellif, Hız. Peygamberin, *“Ben siyaha, kırmızıya peygamber olarak gönderildim. Âdem ve onun dışındakiler -övünmeksizin- benim sancağımın altındadırlar. Cennet kapısı kendisine açılacak ilk kişi benim. Kıyamet gününde ilk dirilecek kişi benim. Kendisinden ilk şefaât istenilecek ve şefaât edecek benim. Allah'ın cemaliyle müşerref olacak ilk kişi benim”*²⁴⁶ hadisine yer vererek onun üstünlüğüne işaret etmiştir.²⁴⁷ Sivâsî bu hadise yer vermekle sûfîlerin Hız. Peygamber'e bakış açısını ve verdikleri değeri ortaya koymaktadır. Bursevî ise, *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsirinde Hız. Muhammed'in yüceliği, O'nun insanlara ve cinlere peygamber olarak gönderilmesi ve getirdiği şeriatın önceki bütün şeriatların hükümlerini kaldırmasıyla olduğunu ifade etmektedir.²⁴⁸

Sözlükte, “bir şeye güç yetirememek” anlamına gelen mu'cize, literatürde, *“Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu kanıtlayan hârikulâde olaylardır.”*²⁴⁹ Terim olarak Peygamberlik iddiasında bulunmadan Mü'min ve Sâlih kimselerde ortaya çıkan olağanüstü fiil ve hal anlamına gelen kerâmet ise, mu'cize

²⁴⁵ Zariyât, 54/56.

²⁴⁶ Tirmizî, Menakıb 3.

²⁴⁷ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, vr. 159a.

²⁴⁸ Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, haz. Hasan Kâmil Yılmaz ve diğerleri, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005-2007 Cilt: 2, s. 467.

²⁴⁹ Halil İbrahim Bulut, “Mu'cize” *DİA*, İstanbul, 2005, Cilt: 30, ss. 350-352.

ile ilişkilidir.²⁵⁰ Ehl-i sünnet ulemâsına göre, hârikulâde olayları ihtiva etme bakımından mu'cize ve kerâmetin mahiyeti birdir. Çünkü her ikisi de doğa kanunlarına aykırı hadiselerdir. Fakat aralarında bazı farklılıklar vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

1) Mu'cize, peygamber nübüvvetle görevlendirildikten sonra ortaya çıkar. Kerâmet ise nübüvvet gibi herhangi bir görevlendirme olmadan velilik makamına ulaşabilen herkesten zuhur edebilir.

2) Mu'cize bütün olağanüstü durumlarda vuku bulabilirken; kerâmet yalnızca bazı durumlarda ortaya çıkar. Ayrıca mu'cizayı inanan ve inanmayan herkes müşahade edebilir. Fakat kerâmeti sadece mü'minler görebilir.

3) Mu'cize, inkâr edenlere karşı ortaya konulur ve Peygamberin nübüvvetini ispat edecek şekilde meydana gelir. Fakat kerâmet, velînin arzusu olmadan cereyan eder. Ayrıca mu'cizenin benzeri bir hadise getirilemezken, kerâmetin benzeri getirilebilir.²⁵¹

Sivâsî, mu'cizayı işlediği diğer konulardan farklı olarak onun tanımına yer vermeden önce Hz. Muhammed'in mu'cizelerini örnekendirerek açıklamıştır. Ayrıca Hz. Muhammed, amcası Ebû Tâlip'e gösterdiği mu'cizeye yer vererek, Allah'a itaat etmenin önemine işaret etmiştir. Şöyle ki, Ebû Tâlip hastalanmış ve Hz. Peygamber onun ziyaretine gitmiştir. Ebû Tâlip Hz. Peygambere, *“ey kardeşimin oğlu! Rabbinden beni iyileştirmesini iste!”* demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber amcasının iyileşmesi için Allah'a dua etmiş ve amcası iyileşmiştir. Bunun ardından Ebû Tâlip O'na *“ey kardeşimin oğlu! Rabbin dileğini yerine getirdi”* demiş, Hz. Peygamber de ona *“amcacığım! Sen rabbine itaat edersen, O da taleplerini yerine getirir”* cevabını vermiştir.²⁵²

Allah Teâlâ peygamberlerini mu'cizelerle desteklemiş ve azılı inkârcıları mu'cizeler vasıtasıyla aciz bırakmıştır. Kur'an-ı Kerim'de; Hz. İbrahim'in ateşte yanmaması,²⁵³ Hz. Musa'nın sihirbazları alt etmesi,²⁵⁴ Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi

²⁵⁰ Halil İbrahim Bulut, “Hârikulâde Olması Açısından Kerâmet ve Mu'cize ile İlişkisi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, sayı: 3, s. 332.

²⁵¹ Bulut, ss. 347-348.

²⁵² **Müslim**, Fiten, 20, Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 159b.

²⁵³ Enbiya, 21/69.

²⁵⁴ Taha, 20/65-70.

ve alaca hastalarını iyileştirmesi,²⁵⁵ Hz. Peygamber'e verilen isrâ ve mi'rac²⁵⁶ hadiseleri vb. birçok mu'cize gözler önüne serilmiştir.

Sivâsî, mu'cize bahsini açmakla bir bakıma velilerin kerametlerinin de hak olduğuna göndermede bulunmaktadır. Mutasavvıflar arasında kerametın mu'cizenin devamı niteliğinde olduğu kabul edilmektedir.²⁵⁷

2.2.9. Hulefâ-yi Râşidîn Bahsi

İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in vefatından sonra ilk dönemde Hz. Ebûbekir'in hilafetiyle başlayan, ardından Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifeliğiyle devam edip Hz. Ali ile nihayete eren devre "Hulefâ-yi Râşidîn dönemi" denilmektedir.²⁵⁸ Ehl-i sünnet ve diğer itikadî mezhepler arasındaki tartışmalı konulardan biri de halifelerin sıralaması meselesidir. Çünkü Hz. Peygamber'in hadisinde geçtiği gibi "*Ümmet arasında kavgalar ve ihtilaflar zuhur etmiştir.*"²⁵⁹ Bir grub Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i kabul edip diğerlerini reddederken, diğer grup da buna tepki olarak Hz. Ali'yi yüceltmış, diğerlerini de dışlamıştır.²⁶⁰

Sivâsî, ehl-i sünnetin görüşünü sûfilere aktarmak için raşid halifeler bahsini kısa ve öz olarak kitabına almıştır. Ayrıca müellif, raşid halifeleri sevmenin yanı sıra diğer sahabelerin de sevilmesi gerektiğine dikkat çeken hadislere de yer vermiştir.²⁶¹ Nitekim ehl-i sünnet müntesipleri, sahabeler arasında vuku bulan anlaşmazlıklar konusunda taraf tutmamış, bilakis hepsine de saygı ve muhabbet beslemek gerektiğini ifade etmişlerdir.²⁶²

²⁵⁵ Âl-imran, 3/49.

²⁵⁶ İsrâ, 17/1.

²⁵⁷ Süleyman Uludağ, "Keramet", **DİA**, Cilt: 26, Ankara, 2002, ss. 265-268.

²⁵⁸ Mustafa Fayda, "Hulefâ-yi Raşidîn", **DİA**, Cilt: 18, İstanbul, 1998, ss. 324-325.

²⁵⁹ **Müslim**, Fiten, 20.

²⁶⁰ Sönmez Kutlu, "Salim b. Zekvan'ın Sîre Adlı Eserindeki Mürcie İle İlgili Kısımın Tercümesi", AÜİFD, XXXV(1996), Ankara, 466-475.

²⁶¹ Sivâsî, **Cezzâbü'l-Kulûb**, vr. 160b.

²⁶² Malâtî, Ebû'l-Hüseyin Muhammed b.Ahmed, **et-Tenbih ve'r-Redd Alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida'**, Kahire, 1993, s. 15.

2.2.10. Velî Bahsi ve Manası

Arapça’da “dost” anlamına gelen “velî” kelimesi, tasavvuf literatüründe devamlı olarak itaat eden, günaha düşmekten kaçınan ve nefsânî arzularından uzak duran arifleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir.²⁶³ Hz. Peygamber velîleri tanımladığı bir hadisinde “*Onlar, öyle kimselerdir ki, görüldüklerinde Allah hatırlanır*”²⁶⁴ buyurarak velilerin öne çıkan temel vasfının, Allah’ı hatırlatan seçkin şahsiyetler olduğunu ifade etmiştir. Sivâsî de eserinin Velîlerle ilgili bölümünde bu hadise yer vererek velilik makamının önemine dikkat çekmiş, böylelikle onların sadece duruşlarının bile insanlara dini bakımdan fayda sağladığına işaret etmiştir. Müellif, yer verdiği diğer bir tanım da velilerin yalnızca ‘îmân ettim’ demekle yetinmeyip, takvânın bir gereği olarak ilâhî emir ve yasaklara en ince ayrıntısına kadar riayet etmeye çalışan kimseler olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁵ Kur’ân-ı Kerim’de de belirtildiği gibi: “*Onlara gelecekle ilgili korku yoktur. Onlar yaptığı amellerden dolayı hüznlenmezler.*”²⁶⁶ Mutasavvıflar Kur’ân-ı Kerim’in bu teşvikini kitaplarında ve sohbetlerinde çokça kullanarak müridânı ve mühibbânı velilerin hâllerıyla bezenmeye teşvik etmişlerdir.

Sivâsî Allah dostlarının Allah’ın bir sırrı olduğunu ve onlar sebebiyle gafillerin kalplerinin uyandığını belirtmektedir.²⁶⁷ Onlar her ne şartta olursa olsun Allah’ı anlatmak için Allah’tan başka kimseye güvenmemişler ve yalnızca O’na tevekkül etmişlerdir. Bu istikâmet üzere olan iradeyi gören avam tabâkası, onlardan etkilenmiş, etraflarında toplanmış ve İslâm’ı yaşama umutlarını hep canlı tutmuşlardır.

2.2.11. Hz. Peygamber’in Yaptığı Bir Kısım Dualar

Sivâsî’nin risalesinde yer verdiği konulardan biri de duadır. Sözlükte, “çağırarak, seslenmek, istemek ve yardım talep etmek” manalarını ihtiva eden dua,

²⁶³ Uludağ, s. 372.

²⁶⁴ İbn Mâce; Zühd, bâb 4, no: 4119.

²⁶⁵ Sivâsî, Cezzâbü’l-Kulûb, vr. 163b.

²⁶⁶ Yunus, 10/62.

²⁶⁷ Sivâsî, Cezzâbü’l-Kulûb, vr. 163b.

“küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz”²⁶⁸ anlamında isim olarak da kullanılır. Dua kulun bütün benliğiyle yüce yaratana yönelerek ondan istek ve dilekte bulunması, O’na dayanması ve iltica etmesi anlamında kullanılan dini terim ve bu amaçla icra edilen bir ibadet şeklidir.

Sivâsî, “*Bana dua ediniz, ben de duanızı icabet edeyim.*”²⁶⁹ âyetindeki icâbetin ne manaya geldiğini açıkladıktan sonra icabetin değişik şekillerini aktarıyor. Halk arasında inanç haline gelmiş ve Hz. Peygamber’in hadisinde belirttiği üzere duanın reddedilme sebeplerini haram yemek, haram giymek, haramla beslenmek olarak sıralıyor. Sonrasında me’sur dualardan birkaçına örnek olarak risalesinde yer veriyor.²⁷⁰ Müellif, ayrıca tutulmuş veya sıkıntıya düşmüş kimsenin yaptığı duasına Allah’ın icabet ettiği hadisine yer vererek duanın dindeki önemine işaret etmiştir. Sivâsî kişinin yaptığı duanın, üç şekilde karşılık bulacağını açıklamıştır. Şöyle ki ya peşin bir mükâfata kavuşur, ya ona karşılığında daha hayırlı olan cennet verilir. Ya da daha büyük bir musibetten Allah onu korur.²⁷¹

Müellif, duanın daha çok ahirete yönelik olması gerektiğinin üzerinde durmuş ve önemine dikkat çekmiştir. Dua aynı zamanda bir ibadettir. Hz. Peygamber “*Dua ibadetin özüdür*”²⁷² hadisi şerifiyle duanın dindeki boyutuna işaret etmiştir. Dua, psikolojik boyutu yadsınamayacak derecede önemlidir. Kişi başına gelen büyük ya da küçük musibetlerde kendini güçsüz hatta ümitsiz hisseder. Ve sığınacak aşkın güç arar. Böylece Rabbü’l-Âlemine bütün samimiyetiyle halini arz eder.

Mutasavvıflar da “*Sana dokunan herhangi bir iyilik Allah'tandır. Sana isabet eden herhangi bir kötülük de senin nefsindendir*”²⁷³ ayetinden yola çıkarak, bütün kötülükleri kendi nefislerinden görmüşler iyilikleri de Allah’tan bilmişlerdir. İyiliklerin yegâne sahibi olan Allah’tan, peygamberin de duanın en hayırlısı diye ifade ettiği afiyeti istemişlerdir. Müellif, son olarak Furkan süresinde geçen şu ayeti kerimeye dayanarak “*İnananlara de ki: Dua, yalvarma ve ibadetiniz olmasaydı,*

²⁶⁸ Osman Cilacı, “Dua”, **DİA**, İstanbul, 1994, Cilt: 9, ss. 529-530.

²⁶⁹ Mü’min, 40/60.

²⁷⁰ Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 165a.

²⁷¹ Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 165b.

²⁷² **Tirmizî**, Da’avât 1.

²⁷³ Nisa, 4/79.

Rabbim size değer verir miydi”²⁷⁴ kişinin değerinin Allah katında duayla olduğuna işaret etmiştir.

2.2.12. Zâhirî ve Bâtinî Hırka Giyme Bölümü

Sözlükte, “delmek ve yırtmak” gibi anlamlara gelen “hırka”, “kumaş parçası, yamalı ve eski elbise”²⁷⁵ demektir.

Eskiden beri değişik meslek gruplarının, teşkilatların ve birtakım dini mensupların kendilerine hâs giysileri ve simgeleri olduğu bir hakîkattir. Bu bağlamda kaynağını Kur’an, Sünnet ve sahabelerin hayat tarzında bulan tasavvuf akımına müntesip kişilerin kendilerini diğerlerinden ayıran ve toplum içerisinde belirginleştiren giysilere sahip olmaları garip karşılanmayacaktır.²⁷⁶ Buradan hareketle zühd hareketi döneminde dünya nimetlerinden yüz çeviren zâhitlerin kılık-kıyafete değer vermedikleri bilinmektedir.

Sivâsî dünyaya değer vermemenin en önemli işaretinin yün elbise veya abâ giymek olduğu görüşündedir.²⁷⁷ Kabâ ve sert hırkaları giymek, sahabeden ve tâbiünden fakir ve sâlih kimselerin süsü olduğu bilinmektedir. İlk dönem sûfilerinden Kuşeyrî, Hucvirî, Ebu’n-Necîb ve Şihâbüddîn Sühreverdî gibi müellifler eserlerinde hırka bahsine yer vermişler ve bazı açıklamalarda bulunmuşlardır.²⁷⁸ Bu bakımdan Sivâsî de risalesinin son bölümünde zâhirî ve bâtinî hırka giymeyi ele alarak konuya “*Ey Âdemoğulları! Size, avret yerlerinizi örten giysi ve giyinip süsleneceğiniz elbise indirdik. Takvâ elbisesi ise en hayırlı olandır;*”²⁷⁹ ayeti kerimesi ile başlamıştır. Müellif ayetin bu konuda yol gösterici olduğu düşüncesindedir. O, bu ayetten yola çıkarak örtüyü zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Zâhirî olan elbisenin zaruri olduğunu beyan edip, bunun avret yerlerini örtmek için kullanıldığını ifade etmiştir. Bir de zaruri olmayan elbiseyi zikrederek bunun süslenmek için giyilen elbise olduğunu aktarmıştır. Süslenmenin kibir niyeti taşımadığı sürece iyi olduğunu, ancak imkânı olduğu halde süslenmeyi terk etmenin daha faziletli olduğunu anlatarak

²⁷⁴ Furkan, 25/77.

²⁷⁵ Gökbulut, **Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir, 2009, s. 232.

²⁷⁶ Gökbulut, **Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik**, s. 231.

²⁷⁷ Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 168a.

²⁷⁸ Gökbulut, **Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik**, s. 232.

²⁷⁹ A’râf: 7/26.

şu hadisi nakletmiştir; “*Kim ki, süslü elbiseyi giyme imkânına sahip olup ta, buna rağmen giymeyi bırakırsa Allah ona cennet giysilerini giydirir.*”²⁸⁰ Araştırmalarımızda sahih hadis kaynaklarında böyle bir hadisi şerife rastlamadık. Tam aksine Hz. Peygamber “*Yiyiniz, içiniz, sadaka veriniz ve giyiniz. Ancak kibirlenmeyin ve israf etmeyin. Şüphesiz Allah nimetinin eserini (görüntüsünü) kulunun üzerinde görmek ister.*”²⁸¹ hadisiyle imkânı olan müminlerin israfa kaçmadan Allah’ın verdiği nimetlerde cimrilik etmemelerini salık vermiştir. Biz Hz. Peygamber’in başka bir hadisi şerifinden de dayanak alarak kişinin tevazu yapıyorum diye dînî naslara aykırı gelecek şekilde yaşamaması gerektiğini düşünüyoruz.

Sivâsî bu bölümde örnek verdiği hadisten mutasavvıfların bakışıyla şunu kastetmiş olmalıdır. Kişi imkân sahibi olduğu halde nefsi terbiye etmek adına nefsin arzu ettiği şeyleri, nefse muhalefet olsun diye terk etmelidir. Zira süs amaçlı giyim-kuşamın zaruri olmadığını, avret yerlerini örten zaruri kıyafetle yetinmenin tevazua vesile olduğunu vurgulamıştır.

Müellif daha sonra zâhirî elbise gibi bâtinî kusurları örten takvâ elbisesine bürünmek gerektiğini beyan etmiştir. Bunun da haramlardan ve şüpheli şeylerden kaçınmakla olabileceğini işaret etmiştir. Sivâsî bâtinî örtünün birde zaruri olmayanını da belirtmiş ve bu da nafile ibadetlerle kişinin meşgul olması, affetmesi ve insanların arasını düzeltmesi gibi ahlakî güzelleştiren örtü olduğuna dikkat çekmiştir.

Sivâsî sâlih kişilerin; güzel olanı birleştirmek adına zahirî ve batınî hırkayı giydiklerini böylece iki taraftan sevap kazandıklarını belirtmiştir. O, kişinin iç temizliği dışa yansıdığı gibi, zarurî ve zahiri olan giysinin, Allah dostlarının arzu ettikleri bâtinî örtüye işaret ettiğinin kanaatindedir. Bu sebeple Allah dostları zahirî ve zarurî hırkayı giyerler. Bu giyinmeyi de sohbet ve edep sayarlar.²⁸²

Müellif abâ giymenin, fakirlik simgesi olarak yeterli olmayacağına işaret etmiştir. Abâ giyen kimsenin zühd, zikir, takvâ, murakabe, az yemek, az uyumak, az konuşmak ve nefisle mücadele etmekle mümkün olabileceğini ifade etmiştir.

²⁸⁰ Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 168b.

²⁸¹ **Buhârî**, Libas 1; **İbnu Mace**, Libas 23.

²⁸² Sivâsî, **Cezzâbü’l-Kulûb**, vr. 170a.

Sivâsî'nin, mutasavvıfların fakirlik simgesi olarak gördüğü abâ ve hırka gibi giysileri hakkındaki görüşlerini genel bir değerlendirmeye alırsak, şunu söylememiz mümkündür. O, kendine has bir üslupla konuyu ele almış ve önceki mutasavvıfların görüşlerini olduğu gibi benimsemiş olduğunu söyleyebiliriz.

Sivâsî bu bölümün sonunda diğer mutasavvıflar gibi kendisinin de hırka giydiğini ifade etmiştir. Hırkayı kendi şeyhi olan eş-Şeyh İmam Zeynüddîn el-Masrî'nin hediyesi olarak, onun elinden giydiğini açıklamıştır. Müellif, bu risalesinde müntesip olduğu tarîkatın pirlerinin isimlerini ve kimin kimden hırka giydiğini tek tek açıklamıştır.²⁸³

²⁸³ Sivâsî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, vr. 170b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM CEZZÂBÜ'L-KULÛB ADLI ESERİN TAHKİKİ VE TERCÜMESİ

3.1. TAHKİK

[جذاب القلوب إلى طريق المحبوب]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وبه نستعين

[بداية الكتاب]

الحمد لله رب العالمين. والصلاة²⁸⁴ على رسوله مُحَمَّد²⁸⁵ وآله أجمعين. وبعد فهذه²⁸⁶
رسالة²⁸⁷ صَنَّفَهَا شَيْخُنَا²⁸⁸ علامة لليوري²⁸⁹ عَلَمُ الهُدَى [ال] شيخُ شهاب الدين السَّوَّاسِي
رفع الله (تعالى) درجته في عِلِّيَّين وسمَّها "جذاب القلوب" وأورد فيها فصولاً، أولها في فضل
العلم وآخرها في لبس خِرقة المشايخ ﷺ أجمعين.²⁹⁰

فصل في فضيلة العلم²⁹¹

وهو²⁹² نور²⁹³ [1a] يفرق بين الإلهام²⁹⁴ والوَسْوَسة ويُسمَّى حِكْمَةً. والعِلْمُ فوق
العقل لِأَنَّ العقل آلة العلم وطريقه وَلِأَنَّ العالم لا يكون²⁹⁵ إِلَّا وهو عاقل وأما²⁹⁶ العاقل فقد

²⁸⁴ ا، س + وصلاته وسلامه على خير خلقه.

²⁸⁵ ا، س + وصحبه.

²⁸⁶ ا، س : فهذا.

²⁸⁷ ا، س - رسالة صَنَّفَهَا.

²⁸⁸ ا، س - شيخنا علامة الليوري... في لبس خِرقة المشايخ رضي الله عنهم أجمعين. (ا، س : وهو جذاب القلوب الى طريق

المحبوب).

²⁸⁹ يحتمل ان يكون كلمة اليوري كتب من بدل كلمة آياسلوعي لأن شهاب الدين السَّوَّاسِي اشتهر بمدينة آياسلوعي. (منطقة تابعة لمدينة إزمير/الآن يقال لها سلجوك).

²⁹⁰ ا، س + الباب الأول ... الباب الثلثون في فضل النبي (ع م).

²⁹¹ ا، س : الباب الأول في فضل العلم - فصل.

²⁹² ا، س + العلم ادراك حقائق... والأخرة مع الجهل.

²⁹³ ا، س : فالعلم.

²⁹⁴ ب - والوسوسة ويسمي حكمة والعلم فوق العقل لأن العقل آلة العلم، صح هامش.

²⁹⁵ ا، س + عالماً.

يكون غير عالم.²⁹⁷ والعقل، جوهر مُضَيِّئ خلقه الله²⁹⁸ في الدِّماغ وجعل نوره في القلب يُدرك به²⁹⁹ المغايبات³⁰⁰ بالوسائط والمحسوسات بالمشاهدة.

قال الحكماء:³⁰¹ زينة الرجل الإسلام وزينة العقل وزينة العلم وزينة العلم الحلم³⁰² والعمل³⁰³ فإذا تحقّق في الرجل³⁰⁴ العلم والعمل، فتح الله عليه باب التّوحيد وإسْتغْرَق [1b] في التّور³⁰⁵ فإذا³⁰⁶ أضاءت الأنوار³⁰⁷ على جوارحه فيكون كلّ جارحة منه مُزَيَّنَةً³⁰⁸ بنور من أنوار العلم والعمل، فدلّ³⁰⁹ على صفاء التّوحيد ليسكن إليه وينسى ما دونه.

قال النّبيّ³¹⁰ (صلى الله عليه وسلّم): "الْعِلْمُ حَيَاةُ الْقَلْبِ مِنَ الْعَمَى وَنُورُ الْأَبْصَارِ مِنَ الظُّلْمِ وَقُوَّةُ الْأَبْدَانِ مِنَ الضَّعْفِ. والفكرة³¹¹ فيه تعدل بالصّيام ومُدارسته³¹² بالقيام.³¹³"

296، س - وأما.

297، س : والعقل قد يكون غافلاً بغير علم..

298، س + تعالى.

299، ب - به.

300، س : الغايبات.

301، س : وقال الحكيم بن عبد الله.

302، س : العمل.

303، س + وزينة العمل الإخلاص وزينة الإخلاص التقوى وزينة التقوى الإيمان.

304، ب : الرجل في العلم.

305، س : الأنوار فإذا.

306، س + فإذا

307، ب - علي جوارحه فيكون كلّ جارحة منه مزينة بنور من أنوار العلم. صح هامش.

308، س : منيرة (س : بنوره).

309، س : فتح يدلّ ذلك علي صفاء التّوحيد. فيسكن اليه التّوحيد.

310، س : قال رسول الله.

311، س : فالتّفكر في العلم يعادل بالصّيام .

312، س : ومدارسته تعادل بالقيام .

313، أبو حامد الغزالي، إحياء علوم الدّين، بيروت، كتاب العلم، ج/1، ص 11، حديث معاذ بن جبل.

وقال النَّبِيُّ (صلى الله عليه وسلم):³¹⁴ "سألت³¹⁵ جبرائيل (عليه السلام):³¹⁶

أيّ الأعمال أفضل لأمّتي؟" قال: العلم. قلت: ثمّ أيّ؟ قال: النَّظر إلى³¹⁷ العالم:³¹⁸

قلت ثمّ أيّ؟ قال زيارة العالم. قلت: ثمّ أيّ؟³¹⁹ قال³²⁰: من [2a] درس العلم لله وأراد

به صلاح نفسه وصلاح المسلمين ولم يُرد به غرضاً من الدّنيا فأنا كفيله بالجنة.³²¹

قال العلماء:³²² "لا يصح العلم³²³ إلّا بالتّقوى، ولا الطّاعة³²⁴ إلّا بالإخلاص،

ولا الفقر إلّا بالقناعة، ولا الغناء إلّا بالسّخاوة،³²⁵ ولا الإمارة إلّا بالعدل، ولا التّوبة إلّا

بالندامة والبكاء،³²⁶ ولا النصيحة إلّا بالشفقة.³²⁷ العلم بلا عمل كالغيم بلا مطر وكالشجر

بلا ثمر.³²⁸ وهو العلم بالأحكام الشرعية ممّا لا بدّ منه. والمعرفة³²⁹ الإلهية تُوجب مشاهدة

نور الجلال [2b] والجمال.³³⁰

³¹⁴ ا، س : قال رسول الله:

³¹⁵ ا، س + أخي جبرائيل عن الأعمال فقلت. (س : من الاعمال).

³¹⁶ ا، س + فقلت.

³¹⁷ ا، س + وجه.

³¹⁸ السخاوي (٩٠٢ هـ)، المقاصد الحسنة ٥٢٢. أخرجه الديلمي في «الفردوس» (٦٨٦٧) باختلاف يسير. برواية عن أنس بن مالك: النَّظَرُ إلى وجه العالم عبادة وكذا الجلوس معه والكلام والأكل.

³¹⁹ ا، س - قلت ثمّ أيّ.

³²⁰ ا، س + قال رسول الله ع م.

³²¹ ما وجدت هذ الحديث في كتب الاحاديث بشكل ما وُجد في المتن.

³²² ا، ج + المحققون.

³²³ ا، س + النافع.

³²⁴ ا، س + كُرّر كلمة (ولا يصح).

³²⁵ ا، س : بالسخائي.

³²⁶ ا، س : ولا يصح البكائي إلا بالنصحة.

³²⁷ ا، س + قال عليه السلام: العلم بلا عمل وبال والعمل بلا علم محال.

³²⁸ ا، س + والعلم النافع معرفة الله تعالى بلا كيف ثمّ معرفة (- وهو).

³²⁹ ا، س : فالمعرفة.

³³⁰ ا، س + بلا ريب ثمّ العلم قد يكون كسفيًا وكسبيًا فمن أراد العلم الكسفي فليتق الله تعالى في السرّ والعلانية. قال الله تعالى واتق الله ويعلمكم الله والله بكلّ شئ عليم.

فصل³³¹ في الايمان والاسلام والاحسان.

أَلَايْمَانُ³³² تَصْدِيقُ بِاللَّهِ مَعَ إِثْبَاتِ تَوْحِيدِ لَهُ (تعالى) وتصديق بملائكته³³³ بالتَّعْظِيمِ³³⁴
وتصديق برسله³³⁵ بِحُسْنِ الْمَتَابَعَةِ³³⁶ وتصديق بكتبه³³⁷ من حيث أَمَّا³³⁸ من عندالله
وَتَحْلِيلُ³³⁹ مَا أَحَلَّ اللَّهُ وَتَحْرِيمُ مَا حَرَمَهُ فِيهَا.³⁴⁰

³⁴¹وَالْإِسْلَامُ³⁴² هُوَ التَّوْحِيدُ وَالطَّاعَةُ³⁴³ بِمَا³⁴⁴ أَتَى بِهِ الرَّسُولُ (صلى الله عليه
وسلم): من جميع ما أمره الله³⁴⁵ (تعالى) به ونهاه عنه. وهو الدِّين الخالص الذي يجب على
الناس أخذه والدِّيانة به. أي³⁴⁶ [3a] هو الحق³⁴⁷ والصَّواب، لاغير.

والاحسان،³⁴⁸ "أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ³⁴⁹ (تعالى) كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ
يُرَاكَ."³⁵⁰ وهذا إشارة إلى الخشية والخشوع في العبادة³⁵¹ التي هي سبب الفلاح³⁵² من

331 ا، س : الباب الثاني في الايمان.

332 ا، س + إقرار باللسان.... في سبيل الله بأموالكم وأنفسكم.

333 ا، س : بالملائكة.

334 ا، س + لهم.

335 ا، س : يرسل الله.

336 ا، س + لهم.

337 ا، س + الله.

338 ا، س + نزلت.

339 ا، س : وتصديق بما أحلَّ الله تعالى وحرم فيها والدوام والثبات على هذا الاعتقاد الى الممات.

340 ا، س + وقيل الايمان...فإني قد غفرت له بذلك الشهادة.

341 ا، س + الباب الثالث في الاسلام.

342 ا، س + متابعة الشريعة والإعراض عن الطَّبَعِيَّةِ والدَّوَامِ.

343 ا، س - هو التوحيد والطَّاعَةُ.

344 ا، س : علي ما أتى.

345 ا، س : أمر الله.

346 ا، س + لقوله تعالى وما أتكم الرسول...والنصيحة عندالعداوة والعطية بغير المسألة.

347 ا، س - أي هو الحق والصواب لاغير.

348 ا، س + الباب الرابع في الاحسان. قال الله تعالى: هل جزاء الإحسان إلا الإحسان. أي (س+ما) هل جزاء الإحسان إلا الإحسان أي

هل جزاء العمل الصالح بعد التوحيد وهو قول لا اله الا الله الا الجنة: وقال رسول الله عليه السلام: (ا، ج : والإحسان).

349 ب: ان يعبدالله (تع) كأنك تراه فان لم يكن.

350 بخاري، الايمان 1.

351 ا : والعبادة.

العذاب في الآخرة وللدخول³⁵³ في³⁵⁴ الجنة قال³⁵⁵ الله (تعالى): ﴿قَدْ أَفْلَحَ

الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾³⁵⁶ والخشوع، خوف القلب وسكون الجوارح

في طاعة الله³⁵⁷

قال النبي (صلى الله عليه وسلم): "لو خشع³⁵⁸ قلبه لحشعت جوارحه قال

لرجل لعب بلحيته في الصلاة." ³⁵⁹ والمراد [3b] منه، حُسْنُ الأدب مع الله (تعالى).³⁶⁰

فصل في فضيلة الذكر³⁶¹

وهو ذكر الحي الذي لا يموت.³⁶² وأفضله³⁶³ لا إله إلا الله³⁶⁴ لقوله (تعالى)³⁶⁵

﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾³⁶⁶ فقال الله (تعالى): ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا

³⁵² ا، س : للفلاح.

³⁵³ ا، س : وسبب.

³⁵⁴ ا : الى.

³⁵⁵ ا، س : لقوله تعالى.

³⁵⁶ سورة المؤمنون، الآية: (2-1/23).

³⁵⁷ ا، س : تعالى روي عن رسول الله عليه السلام: أنه راء رجلا يعبث بلحيته في الصلاة.

³⁵⁸ ا، س : فقال لو خشع لسكن جوارحه فالمراد من الخشوع.

³⁵⁹ احمد بن محمد بن اسماعيل الطحاوي، حاشية الطحاوي علي الدر المختا، بيروت، كتاب الصلاة، باب ما يفسد الصلاة، . (ج 2 ص

358)، العراقي (٨٠٦ هـ)، تخريج الإحياء ٢٠٥/١. برواية عن أبي هريرة: رأى رسول الله ﷺ رجلاً يعبث بلحيته في الصلاة فقال:

لو خشع قلبُ هذا لخشعت جوارحه.

³⁶⁰ ا، س + في الأفعال والأقوال...والشفقة عليهم بلا منة.

³⁶¹ ا، س + الباب الخامس في ذكر الله تعالى الذكر ثبات الفؤاد بصديق الاعتماد.

³⁶² ا، س + قال الله تعالى يا أيها الذين اذكر الله ذكرا كثيرا وسبحوه بكرة واصبلا: الآية: أحزاب (41/33).

³⁶³ ا، س : قال النبي عليه السلام أفضل الذكر لا اله الا الله. (ا: وقال علي السلام أفضل كلمة قالها النبيون من قبل لا اله الا الله.).

³⁶⁴ ا، س + وقيل أفضل الأعمال بعد أداء الفرائض ذكر الله لأن كل أمره الله تعالى لعباده مقدرا مؤقتا لإذكار الله تعالى (قال الله

تعالى. يا أيه الذين آمنو أذكروا ذكر الله ذكرا كثيرا: الآية: الأحزاب (41/33). (ا: إلا الذكر).

³⁶⁵ ا، س - لقوله تع فاعلم أنه لا اله الا الله.

³⁶⁶ سورة محمد الآية: (19/47).

وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ ﴿٣٦٧﴾ أَيِ يَذْكُرُونَ اللَّهَ دَائِمًا عَلَىٰ كُلِّ حَالٍ ³⁶⁹ مِنْ قِيَامٍ وَقَعُودٍ

وَإِضْطِجَاعٍ لَا يَخْلُونَ ³⁷⁰ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ (تعالى) فِي أَغْلَبِ أَحْوَالِهِمْ. ³⁷¹

قال (صلى الله عليه وسلم): ³⁷² "من أكثر ذكر الله برئ من النفاق." ³⁷³

وقال أيضا: ³⁷⁴ "جلوسك ساعةً عند حلقةٍ ³⁷⁵ يُذكرون الله فيها (تعالى) ³⁷⁶ خير

من عبادة ألف سنة." ³⁷⁷ والمؤمن، إذا جلس عند قوم يذكرون الله (تعالى) فتح الله عليه

أبواب الرحمة [4a] ولا يقومون حتى يغفر الله لهم، ثم ينادي منادٍ ³⁷⁸ "لا تفرّقوا واستأنفوا العمل فقد غفرت لكم الذنوب." ³⁷⁹

قال العارفون: الذّكر ذكران، ذكر ³⁸⁰ الجنان، وذكر اللسان، فذكر اللسان بلا ذكر

الجنان غفلة و نسيان، وذكر الجنان بلا ذكر اللسان توحيد وإيمان، وذكر الجنان مع ذكر

اللسان تعبّد وإحسان. قيل ³⁸¹ الذّكر وسيلة الحياة الأبدية. الذّكر زاد الحبيب ³⁸² في طريق

³⁶⁷ سورة آل عمران الآية: (191/3).

³⁶⁸ أ، س : في كلّ وقت وعلى كلّ حال.

³⁶⁹ ب - حال. صح هامش.

³⁷⁰ ب : لا يخلوا.

³⁷¹ أ، س + فذكر الله يدلّ علي...أنا جليس من ذكرني يوم القيامة. (أ+ وقال رسول الله ﷺ من أكثر ذكر الله برئ من النفاق).

³⁷² أ، س - قال ع م من أكثر ذكر الله برئ من النفاق.

³⁷³ رواه البيهقي في الشعب (98/2) الألباني، الترغيب ٩٤٣ (برواية عن أبي سعيد الخدري وأبي هريرة: ومن أكثر ذكر الله؛ فقد

برئ من النفاق).

³⁷⁴ أ، س : وقال ع م لابي ذرّ جوسك عند حلقة يذكر الله فيها خير من عبادة ألف سنة فالمؤمن إذا جلس عند قوم يذكر الله فتح الله

تعالى عليه أبواب الرحمة ولا يقوم حتى يغفر الله تعالى ثم ينادي المنادي تتفرّقوا واستأنفوا العمل فقد غفرت لكم الذنوب .

³⁷⁵ ب : خلقه.

³⁷⁶ ب - خير من عبادة ألف سنة والمؤمن إذا جلس عند قوم يذكرون الله تع. صح هامش.

³⁷⁷ لم اجد هذا الحديث في الكتب.

³⁷⁸ أ، س : ثم ينادي المنادي تتفرّقوا.

³⁷⁹ محمد بن محمد بن شعيب الحجازي، حقائق أنفاس العارفين الخواص وروضات رياض المنقطعين الخاص، بيروت، خاتمة الكتاب/

يذكر أنفاس العارفين ورياض السالكين وبهجة العلماء، (ص 166).

³⁸⁰ أ- ذكر الجنان وذكر اللسان فذكر اللسان بلا ذكر الجنان غفلة ونسيان.

³⁸¹ أ، س : وقيل.

³⁸² أ، س : وزاد المحبّ في طريق المحبوب.

طلب المحبوب.³⁸³ الذكر شعار أهل المعرفة، والشكر شعار أهل العبادة. [4b]³⁸⁴ لكل شيء عقوبة وعقوبة³⁸⁵ العارفين إنقطاعهم³⁸⁶ عن الذكر.³⁸⁷ من إدعى حلاوة الذكر مع حبّ الدنيا فلا تصدّقه.³⁸⁸ ثلاثة³⁸⁹ تُحي القلب، العلم والطّاعة وذكر الله على كلّ حال. وثلاثة تُميت³⁹⁰ القلب، الجهل والمعصية والنسيان.³⁹¹ قيل³⁹² إذا انفتح على القلب باب الذكر ومعرفة الله (تعالى) تخلص³⁹³ عن نيران الأفات وعن³⁹⁴ حسرة³⁹⁵ الحسرات وإستعدّ³⁹⁶ بمعاونة أهل الارض والسموات.

قال العلماء:³⁹⁷ "أعقل أهل الإيمان من كان فيه [5a] أربع³⁹⁸ خصال. ألعمل بطاعة الله والرّضى بقسمة الله والمصاحبة³⁹⁹ برجال الله والإستيناس⁴⁰⁰ بذكر الله." وعلامة⁴⁰¹ المؤمن، قلة الأكل لإختيار الصوم، وقلة⁴⁰² فضول الكلام لإختيار الذكر، وقلة النوم لإختيار الصلاة الليل.

383 ا، س + وقيل.
384 ا، س + وقيل.
385 ب - وعقوبة. صح هامش.
386 ا، س : إنقطاعهم.
387 ا، س + وروي.
388 لا أ، س : لا يصنّق.
389 ا، س : وروي أنّ ثلاثة أشياء تحي القلب العلم مع العمل والعمل مع الإخلاص والذكر مع الاعتقاد.
390 ب : يميت.
391 ا، س : وترك الذكر.
392 ا، س + وقيل
393 ب : يخلص.
394 ا، س - عن حسرة.
395 ب - حسرة. صح هامش.
396 ا، س : واستغرق بمعاونة أهل السماء والأرض.
397 ا، س + المحقّقون.
398 ا، س : أربع.
399 س : ومصاحبة رجاء الله تعالى(ا- ورضى بقسمة الله ومصاحبة رجال الله).
400 ا، س : والإنس
401 ا، س : وقيل ينبغي للمؤمن ثلاثة خصال.
402 ا، س : وقلة النوم لإختيار صلاة الليل وقلة الكلام لإختيار الذكر.

قال النبي (صلى الله عليه وسلم):⁴⁰³ "من أراد أن يهون الله (تعالى) الموقف يوم القيامة فليكن لله ساجداً أو قائماً في سواد الليل".⁴⁰⁴ وقال: "من كثر⁴⁰⁵ صلاته بالليل حسن وجهه بالنهار".⁴⁰⁶ أى كل من⁴⁰⁷ رآه يحبه الله⁴⁰⁸ (تعالى).⁴⁰⁹

فصل في الاستقامة⁴¹⁰ والتقوى

قالوا⁴¹¹ الاستقامة [5b] متابعة الصراط المستقيم. قال الله⁴¹² (تعالى):
 "﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ﴾".⁴¹³ (أي على التوحيد والعمل بالقران).⁴¹⁴ وهي،⁴¹⁵ خمسة.
 إستقامة اللسان على الذكر والثناء. وإستقامة النفس على الطاعة مع⁴¹⁶ الحياء. وإستقامة القلب على الخوف والرجاء. وإستقامة الروح⁴¹⁷ على الصدق والصفاء. وإستقامة السر على التعظيم والوفاء.⁴¹⁸

⁴⁰³ ا، س : وقال ع م من أراد أن يهون الله تعالى عليه الوقوف بين يديه يوم القيامة فليكن لله تعالى قائماً ساجداً في سواد الليل.
⁴⁰⁴ ما وجدت هذا الحديث في الكتب.
⁴⁰⁵ ا، س : وقال ع م من كثرت صلاته بالليل حسن وجهه بالنهار.
⁴⁰⁶ ابن عدي (٣٦٥ هـ)، الكامل في الضعفاء ٥٦٨/٧ أخرجه ابن ماجه (١٣٣٣)، وابن عدي في «الكامل في الضعفاء» (٣٠٣/٦) واللفظ لهما، والعقيلي في «الضعفاء الكبير» (١٧٦/١) باختلاف يسير.
⁴⁰⁷ ا، س : يعنى يحبه كل من يراه من الخلق.
⁴⁰⁸ ا، س + وقال ع م الذكر في الغافلين... أي العاصون.
⁴⁰⁹ ا، س + الباب السادس في الشكر... وشكر القلب الإيمان بالله ورسله والمحبة لهما.
⁴¹⁰ ا، ج : الباب السابع في الاستقامة.
⁴¹¹ ا، س - قالوا.
⁴¹² ا، س : قال الله تعالى لرسوله محمد ع م.
⁴¹³ سورة هود الآية: (١١٢/١١).
⁴¹⁴ ا، س + المجيد وتوكل على رب الحميد قال عالم بن عبد الله رحمه الله الإستقامة متابعة الصراط الخوف من العزيز الجبار الحب للنبي المختار والحياء من الملائكة الحضار. (س : وقال).
⁴¹⁵ ا، س + وقيل الاستقامة على خمسة أوجه. (- وهي).
⁴¹⁶ ا، س : والحياء.
⁴¹⁷ س - على الصدق والصفاء. وإستقامة السر.
⁴¹⁸ ا، س + وروي عن عبد الله بن مسعود... في السر والعلانية.

وقالوا⁴¹⁹ التَّقْوَى⁴²⁰ هو الإقتداء برسول الله (تعالى)⁴²¹ فعلاً وقولاً،⁴²² ظاهراً⁴²³

وباطناً. ظاهره محافظة الحدود،⁴²⁴ باطنه الخوف والإخلاص. قيل من لم يكن له [6a]

التَّقْوَى لم يقبل⁴²⁵ الله (تعالى) عمله وخيره.⁴²⁶ قال الله (تعالى):⁴²⁷ ﴿إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾⁴²⁸

قيل المتقي،⁴²⁹ من إذا قال: قال الله وإذا عمل: عمل لله. ونزع عن قلبه حب الشهوات. ولا يخلو عن ذكر الله ليطمئن قلبه في التوحيد والتَّقْوَى، قال الله (تعالى): ﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾⁴³⁰ قيل،⁴³¹ يحتاج قائل "لا إله إلا الله" إلى أربع خصال. تصديق وتعظيم وحلاوة وحرمة فمن لم يكن له تصديق فهو منافق ومن لم يكن له⁴³² تعظيم فهو مبتدع ومن لم يكن له حلاوة [6b] فهو مرء ومن لم يكن له حرمة مع الخوف فهو فاسق. قيل من يقول "لا إله إلا الله" يحتاج إلى أن يترك الشكاية عند المحنة ويترك المعصية عند النعمة ويترك الغفلة عند

419، س - وقالوا.
420، س + الباب الثامن في التقوى. التقوى الاحتماء عن نسخ المولى والتحرز عن المخاوف والتشمير للوظائف قال الله تعالى وإياي فاتقون. أي اخشون. فالتقوى حفظ الناس عما يؤثرها ثم إتفق العلماء على أن. (ج: فايي. اي اخشوه.)

421، س - تع عليه السلام.

422، س: قولاً وفعلاً.

423، ب - ظاهراً وباطناً.

424، س + فالقول التمسك بقوله والفعل متابعتة في الأفعاله.

425، س: لم يتقبل.

426، س - وخيره.

427، س: لقوله تعالى ربما يتقبل الله من المتقين.

428 سورة المائدة الآية: (27/5).

429، س: فعلمة المتقي أنه (- من).

430 سورة الرعد الآية: (28/13).

431، س + وقيل من أراد أن يكون عند الله عزيزاً مكرماً فليتق الله في الأفعاله والأقواله سرراً وعلانية قال الله تعالى إن أكرمكم عند الله أتقاكم. إذا أردت أن تعرف مقامك عند الله فانظر فيما إذا أقامك فعند ذلك تعرف مقامك. (ج- إذا أردت أن تعرف مقامك عند الله).

432 في جميع النسخ كلمة (له) هنا ناقص. ولكن لصحة المعنى أضفت هنا كلمة (له).

الفكرة ويترك الحيلة عند الوصول.⁴³³

فصل في اليقين والصدق والكذب وحفظ اللسان

أما اليقين،⁴³⁴ فهو نقيض الشك أو زوال الشك.⁴³⁵ قال الله (تعالى): "﴿وَبِالْآخِرَةِ

هُمْ يُوقِنُونَ﴾" ⁴³⁶(أي يعلمون ويعتقدون الآخرة بلا شك ولا شبهة ولا⁴³⁷ يميلون [7a]

إلى الدنيا بالمحبة ولا يغفلون عن⁴³⁸ الآخرة ولا يعملون⁴³⁹ بما يعاقبون أو⁴⁴⁰ يعاقبون عليه

يوم القيامة).⁴⁴¹

واليقين،⁴⁴² ثلاثة أضرب. علم اليقين وهو علم كل عاقل بالموت.⁴⁴³ وعين اليقين

وهو معاينة الملائكة عند الموت. وحق اليقين وهو ذوقه⁴⁴⁴ شراب الموت. وثمرة اليقين

الإستعداد للآخرة. وعلامة اليقين⁴⁴⁵ ترك الدنيا قبل الإرتحال عنها وطلب الآخرة قبل

القدوم إليها والإستعداد [7b] للموت⁴⁴⁶ قبل نزوله وإرضاء الرب (تعالى) قبل لقائه.⁴⁴⁷

433 ا، س - قيل يحتاج قائل لآله آلا الله... ويترك الحيلة عند الوصول.

434 ا، س : قدّم المؤلف باب الصدق على باب اليقين.

435 ا، س + الباب العاشر في اليقين. اليقين نقيض الشك أو إزالة الشك.

436 سورة البقرة الآية: (4/2).

437 ا، س : فلا.

438 ا، س + طلب.

439 ا، س : فلا يعملون عملاً.

440 ا، س - أو

441 ا، س + وقال أبو عثمان رضي الله عنه: اليقين الإهتمام لغد وهو شعبة من الإيمان.

442 ا، س : وقيل اليقين.

443 ا، س + فيستعد له قبل نزوله.

444 ا، س : زوق.

445 ا، س : وثمرة اليقين الإستعداد الآخرة قبل القدوم إليها. وعلامة اليقين ترك الدنيا قبل الإرتحال عنها. وحصول اليقين طلب

الآخرة قبل القدوم إليها. والإستعداد للموت قبل نزوله وإرضاء الرب قبل لقائه والإيقان علم بلا شك.

446 ا، س : الإستعداد الآخرة. وعلامة اليقين ترك الدنيا قبل الإرتحال عنها. وحصول اليقين طلب الآخرة قبل القدوم إليها. والإستعداد

للموت قبل نزوله وإرضاء الرب قبل لقائه والإيقان علم بلا شك.

447 ا، س + الباب الحادي عشر في الحلم....قال الخلق الحسن.

وأما الصدق،⁴⁴⁸ فهو⁴⁴⁹ ترك الفضول من القول والفعل والحال. قال النبي (صلى الله عليه وسلم):⁴⁵⁰ "عليكم بالصدق فإنه يهدي إلى البرّ والبرّ يهدي إلى الجنة"⁴⁵¹.

452

وأما الكذب،⁴⁵³ فهو⁴⁵⁴ القول القبيح⁴⁵⁵ العار عن صفة المنفعة.⁴⁵⁶ قال النبي (ﷺ):⁴⁵⁷ "إياكم والكذب فإنّ الكذب يهدي إلى الفجور والفجور يهدي إلى النار."⁴⁵⁸ قيل:⁴⁵⁹ أربعة ينقض الوضوء عند العارفين، الكذب والغيبة والنميمة [8a]

وأذا⁴⁶⁰ المسلم⁴⁶¹

وأما حفظ اللسان،⁴⁶² فهو حفظه عمّا لا يعنيه وقيل: ترك الشرّ والخطاء والتّزين بالقول الصّواب.⁴⁶³ قيل بحفظ اللسان يُحفظُ الرأس. قال النبي (ﷺ):

⁴⁴⁸ ا، ج س : الباب التاسع في الصدق. الصدق سلوك النهج وترك العوج وقيل الصدق.

⁴⁴⁹ ا، س - فهو.

⁴⁵⁰ ا، س : قال رسول الله ع م.

⁴⁵¹ بخاري، باب الأدب، 69، مسلم، باب البرّ، 103، 104.

⁴⁵² أ، س + وقال ع م من صدق...فما نجاك الله تعالى إلا بالصدق.

⁴⁵³ أ، س : الباب الثالث عشر في الكذب. الكذب. (ا- الكذب).

⁴⁵⁴ ا، س - فهو.

⁴⁵⁵ ا، س : قول قبيح عار عن صفة المنفعة.

⁴⁵⁶ ا، س + قال الله تعالى ولهم عذاب أليم بما كانوا يكذبون.

⁴⁵⁷ ا، س : قال رسول الله عليه السلام.

⁴⁵⁸ بخاري، باب الأدب، 69، مسلم، باب البرّ، 103، 104.

⁴⁵⁹ ا، س : وقيل أربعة أفعال

⁴⁶⁰ ا، س + بغير حقّ وروي أنّ رجلاً ... فعلم أنّ الكذب أعظم المصايب.

⁴⁶¹ ا، س + الباب الرابع عشر في الصمت النظر الي المحرّمات.

⁴⁶² ا، س : الباب الخامس عشر في حفظ اللسان.

⁴⁶³ ا، س : حفظ اللسان قيمة الإنسان...الدوام علي الكذب مع عرفان عقابه وعذابه.

رحم الله إمرأ عرف زمانه وحفظ لسانه.⁴⁶⁴

وقال أيضا: "من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيراً أو ليصمت."⁴⁶⁵

قيل: إنّ اللسان، قيمة الإنسان، فمن قومه زادت قيمته وتقويمه التكلم بالصدق وأعظم المصائب ترك الصدق مع عرفان ثوابه والإقامة على [8b] الكذب مع عرفان عقابه.

فصل في القلب والتفكر والفراسة والمعرفة والموعظة والإعتبار والمحبة، والشوق

والعشق والقربة والمواصلة.

أما القلب⁴⁶⁶ فهو⁴⁶⁷ لوح منقوش بقدرة الله المعبرة باليد ونقوشه العقل والعلم والإيمان واليقين. والعقل هو الفارق بين الحق والباطل وهو مناط⁴⁶⁸ التكليف من الأمر والنهي. روي⁴⁶⁹ عن عبدالله بن عباس (رضي الله عنه) وعن علي (كرم الله وجهه) عن رسول الله (ﷺ) أنه قال: "خلق الله تعالى العقل من نور مكنون مخزون [9a] في سابق علمه لم يطلع عليه ملك مقرب به يأمر به وينهى".⁴⁷⁰ ينهى⁴⁷¹.

⁴⁶⁴ أخرجه ابن مبارك، باب الزهد، (1/105).

⁴⁶⁵ رواه الترمذي (2318) والبيهقي في شرح السنة (14/ 321 ح 4133).

⁴⁶⁶ أ، س: الباب السادس عشر في القلب. القلب.

⁴⁶⁷ أ، س - فهو.

⁴⁶⁸ ب - مناط. صح هامش.

⁴⁶⁹ ب: وروي عن علي رضي الله عنه قال ان الله تع خلق العقل.

⁴⁷⁰ ب: ينهى.

⁴⁷¹ محمد باقر بن محمد تقي بن مقصود علي المجلس المعروف بالعلامة المجلسي، بحار الأنوار (ج 1 / ص 107).

والعلم، هو العلم بالله⁴⁷² وبأحكام الله.⁴⁷³ والإيمان هو التصديق بالله⁴⁷⁴ وما جاء

من عند الله والتصديق برسوله وما جاء من عند رسوله.

واليقين، هو⁴⁷⁵ إطمئنان القلب بالموت والبعث والحساب والجزاء.

والقلب، أمير الجسد⁴⁷⁶ إذا صلح القلب صلح الجسد وإذا فسد القلب فسد الجسد. وهو

أمير الحق⁴⁷⁷ يقلبه كيف يشاء. قيل: ⁴⁷⁸ يُرِقُّ القلب⁴⁷⁹ بتسعة أشياء. بقراءة القرآن

والذكر لله (تعالى)⁴⁸⁰ وقيام الليل [9b] ومسّ رأس اليتيم وعيادة المرضى وإتباع الجنائز⁴⁸¹

وزيارة القبور وذكر الموت والصّحبة مع الفقراء.⁴⁸² وقساوة القلب بأربعة أشياء.⁴⁸³

فضول⁴⁸⁴ الكلام وصحبة الجهّال وأكل الشبهة⁴⁸⁵ وكثرة الضحك. وهو⁴⁸⁶ نوعان قلب

سليم وقلب سقيم. والقلب السليم⁴⁸⁷ قلب وليّ الله⁴⁸⁸ والقلب⁴⁸⁹ السقيم قلب عدوّ الله.

⁴⁷² ا، س + تعالى بلا كيف.

⁴⁷³ ا، س : وبالأحكام والتمسك بها.

⁴⁷⁴ ا، س : التصديق بوحداية الله تعالى وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر بالقدر خيره وشره من الله تعالى.

⁴⁷⁵ ا، س - هو.

⁴⁷⁶ ا، س : قال عليه السلام القلب أمير الجسد إذا صلح الجسد كلّ وإذا فسد فسد الجسد كلّ.

⁴⁷⁷ ب : وهو أمير الحقّ يقلبه كيف يشاء.

⁴⁷⁸ ا، س : وقيل تسعة أشياء يُرِقُّ القلب.

⁴⁷⁹ ب - القلب. صح هامش.

⁴⁸⁰ ب - الله تعالى.

⁴⁸¹ ا، س : وإتباع الجنائز.

⁴⁸² ب : والصحبة مع الفقراء.

⁴⁸³ ا، س : وأربعة أشياء تميت القلب.

⁴⁸⁴ ب : فضل.

⁴⁸⁵ ا، س : وأكل الحرام وصحبة الجهّال.

⁴⁸⁶ ا، س : وروي أنّ القلب.

⁴⁸⁷ ا، س - والقلب.

⁴⁸⁸ ب - تعالى.

⁴⁸⁹ ا، س - والقلب.

وقيل: القلوب ثلاثة،⁴⁹⁰ قلبٌ مُتعلِّق بالدُّنيا وقلبٌ متعلِّق بالعُقي⁴⁹¹ وقلبٌ متعلِّق بالمولى وهو⁴⁹² الأعلى.⁴⁹³

وأما التَّفكر،⁴⁹⁴ فهو [10a]⁴⁹⁵ سراج القلب يُرى به⁴⁹⁶ خيره وشره ونفعه وضره.⁴⁹⁷ وكلّ⁴⁹⁸ قلبٍ لا يفكر⁴⁹⁹ فيه فهو في ظلمات محيطه به.⁵⁰⁰ والتَّفكر⁵⁰¹ ضربان، تفكر في الحقّ وهو⁵⁰² منهي للعبد لأنه لا ينفعه⁵⁰³ ولا يبلغه إلى معرفته.⁵⁰⁴ وتفكر⁵⁰⁵ في الخلق وهو مندوب له⁵⁰⁶ لقوله (تعالى): في حقّ أولي الألباب⁵⁰⁷ ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾⁵⁰⁸ أي يستدلّون بها⁵⁰⁹ على توحيد الله وصفاته.⁵¹⁰

⁴⁹⁰ ا، س : وقيل القلوب علي ثلاثة أنواع.

⁴⁹¹ ب - بالعقي. صح هامش.

⁴⁹² ا، س : وهو أفضل القلوب.

⁴⁹³ ا، س + وقيل القلوب علي ثلاثة أنواع قلوب الحكماء وقلوب الأعوام وقلوب الفقراء. فقلوب الحكماء كالقادودة إذا انكسرت لا تصير صحيحة إلا بزمان طويل ولا تكون كما كانت وقلوب الأعوام كالقار إذا انكسرت تصير صحيحة بعد أيام ويمكن كما كانت وقلوب الفقراء كاللينة إذا انكسرت قد يكون صحيحة يوم كسرة بمجرد إعتذار الكاسر لأن الفقراء أصحاب التحمل.

⁴⁹⁴ ا، س + الباب السابع عشر في الفكر. الفكر إحضار ما في القلب في معرفة الأشياء وقال الله تعالى: ويتفكرون في خلق السموات والأرض ربنا ما خلقت هذا باطلا سبحانه فقنا عذاب النار. روي أنّ الفكر. (س : وروي).

⁴⁹⁵ ا، س - فهو.

⁴⁹⁶ ا، س : به يري.

⁴⁹⁷ ب : ومنافعه وضارة.

⁴⁹⁸ ا، س : فكلّ.

⁴⁹⁹ ا، س : لا تفكر.

⁵⁰⁰ ا - به.

⁵⁰¹ ا، س : وقيل الفكر علي الضربين .

⁵⁰² ا، س : عز وجلّ.

⁵⁰³ ا، س - لا ينفعه.

⁵⁰⁴ ا، س + معرفة ذات الحقّ.

⁵⁰⁵ ا، س : وفكر.

⁵⁰⁶ ا، س - له.

⁵⁰⁷ ا، س : لقوله تعالى إنّ في خلق السموات والأرض واختلاف الليل والنهار لآيات لأول الأبصار. أي أصحاب العقل والفكر.

⁵⁰⁸ سورة آل عمران الآية: (191/3).

⁵⁰⁹ ا، س : فإنهم يستدلّون به على توحيد الله تعالى وصفاته وقدرته.

⁵¹⁰ ا، س + وقال ع م "تفكروافي الخلق (+) ولا تفكرو ف الخالق). ا، س + تفكر في ساعة خير من عبادة سنّة.

قيل: ⁵¹¹ عَوَّدُوا أَعْيَنَكُمْ بالبكاء وقلوبكم بالفكرة، فَإِنَّ الْفِكْرَةَ فِي [10b] آيات
الله ⁵¹² يتولد منها الْمَعْرِفَةُ وَالْفِكْرَةُ فِي آيَاتِ اللَّهِ (تعالى) يتولد منها الْحُبَّةُ لِلَّهِ ⁵¹³ والفكرة في
وعداً لله ⁵¹⁴ يتولد منها الرَّغْبَةُ ⁵¹⁵ والفكرة في وَعِيدِ اللَّهِ يَتَوَلَّدُ مِنْهُ الرَّهْبَةُ ⁵¹⁶ والفكرة في جَفَاء
النفس في مقابلة إحسان الله إليها يتولد منها الحياء ⁵¹⁷ رزقنا الله ⁵¹⁸ الحياء منه (تعالى). ⁵¹⁹
وأما فِرَاسَةٌ ⁵²⁰ فهي مكاشفة اليقين ⁵²¹ ومعينة السر ⁵²² قال (عليه السلام): "إِتَّقُوا فِرَاسَةَ
الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ" ⁵²³ (تعالى) ⁵²⁴ وكان النبي (عليه السلام): يكثر في دعائه "اللهم أعطني
وزدني نوراً" ⁵²⁵ واجعل في قلبي نوراً وفي نوري نوراً. ⁵²⁶ قيل: ⁵²⁷ من [11a] غَضَّ بصره
عن المحارم وأمسك نفسه عن الشَّهَوَاتِ وعَمَّرَ باطنه بدوام المراقبة وظاهره بِاتِّبَاعِ ⁵²⁸
السَّنَةِ ⁵²⁹ وعَوَّدَ نفسه أكل الحلال ⁵³⁰ لم يخطأ ⁵³¹ له ⁵³² فراسته. ⁵³³

511 أ، س + قال ع م.
512 أ، س + ومخلقاته.
513 أ : الله
514 أ، س : بوعد الله تعالى.
515 أ، س + في الله تعالى.
516 أ، س + والخشية.
517 أ، س + من الله تعالى.
518 أ، س - رزقن الله الحياء منه تع.
519 أ، س + وقال القائل تفكر فيك يفكر وقال من عرّف نفسه فقد عرّف ربه ومعرفة النفس لا تكون إلا بالعقل والفكر.
520 أ، س : الباب الثامن عشر في الفِرَاسَةِ.
521 أ، س : الفِرَاسَةُ معابنة المغيّبات بالأنوار الربّانية.
522 أ، س + قال الله تعالى "إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُتَوَسِّمِينَ" أي للمتفرسين.
523 ب - الله تع. صح هامش.
524 الترمذي (٢٧٩ هـ)، سنن الترمذي ٣١٢٧ • غريب • أخرجه الترمذي (٣١٢٧)، والبخاري في «التاريخ الكبير» (٣٥٤/٧)
واللفظ لهما، والعقيلي في «الضعفاء الكبير» (١٢٩/٤).
525 أ، س - وكان النبي يكثر في دعائه اللهم أعطني وزدني نوراً واجعل في قلبي نوراً وفي النور نوراً.
526 أبو محمد عبد الحق بن عبد الرحمن الإشبيلي، الجمع بين الصحيحين، الرياض 1999، باب في الصلاة علي النبي صلي الله عليه
وسلم، (507/1) (بمنتى اللهم اجعل في قلبي نوراً وفي لساني نوراً وفي سمعي نوراً وفي بصري نوراً).
527 أ، س : وقيل.
528 أ : بإتيان سنته رسول الله ع م.
529 س + رسول الله عليه السلام.
530 ب - الحلال. صح هامش.
531 ب - لم يخطأ له. صح هامش.

وأما المعرفة، فهي⁵³⁴ أن تعرف الله بالوحدانيته وتعلم أنه أول كل شيء. وبه يقوم كل شيء وإليه يصير كل شيء وعليه رزق كل شيء.⁵³⁵ وعلامة المعرفة،⁵³⁶ أن لا تعجب من شيء تراه. سئل الشبلي⁵³⁷ (رحمه الله)⁵³⁸ ما أعجب الأشياء قال: من عرف الله⁵³⁹ ثم عصاه، وأعجب من ذلك⁵⁴⁰ من عرف الله ثم إلتفت إلى غيره. [11b] وسئل الجنيد⁵⁴¹ (رحمه الله) ما حياة القلب قال معرفة الله ونسيان ما سواه.⁵⁴² قيل: ⁵⁴³ من عرفه أحبه ومن أحبه لزم بابه قيل: أوحى الله إلى داود (عليه السلام): ⁵⁴⁴ "إني أنا الله

لا إله إلا أنا فمن رجي فضلي وخاف عدلي لم يعرفني حق معرفتي⁵⁴⁵.⁵⁴⁶

وأما الموعظة،⁵⁴⁷ فهي تصفية الفؤاد. وقيل تقوية⁵⁴⁸ الاعتقاد⁵⁴⁹ وقيل: الموعظة تقوية القلوب للوصول إلى المحبوب وذلك الأمر⁵⁵⁰ بالموافقات والزجر عن المخالفات.⁵⁵¹ والنصيحة⁵⁵² تنبيه الغافل وترفية العاقل بتذكير الموت وهول العاقبة وحسن ثوابها.⁵⁵³

532 ا، س : لم تخطأ فراسته.
533 ا، س + وحكي عن أحمد بن عاصم أنه قال إذا جالستم أهل الصدق فجالسهم فانهم جوامس القلوب يدخلون في قلوبكم ويخرجون منها من حيث لا تحسبه فعاملهم بالصدق.
534 ا، س : الباب التاسع عشر في المعرفة معرفة الله تعالى بالوحدانية وهو أن تعلم أنه تعالى قبل كل شيء وأول كل شيء واليه مصير كل شيء وعليه رزق كل شيء .
535 ا، س + قال الله تعالى: "وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون". أي ليعرفون. قال رسول الله عليه السلام: "دعامة البيت أساسه ودعامة الدين معرفة الله".
536 ا، س : وقيل علامة حصول المعرفة التعجب من كل شيء يرى بعين العبرة.
537 ا، س : وقد سئل الشبلي رضي الله عن(ا: رحمه).
538 و الشيخ الزاهد أبو بكر دلف بن جعفر بن يونس الشبلي، ولد في سامراء عام 247 هـ/861م، وكان أبوه من رجال دار الخلافة في سامراء، وهو تركي الأصل من قرية شبيلية من أعمال أشروسنة، ضمن بلاد ما وراء النهر.
539 ا، س : قال أعجب الأشياء.
540 ب : أو من عرف ثم التفت بغيره.
541 ابو القاسم الجنيد بن محمد الخزاز القواربي(ت297 هـ) أحد علماء أهل السنة والجماعة ومن أعلام التصوف السني في القرن الثالث الهجري أصله نهاوند في همدان (مدينة اذرية)، ومولده ومنشؤه ببغداد، طباقات الصوفية 129-135.
542 ب : وهي حياة القلب مع الله ونسيان غير الله.
543 ا، س : وقال من عرف الله تعالى أحبه وأطاعه وأكثر ذكره ولزم بابه.
544 ا، س : وقيل أوحى الله تعالى إلى داود آتي أنا الله لا اله الا أنا فمن أحبني وخاف عدلي لم يعرفني حق معرفتي.
545 بحار الأنوار عن الكافي: 36 / 192 ح 1.
546 ا، س + وقال ابو القاسم الحكيم...ومن طلب المولى فهو العارف والكامل.

وأما الاعتبار،⁵⁵⁴ وهو⁵⁵⁵ أن يرى الإنسان الدنيا للفناء والموت⁵⁵⁶ لأهلها [12a]

وعمرانها للخراب. قيل: ⁵⁵⁷ ثلاثة تنفع ابن آدم، صُحبة الفقراء ومخالطة الصالحاء العلماء

والنظر إلى أفعالهم وسيرهم. والإعتبار⁵⁵⁸ بنتائج الدهر. فإنه ينبت في القلب عجائب المنطق

من الحكمة التي ترضاه الحكماء وتعجب منها الفقهاء ويسرع إليها الأدباء.⁵⁵⁹

وأما المحبة،⁵⁶⁰ فهي⁵⁶¹ شدة ميل القلب إلى الشيء. وطريق حصول المحبة، تزكية

النفس⁵⁶² قال الله (تعالى): ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا﴾⁵⁶³ " قيل: ⁵⁶⁴ إذا تزكت النفس

تجلى⁵⁶⁵ مرآة القلب وانعكس فيها⁵⁶⁶ أنوار العظمة الإلهية ولاح⁵⁶⁷ فيه جمال

التوحيد [12b] وانجزت⁵⁶⁸ أحداق البصيرة إلى مطالعة أنوار جلال القديم.⁵⁶⁹ فأحب

547 ا، س : الباب العشرون في الموعظة. الموعظة تصفية الفؤاد.

548 ب - وقيل تقوية. صح هامش.

549 ا، س + وقيل الموعظة إرشاد أهل الفضلات الى طريق أبواب السعادات.

550 ا، س : وقيل الموعظة الأمر بالموافقات والتحرز عن المخالفات.

551 ا، س + قال رسول ع م إن أراد الله ... فإن انتفعت فِعِظَ النَّاسُ وَلَا فَاَسْتَحْيَى مَنِي.

552 ا، س : وقيل النصيحة وترقية العاقل بتذكر الموت وهو العاقبة وحسن ثوابها.

553 ا، س + وقيل النصيحة الدلالة على الخير.

554 ا، س + الباب الحادي والعشرون في الاعتبار قال الله تعالى "فأعتبروا يا أولى الأبصار أصحاب البصيرة وهو العقل والفكر قيل

المعتبر هو الذي يرى نفسه أحقر الناس ولا ينظر الى من هو فوقه في الدنيا بل ينظر الى من فوقه في الدين فيقتدي به.

555 ا، س + وقيل المعتبر هو الذي اعتبر بمن مضى قبله من الأباء والإخوان وغيرهم فإنه قد يصير مثلهم.

556 ا، س : وهو أن يرى الإنسان أنّ الدنيا خلقت للفناء والعالمين فيها للموت وعمرانها للخراب.

557 ا، س - قيل ثلاثة تنفع ابن آدم صحبة الفقراء ومخالطة الصالحاء العلماء والنظر الى أفعالهم وسيرهم.

558 ا، س : وقال أعل التحقيق من العلماء الاعتبار بنتائج الدهر ينبت في القلب المعرفة وعجائب المنطق التي يرضاها الحكماء

ويتعجب منها الفقهاء ويسرع إليه الأدباء.

559 ا، س + وروي عن رسول الله ع م... فالיום هي في يد غيرهم فيما هم كذابون.

560 ا، س + الباب الثاني والعشرون في المحبة.

561 ا، س : المحبة.

562 ب : الزكية.

563 سورة الشمس الاية: (9/91).

564 ا، س : تزكية النفس .

565 ب : الجلي.

566 ا، س : وينعكس فيها.

567 ا، س : ويُلَوِّج.

568 ا، س : وينجذب .

569 ا، س + فحننؤ.

العبد ربّه لا محالة.⁵⁷⁰ والمحبة ركن من أركان التّوحيد وشَرَط من شرائط الإيمان وبها⁵⁷¹ صَحَّ المعرفة بالله لأنّ⁵⁷² أصل الإيمان معرفة الله بِصِفاته، فإن عرفه المرء⁵⁷³ بالإحسان إليه أحبّه لأن الله عزّ وجلّ جعل⁵⁷⁴ القلوب على محبة من أحسن إليها⁵⁷⁵ كما⁵⁷⁶ قال النبيّ (ﷺ): جُبِلَت القلوب على حبّ من أحسن إليها⁵⁷⁷ وبغض من أساء إليها.⁵⁷⁸

وإمّا الشوق⁵⁷⁹ فهو هيجان القلب⁵⁸⁰ عن ذكر المحبوب وهو يتولد من حقيقة المحبة من أحبّ الله [13a] إشتاق إلى لقاءه.⁵⁸¹ قيل: قلوب المشتاقين منوّرة بنور الله.⁵⁸² وإذا تحرك الإشتياق أضاء النّور ما بين السماء والأرض⁵⁸³ فيَعْرِضُهم الله على الملائكة هؤلاء المشتاقين الى لقائي أشهدكم أنّي إليهم لأشوق⁵⁸⁴

⁵⁷⁰ ا، س + قال أهل التحقيق المحبة.

⁵⁷¹ ا، س + ثم بالمحبة.

⁵⁷² ب - لأن أصل الإيمان معرفة الله. صح هامش.

⁵⁷³ ب - المرء.

⁵⁷⁴ ا، س: جَبَل.

⁵⁷⁵ ا، س + وعلامة المحبة إطاعته (ا: اطاعة المحبوب) وطلب رضائه لأنّ من أحبّ شيئاً أكثر من ذكره ولا ينساه.

⁵⁷⁶ ا، س: قال ع م.

⁵⁷⁷ ب - وبغض من أساء إليها. صح هامش.

⁵⁷⁸ رواه ابن الأعرابي في " المعجم " (2 / 21 - 22) وابن عدي (1 / 82) وأبو موسى المدني في جزء " من أدركه الخلال من أصحاب ابن منده " (150 - 151) وأبو نعيم (4 / 121) والخطيب (7 / 346) والقضاعي (2 / 49) عن إسماعيل بن أبان عن الأعمش عن خيثمة عن عبد الله بن مسعود مرفوعاً.

⁵⁷⁹ ا، س: الباب الثالث والعشرون في الشوق: الشوق.

⁵⁸⁰ ا - القلب.

⁵⁸¹ ا، س + البيتة. " قال الله تعالى من كان يرجوا لقاء الله فإنّ أجل الله لآت.

⁵⁸² ا، س: تعالى فإذا.

⁵⁸³ ا، س: ما بين الأرض والسماء.

⁵⁸⁴ النيسابوري الخركوشي، تهذيب الاسرار في اصول التصوف، دار الكتب العلمية، بيروت، ذكر الشوق، ج 2 ص 53.

قال الشبلي: (رحمه الله) نار المحبة تذيب الأرواح ونار الهيبة تذيب القلوب ونار

الشوق تذيب العشق.⁵⁸⁵ قيل⁵⁸⁶ الشوق يقطع صاحبه عن الخلق ويوصل⁵⁸⁷ إلى الخالق.⁵⁸⁸

وأما العشق،⁵⁸⁹ فهو جُنُونٌ إلهي لا يقبل المدح والذم، وهو آخر مراتب المحبة

[13b] والمحبة أول درجات العشق.⁵⁹⁰ وقيل في معنى⁵⁹¹ العشق، العشق،⁵⁹² الداء

والدواء،⁵⁹³ إن أصاب النفس⁵⁹⁴ فهو داء وإن أصاب الروح فهو⁵⁹⁵ دواء. وحقيقته⁵⁹⁶ أن

يصل حب الحبيب إلى سُوءِ داء قلب المجيب. فهذا⁵⁹⁷ كناية عن الحب الشديد و

يسمى⁵⁹⁸ شغفاً قال الله (تعالى): في حق زليخا "﴿قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا﴾"⁵⁹⁹ (أي دخل

حب يوسف جلد صدرها حتى أصاب قلبها فأضلّ عقلها) ولذلك⁶⁰⁰ قال الله (تعالى): "

﴿إِنَّا لَنَرِيهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾"⁶⁰¹ (أي في عشق ظاهر ضلّ فيه عقلها وبصيرتها

585 ب - العشق.

586 ب : قيل الشوق تقطع صاحبه عن الخلق الى الخالق.

587 ب - ويوصل.

588 ا، س + والشوق على قدم المحبة قال أبو الدقاق رح الشوق يسكن باللقاء والرؤية، والإشتياق لا يزول باللقاء والرؤية. (ا+ علي

الزقاق).

589 ا، س : الباب الرابع والعشرون في العشق العشق.

590 ا، س + قال الله تعالى في حق العاشقين "رجال لا تلهيهم تجارة ولا بيع عن ذكر الله". لعشقههم الله تعالى.

591 ا، س - في معنى العشق.

592 ب - العشق. صح هامش.

593 ب : الداء والدواء الى.

594 ا، س - إن أصاب النفس فهو داء.

595 ا، س : وإن أصاب الروح فهو داء وإن أصاب القلب فهو دواء.

596 ا، س : وحقيقة العشق.

597 ا، س : وهذا.

598 ا، س : وسمي.

599 سورة يوسف الاية: (30/12).

600 ا، س : ولذلك قالوا.

601 سورة يوسف الاية: (30/12).

[14a] فلم يبق⁶⁰² عليها محل الكتمان من غاية الشوق).⁶⁰³ قال النبي⁶⁰⁴ (صلى الله

عليه وسلم): "من عشق⁶⁰⁵ فعفّ وكنم⁶⁰⁶ ثم مات مات شهيداً"⁶⁰⁷ وروي عن

السري⁶⁰⁸ أنّه⁶⁰⁹ قال، قال⁶¹⁰ رسول الله (ﷺ): قال الله (تعالى): "إذا كان الغالب على

عبي ذكري عشقي وعشقتة"⁶¹¹ فالأمر للذكر فيه.⁶¹²

وإما القربة،⁶¹³ فهي إتصال همّة طالب الله (تعالى) به بلا وصف ولا كيف في كلّ

الأحوال وهو القرب.⁶¹⁴ وهو⁶¹⁵ يحصل بالمواظبة على التّوافل⁶¹⁶ ويحصل⁶¹⁷ الحبّ⁶¹⁸

بإتباع السنّة.⁶¹⁹ ويحصل⁶²⁰ المعرفة⁶²¹ بأداء الفرائض. فأقرب⁶²² الخلق إلى الله

أسرعهم⁶²³ رجوعاً إليه.⁶²⁴

602 ا، س : لم يبق لها محل الكتمان.

603 ا، س : العشق.

604 ا، س : قال رسول الله ع م.

605 ب - عشق. صح هامش.

606 ا، س : من عشق الله تعالى وكنم فمات ماث.

607 ابن الملقن (٧٥٠ هـ)، البدر المنير ٣٧٠/٥ [فيه سويد بن سعيد ذكر من جرحاه] • أخرجه الخرائطي في «اعتلال القلوب»

(١٠٦) مختصراً، وابن حبان في «المجروحين» (٣٨٩/١)، والبيهقي في «الخلافيات» (٢٣٩) باختلاف يسير.

608 أبو الحسن سري الدين بن المغلس السقطي، أحد علماء أهل السنة والجماعة في القرن الثالث الهجري وأول من تكلم في بغداد في

التوحيد وحقائق الأحوال، يقول عنه أبو عبد الرحمن السلمي أنه «إمام البغداديين وشيخهم في وقته». وكان تلميذ معروف الكرخي

وخال الجنيد وأستاذه. (طبقات الصوفية، تأليف: أبو عبد الرحمن السلمي، ص52، دار الكتب العلمية، ط2003).

609 ا، س + رحمه.

610 ب : إنّ الله تعالى إذا كان الغالب على عبي ذكري.

611 مختصر الإفادات في ربع العبادات والآداب وزيادات. حلقة الذكر والنّدم الى ملازمتها (464/1). كنز العمال: ١٨٧٢

612 ا، س - فالأمر للذكر فيه.

613 ا، س : الباب الخامس والعشرون في القرب، القرب إتصال همّة الى الله تعالى بلا كيف ولا وصف في كلّ حال.

614 ا، س - وهو القرب.

615 ا، س : وذلك.

616 ا، س + قال الله تعالى لنبيّه محمّد ع م "واسجد واقترب".

617 ا، س + وقيل حصول المحبة الله تعالى.

618 ا، س - الحبّ.

619 ا، س + رسول الله ع م .

620 ا، س : وحصول.

621 ا، س + بالله تعالى يحصل.

622 ا، س : وقيل أقرب.

623 ا، س : أسرعهم إليه رجوعاً.

624 ا، س + وقيل القرب... والموافق أشدّ من عذاب البعد والمخالفة.

وأما المواصله،⁶²⁵ فهي إرتفاع الحِجَبِ عن وجه [14b] الروح، يشاهد ربّه⁶²⁶ بلا

كيف. قال (ﷺ): "رَأَيْتَ رَبِّي بِقَلْبِي وَمَا رَأَيْتَهُ بِعَيْنِي"⁶²⁷ وقال تعالى: "﴿مَا كَذَبَ

الْفُؤَادُ مَا رَأَى﴾"⁶²⁸ وقال بعضهم ما رأى بصره من صورة جبريل (عليه السلام) على

هيئته.⁶²⁹ وقال⁶³⁰ (تعالى): "﴿فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ﴾"⁶³¹ قيل في تفسيره أوحى

إليه⁶³² كن آيسا من الخلق⁶³³ فليس بأيديهم شيء واجعل صحبتك معي فَإِنَّ مرجعك إليّ،

ولا تجعل⁶³⁴ قلبك متعلقا بالدنيا، فَإِنِّي مَا خَلَقْتُكَ هَآءَا.

قيل: الْوَاصِلُ⁶³⁵ مَنْ كَانَ هَمَّتَهُ بِاللّٰهِ وَشَغَلَتْهُ لَهِ وَرَجُوعُهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ عَارِفٌ

⁶³⁶بيكي [15a] عَيْنُهُ وَيُضْحِكُ قَلْبُهُ. وعلامته⁶³⁷ ترك النفس وإرادتها، هذا مقام

العارفين.⁶³⁸ قال يحيى بن معاذ⁶³⁹ (رحمة الله عليه):⁶⁴⁰ قلوب العارفين قَنَادِيلُ الْحِكْمَةِ.

⁶²⁵ ا، س : الباب السادس والعشرون في المواصله إرتفاع.

⁶²⁶ ا، س : هذا الرب.

⁶²⁷ كتاب التوحيد لابن خزيمة (ص 226) وشرح مسلم للنووي (3 / 9) (من حديث ابن عباس رضي الله عنه أن محمداً صلى الله عليه وسلم رأى ربه بفؤاده مرتين).

⁶²⁸ سورة النجم (11/53).

⁶²⁹ ا، س - وقال بعضهم ما رأى بصره من صورة جبريل ع م علي هيئته.

⁶³⁰ ا، س + الله تعالى.

⁶³¹ سورة النجم الآية: (10/53)

⁶³² ا، س + قال الله لنبيه محمد يا محمد.

⁶³³ ا، س : كن من الناس آيساً فليس في أيديهم شيء من الأشياء.

⁶³⁴ ب : ولا يجعل.

⁶³⁵ ا، س : وقيل الواصل الى الله تعالى من كان همته الوصول اليه تعالى (ا: الوصال).

⁶³⁶ ا، س : فذلك بيكي عيناه.

⁶³⁷ ا، س + الواصل الى الله تعالى .

⁶³⁸ ا، س - هذا مقام العارفين.

⁶³⁹ ا، س : وقال يحيى بن معاذ رحمه.

⁶⁴⁰ أبو زكريا يحيى بن معاذ بن جعفر الرازي الواعظ، أحد علماء أهل السنة والجماعة ومن أعلام التصوف السني في القرن الثالث الهجري وصفه الذهبي بأنه "من كبار المشايخ له كلام جيد ومواعظ مشهورة". كانوا ثلاثة أخوة: يحيى، وإسماعيل، وإبراهيم، وكلهم زهاد. خرج إلى بلخ وأقام فيها، ثم رجع إلى نيسابور ومات فيها يوم 16 جمادى الأولى سنة 258 هـ (طبقات الصوفية، تأليف: أبو عبد الرحمن السلمي، ص98-103، دار الكتب العلمية، ط2003).

فَتِيلُهَا⁶⁴¹ من الذهب وُزْجَاجُهَا من اليقين ودُهنُهَا من المحبة وسِرَاجُهَا من نُورِ⁶⁴²
الْمَلَكُوتِ.⁶⁴³

فصل في ذكر النبي ومعجزاته. ﷺ⁶⁴⁴

أما ذكره فقد أخبر الله⁶⁴⁵ (تعالى) في شأنه "﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾".⁶⁴⁶
فإرساله رحمة من عنده لعباده، ليُخرجهم من ظلم الضلالة إلى نور الهداية.⁶⁴⁷

قال النبي (ﷺ):⁶⁴⁸ "بعثت إلى الأحمر والأسود⁶⁴⁹ وآدم [15b] ومن دونه تحت
لوائي يوم القيامة ولا فخر وأنا أول من يُفتح له أبواب⁶⁵⁰ الجنة، وأنا أول من تُنشق
عنه الأرض يوم القيامة وأنا أول شافعٍ ومُشفّعٍ وأنا أول من⁶⁵¹ يتجلّى له الرب".⁶⁵²

⁶⁴¹ ا، س : وفتائلها الزهد وسراجها اليقين ودُهنها المحبة وشعاعها نور الملكوت.

⁶⁴² ا، س + الباب السابع والعشرون في التوكل... وهو الافتقار إلى الله دون الخلق.

⁶⁴³ ا، س + وقال الحكيم المواصله هي ملازمة علي العبودية مع انقطاع القلب عما سواي الله تعالى والتقرب إليه بالعبودية والاتصال إلى العلماء والفقراء الصالحين والإرضاء والتذلل لديهم لأنهم سبب الإتصال إلى الله تعالى.

⁶⁴⁴ ا، س : الباب الثلاثون في فضل النبي ع م ومعجزاته .

⁶⁴⁵ ا، س + وأما فضل النبي ع م فإن كل نبي أرسله الله تعالى إلى طائفة من طوائف بني آدم ومحمد ع م أرسله الله تعالى إلى كافة الإنس والجنّ قوله تعالى. "وما أرسلناك إلا كافة للناس بشيراً ونذيراً" وقوله تعالى "إذا صرفنا إليك نفراً من الجنّ" وقيل كل نبي كان لقوم ومحمد ع م أرسله الله تعالى رحمة للعالمين قوله تعالى.

⁶⁴⁶ سورة الأنبياء (107/21).

⁶⁴⁷ ا، س : فأرسال محمد ع م كان رحمة من عند الله تعالى لعباده ليخرجهم من ظلم الضلالة إلى نور الهداية.

⁶⁴⁸ ا، س - قال النبي ع م.

⁶⁴⁹ الهيثمي (٨٠٧ هـ)، مجمع الزوائد ٢٧٢/٨ • إسناده حسن • أخرجه الطبراني في «المعجم الأوسط» (٧٤٣٩) باختلاف يسير.

• شرح رواية أخرى.

⁶⁵⁰ ا، س : وأنا أول من تنشق الأرض عنه وأنا أول من يفتح له أبواب الجنان وأنا أول من يتجلي الرب تعالى (-) وأنا أول شافعٍ

ومشفّع).

⁶⁵¹ ب - من. صح هامش.

⁶⁵² وروى الترمذي (3615) وحسنه ، عن أبي سعيد ، قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : (أنا سيد ولد آدم يوم القيامة ولا فخر ، ويبيدي لواء الحمد ولا فخر ، وما من نبي يؤمّني آدم فمن سواه إلا تحت لوائي ، وأنا أول من تنشق عنه الأرض ولا فخر) وصححه.

عن ابن عباس ⁶⁵³ قال: أوحى الله (تعالى) إلى عيسى ⁶⁵⁴ (عليه السلام) "آمين" ⁶⁵⁵

بمحمّد وأمر أمتك ليؤمنوا به فلو لم يكن محمّد، ما خلقت آدم. فلو لا محمّد ما خلقت
الجنة والنار. "ولقد خلقت العرش على الماء فأضرب فكتبت عليه "لا إله إلا الله" محمّد
رسول الله ⁶⁵⁶ فسكن ⁶⁵⁷

وأما معجزاته، ⁶⁵⁸ [16a] ⁶⁵⁹ فقد روي أنّ أبا طالب مرّض فعاده رسول الله وقال أبو
طالب يا ابن أخي سل ربك أن يعافيني فدعاه النبي (صلى الله عليه وسلم) فبرّ من مرضه
فقال أبو طالب إنّ معبودك يطيعك فقال: (ﷺ) "يا عمّاه لئن أطعت الله يطيعك
هو" ⁶⁶⁰.

وقال (ﷺ): "إنّي أرى في الظلمة كما أرى في ضوء وإنّي أرى من خلفي كما
أرى من بين يدي." ⁶⁶¹ روي عن أبي سُلَيْمٍ أنّه قال كان باليمن ماءٌ يقال له الرّعاف لا
يشرب أحدٌ إلّا مات. [16b] فلما بعث النبي (صلى الله عليه وسلم) بعث إلى الماء أحداً
وقال إنّ النّاس قد أسلموا فأسلّم الماء. قال وكان بعد ذلك، من شرب منه يُجَمّ ولا

⁶⁵³ ا، س : وروي عن عبد الله بن عباس رضي الله عنه.

⁶⁵⁴ ا، س + بن مريم.

⁶⁵⁵ ا، س : أن آمن بمحمّد وأمر أمتك أن يؤمنوا بمحمّد أيضاً فوعزتي وجلالي لولا محمّد لما خلقت آدم وذريته ولولا محمّد لما الجنة والنار والسماء والأرض والعرش والكرسيّ وجميع مخلوقاتي فعند ذلك قال عيسى عليه السلام يا بني إسرائيل أني رسول الله إليكم مصدّقاً لما بين يدي من التوراني ومبشيراً برسول يأتي من بعدي اسمه أحمد.

⁶⁵⁶ ا، س - ولقد خلقت العرش على الماء فأضرب فكتبت عليه لا إله إلا الله محمّد رسول الله فسكن.

⁶⁵⁷ الألباني (١٤٢٠ هـ)، السلسلة الضعيفة ٢٨٠ • لا أصل له مرفوعاً.

⁶⁵⁸ ا، س : قدّم باب اللباس علي باب فضل النبي ومعجزاته.

⁶⁵⁹ ا، س : فصل في معجزاته... غفر ذنوبي ولوالدي وأحسن إليهما. (ا: غفر الله لهما ولمن أحسن إليهما).

⁶⁶⁰ الطبراني (٣٦٠ هـ)، المعجم الأوسط ٢٠٠/٤ • لم يرو هذا الحديث عن ثابت إلا الهيثم بن جمار ولا عن الهيثم إلا شريك بن عبد المجيد الحنفي تفرد به عقبة بن مكرم.

⁶⁶¹ الألباني (١٤٢٠ هـ)، تخريج مشكاة المصابيح ٧٧٦ • صحيح • شرح الحديث الديلمي، الفردوس بمأثور الخطاب، بيروت، ذكر أخبار جائت عن النبي في مناقبه 78/1.

يموت. روى عن أنس رضي الله عنه أنه قال: كان رسول الله ﷺ إذا مرّ في طريق من الطُّرُق وجد من ذلك الطريق رائحة المسك فيُقالُ مرّ رسول الله اليوم بهذا الطريق. قيل: أنَّ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وسلم) بُعثَ لِأربعين سنة فَمَكَثَ بِمَكَّةَ ثلاثة⁶⁶² عشر سنة يُوحى إليه ثمَّ أُمِرَ بالهجرة إلى المدينة فهاجر [17a] وَمَكَثَ في المدينة عشر سنة ومات وهو ابن ثلاثة وستين سنة ودُفِنَ في بَيْتِ عائشة رضي الله عنها في المدينة.

فصل في ذكر الخلفاء الراشدين والصحابة رضي الله عنهم.⁶⁶³

قال (صلى الله عليه وسلم): "إِنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيْكُمْ حُبَّ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعِثْمَانَ وَعَلِيٍّ رضي الله عنهم أَجْمَعِينَ. كَمَا فَرَضَ عَلَيْكُمْ الصَّلَاةَ وَالصِّيَامَ وَالزَّكَاةَ وَالْحَجَّ. فَمَنْ أَنْقَصَ وَاحِدًا مِنْهُمْ فَلَا صَلَاةَ وَلَا صِيَامَ وَلَا زَكَاةَ وَلَا حَجَّ وَيُخْشَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ قَبْرِهِ إِلَى النَّارِ."⁶⁶⁴

قال أيضا: "حُبَّ [17b] أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعِثْمَانَ وَعَلِيٍّ مِنَ الْإِيمَانِ وَبَغْضِهِمْ مِنَ الْكُفْرِ."⁶⁶⁵ وقال: أيضا لأبي بكر "إِنَّ اللَّهَ (تعالى) أَعْطَانِي ثَوَابَ مَنْ آمَنَ بِي مُنْذُ خَلَقَ اللَّهُ (تعالى) آدَمَ إِلَى أَنْ يَقُومَ السَّاعَةُ وَإِنَّ اللَّهَ أَعْطَاكَ يَا أَبَا بَكْرٍ ثَوَابَ مَنْ آمَنَ بِي مِنْذُ بَعَثَنِي

⁶⁶² ب : فمكث بمكة عشر سنين يوحى إليه ثم أمر بالهجرة الى المدينة فهاجر ثلث عشر سنة. كما هو معلوم أنَّ النَّبِيَّ ﷺ: بعد ما يوحى إليه مكث في مكة ثلاثة عشر سنة ولذلك كتبنا في المتن بشكل صحيح.

⁶⁶³ ا، س — فصل في ذكر الخلفاء الراشدين والصحابة... ولأبناء أبناء أبناء الأنصار.

⁶⁶⁴ الصواعق المحرقة علي أهل الرفض والضلال والزندقة، بيروت، 1997 ابن حجر الهيتمي، (233/1).

⁶⁶⁵ الصواعق المحرقة علي أهل الرفض والضلال والزندقة، بيروت، 1997 ابن حجر الهيتمي، (230/1) أخرج ابن عساكر عن مرفوعاً حبّ ابو بكر وعمر إيمان وبغضهما كفر.

إلى أن يقوم الساعة.⁶⁶⁶ وقال: أيضا "لو كان بعدي نبي لكان عمر بن خطاب⁶⁶⁷ وإنّ

الشيطان ليفر منك⁶⁶⁸ يا عمر.⁶⁶⁹

وقال: أيضا "يا عثمان أنت وليّ في الدنيا والآخرة".⁶⁷⁰ وقال: أيضا

[18a] "دخلت الجنة فرأيت على باب الجنة مكتوبا "لا إله إلا الله محمد رسول الله"

وعليّ أخو رسول الله".⁶⁷¹ وقال: أيضا "أحبّ الإخوان إليّ عليّ بن أبي طالب وأحبّ

أعمامي حمزة بن عبد المطلب.⁶⁷² وقال: أيضا "لما أُسري⁶⁷³ بي، رأيت على باب الجنة

مكتوبا بالذهب لا إله إلا الله محمد رسول الله وعليّ وليّ الله⁶⁷⁴ وفاطمة أمة الله والحسن

والحسين صفوة الله وعلى مبغضهم لعنة الله".⁶⁷⁵ قال ابن عباس عليه السلام قلت يا رسول الله

[18b] من قرأبتك الذين وجبت علينا مودّتهم قال⁶⁷⁶ (صلى الله عليه وسلم): "عليّ

وفاطمة وأبنائهما الحسن والحسين⁶⁷⁷ وقال: هما سيّدا شباب أهل الجنة".⁶⁷⁸ وقال:

أيضا "للعبّاس هذا عمّي وأبو الخلفاء وأجود قريش كفا⁶⁷⁹ وأجملها وجهاً⁶⁸⁰ وترجمان

⁶⁶⁶ أخرجه الخطيب في ((تاريخ بغداد)) (52/5)، وابن الجوزي في ((العلل المتناهية)) (293)، من حديث علي.

⁶⁶⁷ الرياض النضرة في مناقب العشرة (2/287).

⁶⁶⁸ في نسخة ب، من جهة المعنى كلمة (منك) ناقص ولذلك أضفت الى هذا الحديث كلمة منك.

⁶⁶⁹ المسند (353/5).

⁶⁷⁰ الرياض النضرة في مناقب العشرة ذكر اختصاصه باعتناق رسول الله له ص 31.

⁶⁷¹ ذخائر العقبى في مناقب ذوي القربى، باب ذكر أمير المؤمنين علي بن أبي طالب، (66/1).

⁶⁷² مستدرک سفينة البحار (418/2).

⁶⁷³ ب - لما صح هامش.

⁶⁷⁴ في نسخة (ب)، من جهة المعنى (لفظة الله) ناقص ولذلك أضفت الى هذا الحديث لفظة الله.

⁶⁷⁵ لسان الميزان، ابن حجر العسقلاني، (194/4).

⁶⁷⁶ ب - قال. صح هامش.

⁶⁷⁷ الهيثمي (٨٠٧ هـ)، مجمع الزوائد ١٠٦/٧ • [فيه] حرب بن الحسن الطحان عن حسين الأشقر عن قيس بن الربيع وقد وثقوا

كلهم وضعفهم جماعة وبقية رجاله ثقات.

⁶⁷⁸ أبو نعيم (٤٣٠ هـ)، حلية الأولياء ١٥٢/٤ • غريب من حديث الأعمش عن إبراهيم تفرد به حكيم.

⁶⁷⁹ ب - كفا. صح هامش.

⁶⁸⁰ ذخائر العقبى في مناقب ذوي القربى، ذكر وصفه بالجود والصلة، ص 323.

القران ابن عباس. ⁶⁸¹ وأَعْلَمُ أُمَّتِي بِالْحَلَالِ وَالْحَرَامِ معاذ بن جبل. ⁶⁸² وَإِنَّ الْجَنَّةَ مُشْتَقَّةٌ
إِلَى سَلَمَانَ الْفَارِسِيِّ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ. ⁶⁸³ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ حَكِيمٌ وَحَكِيمُ هَذِهِ الْأُمَّةِ
أَبُو هُرَيْرَةَ" ⁶⁸⁴ [19a]

وَأَوَّلُ مَنْ يُسْقَى مِنْ حَوْضِي صُهِيبُ الرَّومِيِّ" ⁶⁸⁵. وقال: لِأَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ "لَقَدْ
أُعْطِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) ⁶⁸⁶ وَآيَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْأَنْصَارِ وَآيَةُ
النِّفَاقِ بُغْضُ الْأَنْصَارِ" ⁶⁸⁷. وقال: أَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَلِأَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ وَلِأَبْنَاءِ أَبْنَاءِ
الْأَنْصَارِ". ⁶⁸⁸

فصل في ذكر الولي ومعنى الولاية. ⁶⁸⁹

قال الله (تعالى): " ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾" ⁶⁹⁰
(أَيُّ لَاخَوْفٍ عَلَيْهِمْ وَقَتِ الْجَزَاءِ وَالْحِسَابِ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ" ⁶⁹¹ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِحِرْمَانِ النَّوْرِ
وَاللِّقَاءِ). وقيل: لَاخَوْفٌ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّوْرِ [19b] وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ مِنْ فَوْتِ الْجَنَّةِ.

⁶⁸¹ الحاكم (6291)، وقال: هذا حديث صحيح على شرط الشيخين ولم يُخَرِّجَاهُ، تعليق الذهبي في التلخيص: على شرط البخاري ومسلم.

⁶⁸² ترمذي، في المناقب، (3790-3791) ابن ماجه في المقدمة، (154).

⁶⁸³ ما وجت هذا الحديث في الكتب.

⁶⁸⁴ السيوطي (٩١١ هـ)، الجامع الصغير ٢٣٩٠ • برواية عن جبير بن نفير: إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ حَكِيمًا، وَحَكِيمُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو الدَّرْدَاءِ

⁶⁸⁵ الديلمي، فهارث الفردوث بمأثور الخطاب، بيروت، حرف الف، (ص 74).

⁶⁸⁶ أخرجه البخاري (5048) واللفظ له، ومسلم (793).

⁶⁸⁷ وأخرجه البخاري في "كتاب الإيمان" "باب علامة الإيمان حب الأنصار" حديث (17)،

⁶⁸⁸ صحيح مسلم، كتاب فضائل الصحابة، (رقم 4688).

⁶⁸⁹ ا، س - فصل في ذكر الولي ومعنى الولاية... والأولياء يجري عليهم الكرامة من حيث لا يعلمون.

⁶⁹⁰ سورة يونس الآية: (62/10).

⁶⁹¹ ب - أي لا خوف عليهم وقت الجزاء والحساب ولا هم يحزنون. صح هامش.

سُئِلَ النَّبِيُّ (ﷺ) عَنْ الْأَوْلِيَاءِ فَقَالَ: "هَمُّ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللَّهُ.⁶⁹²" وَقِيلَ: هَمُّ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ. قَالُوا: الْوَلَايَةُ مِنَ الْإِيمَانِ مَعَ التَّقْوَى⁶⁹³ لِقَوْلِهِ (تَعَالَى): "﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ هُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾"⁶⁹⁴ (أَيُّ الَّذِينَ أَقَامُوا بِقُلُوبِهِمْ مُوَاجِبَ الْمَعَارِفِ وَكَانُوا يَتَّقُونَ بِإِسْتِقَامَةِ نَفُوسِهِمْ فِي أَدَاءِ الْوُضَائِفِ خَوْفًا وَحَيَاءً لَهُمُ الْبَشَارَةُ فِي الدُّنْيَا مِنَ الْمَلَائِكَةِ عِنْدَ قَبْضِ الْأَرْوَاحِ وَفِي الْآخِرَةِ يَتَلَقَّاهُمْ لِإِدْخَالِ الْجَنَّةِ).

فَالْوَلِيُّ مِنْ إِمْتِلَاءِ سِرِّهِ⁶⁹⁵ [20a] بِذِكْرِ اللَّهِ فَاسْتَنَارَ فَصَارَ بَيْنَ الْخَلْقِ كَالشَّمْسِ مَنْ طَلَعَ عَلَيْهِ اسْتَنَارَ بِهِ وَمَنْ رَأَاهُ مِنْ أَهْلِ الْغَفْلَةِ ذَكَرَ وَمَنْ صَحَبَهُ إِهْتَدَى وَمَنْ عَرَفَهُ إِقْتَدَى بِهِ وَمَنْ تَوَسَّلَ بِهِ إِلَى اللَّهِ نَجَا بِهِ. وَقَالَ يَحْيَى بْنُ مَعَاذٍ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) وَلِيُّ اللَّهِ لَا يُوْجَدُ فِي الْأَرْضِ أَخَوَافًا وَلَا عَلَى الدِّينِ أَعْوَانًا. وَلَهُ ثَلَاثُ خَصَالٍ،⁶⁹⁶ الثَّقَّةُ بِاللَّهِ فِي كُلِّ شَيْءٍ. وَقِيلَ وَالْغِنَاءُ بِاللَّهِ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ وَالرَّجُوعُ إِلَيْهِ فِي كُلِّ شَيْءٍ. وَقِيلَ التَّعْظِيمُ لِأَمْرِ اللَّهِ وَالشَّفَقَةُ عَلَى خَلْقِ اللَّهِ (تَعَالَى) وَكَرَامَتُهُ [20b] طَرَحَ الدُّنْيَا لِأَهْلِهَا وَتَسْلِيمَ نَفْسِهِ لِرَبِّهَا.

⁶⁹² محمد المددوا بعيد الرؤف المناوي، فيض القدير شرح الجامع الصغير، بيروت الطبعة الثانية، (ج/2 ص35).

⁶⁹³ ب — قالوا الولاية من الإيمان مع التقوي.

⁶⁹⁴ سورة يونس الآية: (64-63/10).

⁶⁹⁵ ب — سرّه. صح هامش.

⁶⁹⁶ في نسخة (ب) مكتوب ثلث ولكن الأصح ثلاثة.

قال أهل الكلام للأولياء كرامات وللأنبياء معجزات بالدَّعوى. لأنَّها حجة من الله (تعالى) والكرامة بغير الدعوى لأنَّها نتيجة⁶⁹⁷ إجابة دعوة الله. والأنبياء بمعجزاتهم عالمون وبإثباتهم ناطقون. والأولياء يجري عليهم الكرامات من حيث لا يعلمون.⁶⁹⁸

فصل في بعض الأدعية التي دعا بها النبي (ﷺ).⁶⁹⁹

قال الله (تعالى): "ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ"⁷⁰⁰ أى استجب في السؤال المغفرة ومعنى إجابة الدعاء [21a] قول الله (تعالى): لعبده "لبيك يا عبدي إذا قال يا ربّ وهذا لكلّ داع. وأمّا عطاء المراد فهو يتعلق بالمشية. قال تعالى: "فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ".⁷⁰¹ وهو أيضا موعود بشرائط من العبد، منها إجابة الله فيما دعاه إليه، ومنها أكل

الحلال

قال (ﷺ): "إِنَّ الرَّجُلَ يَرْفَعُ يَدَهُ وَيَقُولُ يَا رَبِّ يَا رَبِّ وَمَطْعَمُهُ وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ وَأَنْتَ يَسْتَجَابُ لَهُ".⁷⁰² وفي الجزء أنّ الداعي يستفاد له من دعائه إحدى ثلاث⁷⁰³ إمّا أن

⁶⁹⁷ ب - نتيجة إجابة دعوة الله. صح هامش.

⁶⁹⁸ ا، س - باب ذكر الخلفاء وباب ذكر الولي وباب الأدعية النبي.

⁶⁹⁹ ا، س - فصل في بعض الأدعية التي دعا بها النبي ص ع ... والحمد لله رب العالمين.

⁷⁰⁰ سورة غافر الآية: (60/40).

⁷⁰¹ سورة الأنعام الآية: (41/6).

⁷⁰² مسلم (٢٦١ هـ)، صحيح مسلم ١٠١٥.

⁷⁰³ في نسخة (ب) مكتوب ثلث ولكن الأصح ثلاث ولذلك كتبت ثلاثة؟

يعجّل له ما سئل وإما أن يدّخر له في [21b] الجنّة ما هو خير منه وإما أن يصرف منه ما من السوء ما هو أعظم منه.⁷⁰⁴

روى عن عبد الله بن عمر أنّه قال كان رسول الله (ﷺ) يدعو بهذا الدعاء: "اللهم إني أسألك الصّحة والعفة والأمانة وحسن الخلق والرّضا بالقدر".⁷⁰⁵ أي الصحة في إقامة الأمر⁷⁰⁶ والعفة في الإنهاء عن المعصية والأمانة في حفظ الجوارح وحسن الخلق في حمل أثقال الخلق والرّضا بالقدر في مشاهدة الربوبية.

وعن عائشة رضي الله عنها قالت كان رسول الله يدعو [22a] بمؤلاء الكلمات: "اللهم إني أعوذ بك من فتنة النّار وعذاب القبر وفتنة القبر ومن شرّ المسيح الدّجال"⁷⁰⁷ برحمتك يا أرحم الراحمين، اللهم اغسل خطايي بماء الثلج والبرد وأنق قلبي كما أنقيت الثوب الأبيض من الدّنس وباعد بيني وبين خطايي كما باعدت بين المشرق والمغرب اللهم إني أعوذ بك من الكسل والهزم والمأثم والمغرم⁷⁰⁸ وأسئلك برّد عفوك وبرّد العيش اللهم إني أسئلك النعيم [22b] المقيم الذي لا يزول ولا يحول. اللهم حبّب لنا الإيمان

⁷⁰⁴ ب - منه صح هامش.

⁷⁰⁵ الألباني (١٤٢٠ هـ)، ضعيف الجامع ١١٩١ • أخرجه البخاري في «الأدب المفرد» (٣٠٧)، والطبراني (٥٠/١٤).

(١٤٦٤ هـ)، والبيهقي في «الدعوات الكبير» (٢٥٩).

⁷⁰⁶ ب - الأمر. صح هامش.

⁷⁰⁷ البخاري (٢٥٦ هـ)، صحيح البخاري ٦٣٧٥ • [صحيح] • أخرجه البخاري (٦٣٧٥) واللفظ له، ومسلم (٥٨٩) بنحوه شرح الحديث.

⁷⁰⁸ الألباني (١٤٢٠ هـ)، صحيح النسائي ٥٤٨١ • صحيح.

وزَيَّنَه في قلوبنا وكره إلينا الكفر والفسوق والعصيان وأجعلنا من الراشدين وتوفنا مسلمين وألحقنا بالصالحين⁷⁰⁹ قال ذلك يوم أُحد.

وعن جابر أنه قال قال النبي (ﷺ): "اللهم إني أسئلك رزقا طيبا وعلمنا نافعا وعملا متقبلا".⁷¹⁰ وعن ابن مسعود رضى الله عنه أنه (ﷺ) قال: "اللهم ألف بين قلوبنا وأصلح ذات بيننا واهدنا سبل الاسلام ونجينا من الظلمات إلى [23a] النور وجنبنا الفواحش ما ظهر منها وما بطن وبارك لنا في أسماعنا وأبصارنا وقلوبنا وأزواجنا وذرياتنا"⁷¹¹ وتب علينا إنك أنت التواب الرحيم اللهم اجعلنا مثنين بنعمتك ذاكرين لها قائلين بما إنك علي كل شيء قدير⁷¹² وبالإجابة جدير⁷¹³.⁷¹⁴

وعن ابن عباس رضي الله عنه (ﷺ) قال: "اللهم إني أسئلك يا الله يا رحمان يا رحيم يا جار المستجربين يا مامن الخائفين يا عماد من لا عماد له ويا سند من لا سند له يا ذخر من لا ذخر له ويا حرز من لا حرز له [23b] ويا حرز الضعفاء ويا كنز الفقراء يا عظيم الرجاء يا منقذ الهالكي⁷¹⁵ يا منجى الغرقى يا محسن يا مجمل يا منعم يا مفضل يا عزيز يا جبار يا متكبر أنت الذى سجد لك سواد الليل وضوء النهار وشعاع الشمس

⁷⁰⁹ الألباني (١٤٢٠ هـ)، صحيح الأدب المفرد ٥٣٨.

⁷¹⁰ ابن ماجه (925)، الهيثمي (٨٠٧ هـ)، مجمع الزوائد ١١٤/١٠ • رجاله ثقات.

⁷¹¹ ب - وذرياتنا. صح هامش.

⁷¹² ب - قدير. صح هامش.

⁷¹³ أخرجه أبو داود، كتاب الصلاة، باب التشهد، برقم (969)، شعيب الأرناؤوط (١٤٣٨ هـ)، تخريج صحيح ابن حبان ٩٩٦

⁷¹⁴ ب - جدير. صح هامش.

⁷¹⁵ ب - الهلكي. صح هامش.

وحفيف الشجر ودوى الماء ونور القمر يا الله أنت لا شريك لك أسئلك بهذه الأسماء
أن تصلي على محمد عبدك ورسولك وعلى آل محمد".⁷¹⁶

وقال (ﷺ): "لا يدعوا به ملحقاً فلا مكروب إلا أستجيب له". قيل سئل عن
النبي أي الدعاء خير أدعوا به. [24a] في صلاتي، فقال (ﷺ): "اللهم لك الحمد كله
ولك الملك كله ولك الخلق كله وإليك يرجع الخلق كله أسئلك من الخير كله عاجله
وآجله وأعوذ بك من الشر كله عاجله وآجله".⁷¹⁷ وكان يقول أيضاً: "اللهم لا تفعل بنا
ما يليق بنا نحن أهلنا، إفعل بنا ما يليق بك أنت أهلنا يا عزيز يا غفار يا جليل يا جبار
يا كريم يا ستار أستر عيوبنا واغفر ذنوبنا وطهر قلوبنا وشرح لنا صدورنا ويسر لنا
أمرنا بفضلك ورحمتك يا أرحم الراحمين".⁷¹⁸ وصلى اللهم على [24b] سيدنا محمد
أشرف خلقك وآله أجمعين والحمد لله رب العالمين.

فصل في لبس الخرقة الظاهرة والباطنة.⁷¹⁹

قال الله تعالى: ﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا
وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ﴾.⁷²⁰ فاللباس⁷²¹ ظاهري وباطني واللباس الظاهري ضروري

⁷¹⁶ ابن عراق الكناي (٩٦٣ هـ)، تنزيه الشريعة ٣٣٥/٢ • فيه من لم أعرفهم • أخرجه الديلمي كما في «تنزيه الشريعة» لابن عراق الكناي (٣٣٥/٢).

⁷¹⁷ الحاكم (٤٠٥ هـ)، شعب الإيمان ١٦١٧/٤ • تفرد به خالد بن يزيد العمري عن ابن أبي ذئب.

⁷¹⁸ لم أجد هذا الحديث في الكتب.

⁷¹⁹ ا، س: الباب التاسع والعشرون في اللباس.

⁷²⁰ سورة الأعراف الآية: (26/7).

⁷²¹ ا، س: اللباس لباس الظاهر ولباس الباطن قال الله تعالى يا بني آدم قد أنزلنا عليكم لباسا يواري سواتكم وريشاً (ا: اللباس لباسان).

⁷²² فالضروري من اللباس ما يستر السوءة، وغير الضروري ما يقع به الزينة التي هي زينة الله التي أخرج لعباده وهو كالريش في الطير فينبغي أن يلبس [25a] المؤمن الثوب لله وهو ستر العورة أو لنفسه وهو دفع الحرّ والبرد أو التجميل به والزين بين اللباس لا للفخر والخيلاء لكن لباس التقوى وهو خشية الله والتورع ذلك خير من ذلك اللباس ⁷²³ لأنه يستر عيوب الدنيا والآخرة ويتجمل ⁷²⁴ اللابيس به في الدارين وترك لباس الجمال سنة.

وقال (ﷺ): "من ترك ثوب جمال وهو قادر على لبسه ألْبَسَهُ الله (تعالى) من حِلِّ الجنة". ⁷²⁵ ولُبِسَ الخرقَة ⁷²⁶ الحَشِينَة زِيَّ الفقراء الصالحين من الصَّحابة [25b] والتَّابعين والأفضل لبس الثوب الأسود لِكَسْرِ النَّفْسِ والحِلْمِ والْوَقَارِ. ⁷²⁷

وقد لَبِسَ ⁷²⁸ النَّبِيُّ (عليه السلام) عمامة سَوْدَاءَ قاله في شريعة الإسلام ومن السنّة لبس المرقع والخشن من الثياب. ⁷²⁹ وفي الحديث ⁷³⁰ "من رَقَّ ثوبه رَقَّ دينه". ⁷³¹

⁷²² ا، س : وإما لباس الظاهر فهو نوعان ضروري وغير ضروري فضروري ما يستر العورة ويرفع الحرّ والبرد وغير الضروري وهو التجميل والتزيين بين الناس لإظهار النعمة الله لا للتفاخر والتكبر (ا: فالضروري هو يستر العيوب).
⁷²³ ا، س : أما لباس الباطن فهو أيضاً نوعان ضروري وغير ضروري أما الضروري فهو الورع وخشية الله تعالى والتضرع إليه والتمسك بأوامره والإجتنب عن نواهيه لأنه يستر عيوب الدنيا والآخرة.
⁷²⁴ ا، س – ويتجمل اللابيس به في الدارين وترك لبس الجميل سنة وقال ع م من ترك ثوب الجمال وهو قادر على لبسه ألْبَسَهُ الله من حلل الجنة.

⁷²⁵ ابن حجر العسقلاني (٨٥٢ هـ)، تخريج مشكاة المصابيح ٢٠٦/٤. [برواية عن والد رجل من أبناء الصحابة:] من ترك لبس ثوب جمال وهو يقدر عليه ويروى تواضعاً كساه الله خلة الكرامة وقال من تزوّج لله توجّه الله تاج الملك.
⁷²⁶ ا، س : وقد روي أن لبس الخشين من الثياب زين الفقراء الصالحين من الأصحاب والتابعين والأفضل عند مشايخ الكبراء لبس الأسود لأنه لكسر النفس وتذهب الأخلاق.

⁷²⁷ ا، س + والمراد من لبس السواد والخشن من الثياب التواضع وكسر النفس وتهذيب الأخلاق لايجمع الدنيا ولا فائدة في لبسهما غير دفع الحرّ والبرد.

⁷²⁸ ا، س : وروي أن رسول الله لف علي رأسه عمامة سوداء يوم فتح مكة.

⁷²⁹ ا، س + وأول من لبس المرقع عيسى ع م .

⁷³⁰ ا، س + وروي عن رسول الله أنه قال.

⁷³¹ اتحاف السادة المتقين بشرح إحياء علوم الدين، كتاب الحلال والحرام، باب الأول ص 492.

والخشن⁷³² أنشف للعرق وأخشع للقلب. ولبس الصوف والشعر سنة الأنبياء عليهم السلام. وأنه⁷³³ علامة التواضع⁷³⁴ ولبس العباءة أيضا مستحب وأوّل من لبسها سليمان⁷³⁵ عليه السلام [26a] تشبيها للمساكين.⁷³⁶ وقال (ﷺ): "نُورُوا قُلُوبَكُمْ بِلِبَاسٍ"⁷³⁷ الصُّوفِ فَإِنَّهُ مِزْلَةٌ فِي الدُّنْيَا وَنُورٌ⁷³⁸ فِي الْآخِرَةِ".⁷³⁹

وكذلك لباس التّقوى منه ضروريّ يوّاري سَوَاتِ الباطن وهو تقوى المحارم. ومنه⁷⁴⁰ غير ضروريّ وهو لباس مكارم الأخلاق مثل نوافل العبادات كالإصلاح بين النّاس والعفو والصّحّ. وأهل⁷⁴¹ الله أرادوا أن يجمعوا بين اللباسين⁷⁴² ليجمعوا بين الحسنين فيثابوا⁷⁴³ من الطرفين ولبسوا هذه [26b] الخِرقة العُلُويّة عندهم ليكون تنبها⁷⁴⁴ على ما يريدونه من لباس بواطنهم وجعلوا ذلك صحبةً وأدباً.

ولبسها هذا العبد المسكين أدنى المساكين شيخ شهاب الدين السيّواسيّ من يد الشيخ إمام الهدى الهادي زين الدّين المصريّ رحمه وهو من الشيخ عبد النور وهو من الشيخ محي الدّين العربيّ وهو قال لبست أنا من الشيخ يونس جمال الدّين العبّاسيّ ولبسها

⁷³² ا، س - والخشن أنشف للعرق وأخشع للقلب.

⁷³³ ا، س - أنّه علامة التّواضع.

⁷³⁴ ا، س + وأوّل من لبس الشعر موسي ع م.

⁷³⁵ ا، س + بن داود.

⁷³⁶ ا، س : بالمساكين.

⁷³⁷ ا، س : بلبس .

⁷³⁸ ا، س : وغرة.

⁷³⁹ لم اجد هذا الحديث في الكتب

⁷⁴⁰ ا، س : وإما غير الضّروريّ فهو مكارم الأخلاق مثل النوافل في الطّاعات والإصلاح بين النّاس والعفو والدّلالة على الخير.

⁷⁴¹ ا، س : فصل فأهل الله.

⁷⁴² ا، س + لباس الظاهر ولباس الباطن.

⁷⁴³ ب : فيثابوا. صح هامش.

⁷⁴⁴ ب - تنبّيها. صح هامش.

جمالدين من عبد القادر بن أبي صالح الجيلي [27a] وهو من أبي سعيد المبارك بن علي
المخرمي وهو من علي بن محمد القريشي وهو من أبي الفرج الطرسوسي وهو من أبي الفضل
عبد الواحد بن عبد العزيز التميمي وهو من أبي بكر محمد بن خلف الشبلي وهو من أبي
القاسم⁷⁴⁵ الشيخ الجنيد البغدادى وهو من سرى السقطي وهو من معروف بن فيروز
الكرخي وهو من علي بن موسى وهو من أبيه موسى بن جعفر وهو من أبيه جعفر بن
محمد وهو من أبيه محمد بن علي [27b] وهو من أبيه علي ابن حسين وهو من أبيه
الحسين وهو من أبيه علي بن أبي طالب وهو من سيد الأنبياء عليهم السلام وهو من
جبرائيل⁷⁴⁶ وهو أخذ من الله (تعالى) وهو العلم والأدب. تمت [28a]

⁷⁴⁵ في نسخة (ب) مكتوب القسم ولكن الأصح لابد أن يكون القاسم ولذلك كتبت القاسم.

⁷⁴⁶ ب - وهو من جبرائيل. صح هامش.

3.2. CEZÂBÜ'L-KULÛB İLÂ TARÎKİ'L-MAHBÛB ADLI ESERİN TERCÜMESİ

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Salât Allah'ın Resulü Hz. Muhammed (s.a.v)'e ve tüm âline olsun. Gelelim söze: Bu risale hidayet yıldızı ve Ayasluğî âllamesi olan Şeyhimiz eş-Şeyh Şihâbuddîn es-Sivasî tarafından tasnif edilmiştir. Allah (c.c) derecelerini yüce eylesin. Bu risaleye Cezzâbü'l-Kulûb adını vermiştir. Musannif bu eserini çeşitli bölümler halinde yazmıştır. Birinci bölüm ilim, son bölüm ise şeyhlerin giydiği hırka hakkındadır. Allah hepsinden razı olsun.

BİRİNCİ BÖLÜM: İLMİN FAZİLETİ⁷⁴⁷

İlim, ilham ve vesveselerin arasını ayıran bir nurdur, bu ilme hikmet de denilir. İlim akıldan üstündür. Çünkü akıl, ilim öğrenmek için bir vasıtaadır. Zira kişi akıllı olduğu takdirde âlim olabilir. Ancak her akıl sahibi âlim olmayabilir. Akıl aydınlatıcı bir cevherdir. Allah onu dimağda yaratmış ve nurunu kalbe koymuştur. O nur vasıtası ile gaybî olanlara erişilirken, hissî olanlara müşahedeyle ulaşılır.

Hikmet ehli demiştir ki; kişinin güzelliği İslâm dini ileidir. İslâm'ın güzelliği akıldır. Aklın güzelliği ilimdir. İlmın güzelliği ise hilim ve ameldir. Kişide ilim ve amel bir araya geldiği zaman Allah ona tevhid kapılarını açar ve onu nura gark eder. Nurlar onun uzuvlarını aydınlattığı zaman her bir uzuv ilim ve amel nurlarıyla süslenmiş olur. Başkasını unutsun ve kendisiyle sekinet bulsun diye tevhidin saflığına delalet eder.

Hiz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: **“İlim kör kalbe hayat, karanlıktaki gözlere nur, zayıf bedenlere kuvvettir. İlimde tefekkür etmek oruç tutmaya denktir. İlimle meşgul olmak, geceleri uykusuz ve ibadetle geçirmeye denktir.”**⁷⁴⁸

Hiz. Peygamber (s.a.v) diğeri bir hadisinde şöyle buyuruyor: **“Hz. Cebrâil'e: Benim ümmetim için hangi amel daha hayırlıdır diye sordum. Hz Cebrâil: İlim**

⁷⁴⁷ Metinde bölümlerin sıralanmasına dair rakamlar kullanılmamıştır. Ancak metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak için sıra sayılarına yer verilmiştir. Bununla birlikte fasıl manasına bölüm kullanılmıştır.

⁷⁴⁸ Gazzâlî, **İhyâü 'Ulûmi'd-dîn**, haz. Abdulhalık Duran, İstanbul, 2003, Cilt: 1, s. 33.

öğrenmek dedi. Sonra ne gelir? dedim. Âlime bakmak dedi. Sonra ne gelir diye sordum. Âlimin ziyaretine gitmek dedi. Daha sonra ne gelir dedim; buyurdular ki: Kim ki dünyevi herhangi bir menfaat gözetmeksizin kendini ve Müslümanların ıslahı için ilimle iştigal ederse onun cennete gireceğine dahi garanti veriyorum.”⁷⁴⁹ Âlimler buyurmuşlardır ki; takvâsız ilim, ihlâssız amel, kanaat edilmeyen fakirlik, cömertliği olmayan zenginlik, adaleti olmayan âmir, pişmanlığa ve ağlamaya vesile olmayan tövbe, şefkatle yapılmayan nasihat faydasızdır. Amelsiz ilim, su vermeyen bulut ve meyve vermeyen ağaç gibidir.⁷⁵⁰ İlim, gerekli olan şer’i hükümleri bilmektir. Allah’ı tanımak ise Celâl ve Cemâl olan Allah’ın nurunu müşahede etmektir.

İKİNCİ BÖLÜM: İMÂN, İSLÂM VE İHSÂN

İmân: Tevhidi Allah’a has kılmakla beraber, Allah’ı ta’zîm ile melekleri, kendilerine uyararak peygamberleri ve Allah’ın helal kıldığı şeyleri helal, haram kıldığı şeyleri de haram olarak kabul etmek ve Allah tarafından indirildiğine inanmaktır.

İslâm: Hz. Peygamber (s.a.v)’in Allah tarafından getirdiği tüm emirlere, yasaklara inanıp ve ona itaat etmektir. Doğru ve hak olan İslâm dini, insanların riayet etmesi ve amel etmesi gereken şeyleri Allah’a has kılmaktır.

İhsân, Allah’a O’nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Sen onu görmüyorsan da o seni görmektedir.⁷⁵¹ Bu hal, azaptan kurtulmaya ve cennete girmeye vesile olan ibadette haşyet ve huşua delâlet eder. Allah (c.c) şöyle buyuruyor: “Şüphesiz namazını huşû içinde kılan müminler kurtuluşa ermiştir.”⁷⁵² Huşû ise bedenin ibadetle rahatlaması ve kalbin Allah’tan korkmasıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v) namazda sakalıyla oynayan bir adam için “Şayet onun kalbinde huşû olsaydı azalarında da haşyet olurdu”⁷⁵³ buyurmuştur. Bu hadiste kastedilen Allah’a karşı edepli olabilmektir.

⁷⁴⁹ Bu hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁷⁵⁰ Hatîp el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, s. 37.

⁷⁵¹ *Buhârî*, İmân, 1.

⁷⁵² Mü’minûn, 23/1-2.

⁷⁵³ Muhammed b. İsmail, Emîr es-San’ânî, *Sübülü’s-Selâm*, *Darü’l-İhyai’t-Turasi’l ‘Arabi*, Beyrut, Cilt: 1, s. 245 ; Tahâvî, *Şerhi’l Dürü’l-Muhtar*, Beyrut, Namaz, 2/358.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ZİKRİN FAZİLETİ

Zikir, diri olan Allah'ı anmaktır. Zikrin en faziletlisi “Lâ İlâhe illallah” zikri olan kelime-i tevhiddir. Çünkü Allah (c.c) şöyle buyurdu: **“Bil ki Allah’tan başka ilah yoktur.”**⁷⁵⁴ Allah başka bir ayette şöyle buyuruyor: **“Onlar ki ayakta, oturarak, yanlarına uzanarak Allah’ı anarlar.”**⁷⁵⁵ Yani ister ayakta ister otururken ister uzanırken bütün hallerde Allah’ın zikrinden gafil kalmazlar.

Hz. Peygamber (s.a.v), şöyle buyurmuştur: **“ Kim ki Allah’ı zikretmeyi çoğaltırsa nifaktan kurtulmuş olur.”**⁷⁵⁶ Başka bir hadiste şöyle buyurmaktadır: **“Allah’ın zikri yapıldığı bir mecliste bir saat oturman, bin sene ibadetten daha faziletlidir. Mümin, Allah’ı anan bir topluluğun yanında oturduğu zaman, Allah ona rahmet kapılarını açar ve oradan ayrılmadan önce Allah onu bağışlar. Sonra bir münâdî şöyle seslenir: Ayrılmadan önce amelinizi tazeleyiniz, muhakkak ki günahlarınız affedildi.”**⁷⁵⁷

Ârifler şöyle demiştir: Biri kalp diğeri lisan ile yapılan iki çeşit zikir vardır. Dil ile yapılan zikir, kalp ile yapılan zikirle beraber olmazsa gaflettir, unutkanlıktır. Sadece kalp ile yapılan zikir, tevhid ve îmândır. Şayet kalp ile yapılan zikir dil ile yapılan zikirle beraber olursa, Allah’a kulluk ve ihsândır.

Denilmiştir ki, zikir ebedî hayatın kazanılmasına vesîledir. Zikir sevilenin yolunda sevenin azığıdır. Zikir, ma’rifet ehlinin sembolüdür. Şükür ise ibâdet ehlinin simgesidir. Her şeyin bir sonu vardır. Âriflerin ârifliğinin sonu ise zikirden kesilmeleridir. Kim ki dünya sevgisiyle beraber zikrin halâvetini iddia ederse, tasdik edilmez.

Üç şey vardır ki kalbi diriltir; İlim, ibadet ve tüm durumlarda Allah’ı zikretmek. Üç şey de vardır ki kalbi öldürür. Cehâlet, masiyet ve unutkanlıktır. Denilmiştir ki, insanın kalbi için ma’rifetullah ve zikrin kapıları açıldığı zaman, âfetlerin ateşinden, üzüntü çekenlerin üzüntüsünden kurtulmuş olur. Gök ve yer ehlinin desteğiyle ahiret için hazırlık yapar.

⁷⁵⁴ Muhammed, 47/19.

⁷⁵⁵ Âl-i İmran, 3/191.

⁷⁵⁶ İbn Kayyım, el-Cevziyye, **el-Vâbilu’s-Sayyib**, 1/80; Ebû Ca’fer Muhammed b. Ya’kub b. İshak el-Kuleynî, **Usûl-i Kâfî**, 2/797.

⁷⁵⁷ Şüayb Hicazî: **Hakîkü’l-Enfâs**, Beyrut, s. 166.

Âlimler şöyle demişler: î mân ehlinin en akıllısı kendisinde şu dört haslet bulunandır: Allah’a ibadet etmek, Allah’ın taksim ettiklerine rıza göstermek, sâlih kişilerle beraber olmak ve Allah’ın zikriyle teselli bulmaktır.

Oruç tuttuğu için az yemesi, zikirle meşgul olduğu için az konuşması ve gece namazı kıldığı için az uyuması, müminin alametindendir.

H. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: **“Kim ki Allah’ın kıyamet günündeki sıkıntılarını kendisine kolaylaştırmak istiyorsa, çokça namaz kılsın veya geceleri ibadetle geçirsın.”**⁷⁵⁸

H. Peygamber (s.a.v) buyurdu ki, **“Kim gece namazını çokça kılsa gündüzleri yüzü nurlanır.”**⁷⁵⁹ Yani onu gören herkes Allah için sever.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İSTİKÂMET VE TAKVÂ

İstikâmet: Denilmiştir ki: İstikamet, dosdoğru yola tâbi olmaktır. Allah (c.c) şöyle buyuruyor: **“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.”**⁷⁶⁰ Yani tevhid ve Kur’an’ı Ker’im le amel etmede dosdoğru ol. İstikamet beş çeşittir: Dilin istikâmeti, zikir ve senâ ileidir; nefsin istikâmeti, hayâyyla beraber itaat ileidir; kalbin istikâmeti, korku ve recâ ileidir; ruhun istikâmeti, sıdk ve safâ ileidir; sırrın istikâmeti ta’zîm ve vefâ ileidir.

Takvâ: Denilir ki takvâ, H. Peygamber (s.a.v)’e fiillerde ve sözlerde, açıkta ve gizlilikte tabi olmaktır. Açıkta kasıt kişinin sınırlarını bilmesidir. Gizlilikteki amaç ise Allah’a karşı gelmekten sakınmak ve samimi olmaktır. Denilir ki takvâsı olmayan kimsenin, hayrı ve ameli kabul olmaz. Çünkü Allah (c.c) şöyle buyuruyor: **“Allah ancak takvâ sahiplerinden (ameli) kabul eder.”**⁷⁶¹ Takvâlı o kimsedir ki konuştuğu zaman Allah için konuşur. Amel ettiği zaman Allah için amel eder. Şehvî arzuları kalbinden atar. Kalbi, tevhid ve takvâda huzur bulması için Allah’ın zikrinden gafil kalmaz. Allah şöyle buyuruyor: **“Dikkat buyurun kalpler ancak Allah’ın zikriyle huzur bulur.”**⁷⁶² Denilir ki **“La ilahe illallah”** diyen kimsede dört şey bulunması gerekir. Tasdik, tâ’zim, tatlılık ve hürmet. Tasdik etmeyen münâfıktır. Tâzim göstermeyen bidatçidir. İmanın tadını alamayan, şüphecidir. Allah’ın

⁷⁵⁸ Bu hadisin kaynağı bulunamadı.

⁷⁵⁹ İbn-i Cevzî: **Merfu Hadisler**, Riyad, 1997, Namaz, 2/413.

⁷⁶⁰ Hûd, 11/112.

⁷⁶¹ Mâide, 5/27.

⁷⁶² Ra’d, 13/28.

korkusuyla beraber hürmet göstermeyen fâsıktır. Denilir ki; **“La ilahe illallah”** diyen kimsenin musibet anında şikâyeti, nimet anında masiyeti, düşünme anında gafleti, hedefine ulaştığında ise hile yapmayı terk etmesine ihtiyacı vardır.

BEŞİNCİ BÖLÜM: YAKÎN, SİDK, KIZB VE HIFZU’L-LİSÂN

Yakîn: Şekkin zıttıdır yâ da şüphenin ortadan kalkmasıdır. Allah (c.c) şöyle buyurur: **“Onlar âhirete inanıyorlar.”**⁷⁶³ Yani bilirler, şüphesiz ve kesin olarak âhirete inanırlar, muhabbetle dünyaya yönelmezler, âhiretten gafil kalmazlar ve kıyamet gününde, karşılığında ceza görecektir. Yakîn üç çeşittir:

I. İlme’l-yakîn, akıllı kimsenin ölümü bilmesidir.

II. Ayne’l-yakîn, meleklerin ölüm anında görünmesidir.

III. Hakka’l-yakîn ise kişinin ölümü tatmasıdır.

Yakînin semeresi, ahiret için hazırlıklı olmaktır. Âlâmeti ise dünyadan ayrılmadan önce dünyayı bırakıp, âhirete intikal etmeden önce âhireti arzulamak, ölmeden önce ölüm için hazırlanmak ve Allah’la karşılaşmadan önce Allah’ı râzı etmektir.

Sıdk: Gereksiz söz ve davranışları bırakmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v), şöyle buyurur: **“Doğruluktan şaşmayınız. Çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de kişiyi cennete götürür.”**⁷⁶⁴

Kizb: Kötü, utandırıcı ve nefret uyandıran sözlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v), şöyle buyurur: **“Yalandan sakının. Çünkü yalan kötülüğe, kötülük ise kişiyi ateşe götürür.”**⁷⁶⁵

Âriflerin nezdinde dört şeyin abdesti bozduğu söylenir: Yalan söylemek, dedikodu yapmak, söz taşımak ve Müslüman’a eziyet etmek.

Dile sahip çıkmak: Dili faydasız şeylerden sakındırmaktır. Denilir ki, hak olan sözle kişinin kendini tezyîn etmesi, hata ve şerri bırakmasıdır. Denildiği gibi, dile sahip çıkmak başı korur. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurur; **“Zamanını değerlendiren ve diline sahip çıkan kişiye Allah rahmet etsin.”**⁷⁶⁶ Başka bir hadiste şöyle buyurur: **“Kim Allah’a ve âhiret gününe inanırsa ya hayır konuşsun**

⁷⁶³ Bakara, 2/4.

⁷⁶⁴ Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103, 104.

⁷⁶⁵ Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103, 104.

⁷⁶⁶ İbn-i Mûbârek, Zühd, 1/105.

ya da sussun.”⁷⁶⁷ Söylendiği üzere, muhakkak insanın değeri diliyledir. Kim ki diline sahip çıkarsa değeri artar. Dile sahip çıkmak ise doğru söz ile olur. En büyük musibet sevabını bildiği halde doğruluğu terk etmek ve cezasını bilmesine rağmen yalan konuşmaya devam etmektir.

ALTINCI BÖLÜM: KALP, TEFEKKÜR, FİRÂSET, MA'RİFET, MEV'İZE, İTİBAR, MUHABBET, ŞEVK, AŞK, KURBİYET, VUSLAT

Kalp: El diye tabir edilen Allah'ın kudretiyle nakış olunmuş bir levhadır. Nakşı ise akıl, ilim, îmân ve yakîndir. Akıl, hak ile bâtılı birbirinden ayırandır. Akıl, emir ve yasaklar gibi sorumlulukları gerektiren bir araçtır. Hz. Abdullah ibn-i Abbas Hz. Ali'den (r.a), kendisi de Hz. Peygamber (s.a.v)'den şöyle rivayet etmiştir. **“Allah (c.c) akli hiçbir peygamberin ve kurbiyet sahibi bir meleğin bilmediği gizli bir nurdan, ilminin geçmişinde saklı bir nur olarak yaratmıştır. Onunla hem emreder hem de nehiy eder.”⁷⁶⁸**

İlim, Allah'ı ve hükümlerini bilmektir. Îmân ise Allah'ı ve onun tarafından indirileni, Hz. Peygamberi ve onun getirdiği hükümleri tasdik etmektir.

Yakîn, kalbin ölüm ve ölüm sonrası hesap ve ceza ile yatışmasıdır.

Kalp, cesedin yöneticisidir. Kalp düzeldiği zaman ceset de düzelir. Kalp bozulduğu zaman ceset de bozulur. Allah hakîkatin yöneticisidir. Kalbi dilediği gibi çevirir.

Denilmiştir ki, dokuz şey kalbi inceltir: Kur'an-ı Kerîm okumak, Allah'ı zikretmek, gece namazına kalkmak, yetimin başını okşamak, hastayı ziyaret etmek, cenazelere katılmak, kabirleri ziyaret etmek, ölümü tefekkür etmek ve fakir kişilerle beraber olmak.

Kalbin katılığı ise dört şeyle olur: Fazla konuşmak, câhil kimselerle beraber olmak, şüpheli şeyleri yemek ve çokça gülmek.

Kalbin iki çeşidi vardır. Biri hastalıklı kalp, diğeri selîm kalptir. Selîm kalp, Allah dostlarının kalbidir. Hasta olan kalp ise Allah'ın düşmanlarının kalbidir. Denilir ki, üç kısım kalp vardır: Dünyaya, ahirete ve Allah'a bağlı olan kalptir. En üstünü ise Allah'a bağlı kalptir.

⁷⁶⁷ **Tirmizî**, Kıyamet 51, (2502).

⁷⁶⁸ Âli el-meclisî, **Biharü'l-Envâr**, Cilt: 1, s. 107.

Tefekkür: Kalbin ışığıdır. Hayrı ve şerri, faydalı ve zararlı şeyleri onunla görür. Düşünemeyen kalbi zulmet kaplamıştır.

Tefekkür iki kısımdır. Birisi hak olan Allah'ı tefekkür etmek. Bu tefekkür kulu günahlardan uzaklaştırır. Çünkü günahlar kişiye fayda vermez ve hakkıyla Allah'ın ma'rifetine ulaştırmaz. Diğeri ise mahlûku tefekkür etmektir. Bu kul için menduptur. Allah akıl sahipleri hakkında şöyle buyurur: **“Onlar ki ayakta, oturarak ve uzanarak Allah'ı zikrederler. Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.”**⁷⁶⁹ Yani Allah'ın birliğine ve sıfatlarına delil getirirler. Denilir ki, kalplerinizi düşünmeye ve gözlerinizi ağlamaya alıştırınız. Çünkü Allah'ın âyetlerini düşünmek ma'rifetullahı vesile olur. Allah'ın nimetlerini düşünmek ise Allah'ın sevgisini celbeder. Allah'ın vaat ettiklerini düşünmek kişide rağbeti oluşturur. Allah'ın azabını düşünmek, insanı kötülüklerden caydırır. Allah'ın ihsânına karşı nefsin cefasını tefekkür etmek de hayâyı gerektirir. Allah kendine karşı hayâ sahibi olmayı bize nasip eylesin.

Firâset: Önsezi ve kesin olanı ortaya çıkarmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: **“Müminin ferasetinden sakınınız muhakkak o, Allah'ın nuruyla bakar.”**⁷⁷⁰ Hz. Peygamber şu duayı çokça yapardı: **“Allah'ım nurumu artır, kalbime nurunu yerleştir ve nuruma nur kat.”**⁷⁷¹ Denilmiştir ki, “kim gözünü haramdan, nefsinin şehvî arzularından sakındırırsa, içini murâkabe dışını da sünnete tâbi kılarak mamur ederse ve nefsinin helal yemeye alıştırsa ferâseti şaşmaz.”

Ma'rifet: Allah'ı birliğiyle tanımak, her şeyin başının Allah olduğunu, her şeyin onunla kaim olduğunu, her canlının rızkını onun verdiğini ve her şeyin ona döneceğini bilmektir.

Allah'ı tanımanın alâmeti, gördüğün herhangi bir şeyden dolayı şaşırmanın olmamasıdır. Hz. Şiblî'ye “en çok şaşırılacak şey nedir?” diye sorulmuş, Şiblî (r.a) şöyle cevap vermiş: “Allah'ı tanıdıktan sonra Allah'a karşı gelmektir. Bundan da daha şaşırılacak olanı, kişinin Allah'ı tanıdıktan sonra Allah'tan başkasına yönelmesidir.” Cüneyd el-Bağdâdî hazretlerine: “Kalbe hayat veren nedir?” diye

⁷⁶⁹ Âl-i İmran, 3/191.

⁷⁷⁰ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 16, Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, 1, 24.

⁷⁷¹ Müslim, Müsafirin, 181.

sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: “Allah’ı tanımak ve onun dışındakileri unutmaktır.”

Denilmiştir ki: Allah’ı tanıyan onu sever, onu seven ise onun kapısından ayrılmaz. Söylenir ki, Allah (c.c), Hz. Dâvûd peygambere şöyle vahyetmiştir: **“Ben Allah’ım, benden başka ilah yoktur. Kim ki fazlımı isteyip, adaletimden korkarsa, o hakkıyla beni tanımamıştır.”**⁷⁷²

Mev’ize: Kalbi tasfiye edip, inancı korumaktır. Denilmiştir ki öğüt, sevilene ulaşmak için kalbi güçlendirmektir. Bu hakikat, emirlere uyup yasaklardan uzak kalmakla gerçekleşir. Nasihat ise gafıl olanı uyandırmak, akıllı olana ölümü ve kötü sonucu hatırlatıp bunun sevabıyla onun yücelmesini sağlamaktır.

İtibar: İnsanın, dünyanın fâniliğini, dünya ehli için ölüm olduğunu ve içindeki imar edilenlerin de bir gün yıkılacağını görmesidir. Denilmiştir ki, “Üç şey âdemoğluna fayda sağlar: Fakirlerle arkadaşlık kurmak, âlim ve sâlih kişilerle beraber olmak, onların yolunu ve fiillerini takip etmektir.”

İtibar, zamanın neticeleriyle kalpte meydana gelen bir şeydir. Edebiyatçıların kendisine koştuğu, fakihlerin kendisini beğendiği ve hükemânın kendisinden râzı olduğu hikmetten mantık acayıpliklerini oluşturur.

Muhabbet: Kalbin bir şeye çokça yönelmesidir. Muhabbetin oluşma yolu nefsi tezkiye etmesiyle olur. Allah (c.c) şöyle buyurur: **“Muhakkak nefsinin tezkiye eden kurtuluşa ermiştir.”**⁷⁷³ Denilmiştir ki, nefis tezkiye olduğu zaman, kalbin aynası açılır. İlahî azametinin nuru o aynada yansır. Onda tevhidin güzelliği parlar. Gözler kadîm olan Allah’ın parlayan nuruna yönelir. Kesin olarak kul Rabbini sever. Muhabbet, tevhid rükünlerinden bir rükündür ve îmânın şartlarından bir şarttır. Allah’ın ma’rifeti muhabbetle olur. Çünkü îmânın aslı Allah’ı sıfatlarıyla tanımaktır. Kul, Allah’ın kendisine ihsânda bulunduğunu öğrenirse, Allah’ı sever. Zira Allah, kalbe kendisine iyilik yapanları sevdirebilir. Hz. Peygamber (s.a.v)’in buyurduğu gibi: **“Kalpler kendi sahibine iyilik yapanları sever. Kendi sahibine kötülük yapanları ise sevmez.”**⁷⁷⁴

Şevk: Kalbin, sevdiği kişinin zikriyle heyecanlanmasıdır. Bu muhabbetin hakikatinden oluşur. Allah’ı seven ona kavuşmayı özler. Denilmiştir ki, âşıkların

⁷⁷² Bihârü’l-Envâr, Cilt: 1/192.

⁷⁷³ Şems, 91/9.

⁷⁷⁴ İmam Ebû Abdurrahman, Menhec İmam Nesâî, İslâm’i araştırma yayınları, 1992, s. 1463.

kalbi Allah'ın nuruyla nurlanır. Özlem duygusu harekete geçtiği zaman, gök ve yer arası nurlanır. O anda Allah meleklerle âşıkların o halini arz edip, şöyle buyurur: **“Ey meleklerim! Bu âşıklar bana kavuşmak istiyor. Şahit olun ki ben onları affettim ve ben onları daha fazla özlemekteyim.”**⁷⁷⁵ Hz. Şiblî (r.a) şöyle buyurur: “Muhabbet ateşi ruhları, Heybet ateşi kalpleri, Şevk ateşi ise aşkı eritir. Denilmiştir ki, Allah’a olan şevk, kendi sahibini yaratılardan koparıp, yaratana ulaştırır.

Aşk: Övgü ve yergi kabul etmeyen İlahî bir cunûn (kendinden geçme) halidir. Aşk, muhabbetin en son derecesidir. Muhabbet ise aşkın ilk mertebesidir. Aşkın manası hakkında denilmiştir ki: “Hem hasta eden hem de iyileştiren aşk vardır. Aşk nefse isabet ettiği zaman hastalıktır. Ama ruha isabet ederse iyileştirir. Bunun hakîkati, sevenin sevgisinin, sevilenin kalbin derinliklerine ulaşmasıdır. Bu, aşırı olan sevginin ifadesidir. Buna kara sevda da denilir. Allah (c.c), Züleyha hakkında şöyle buyurur: **“Delikanlının sevgisi onun yüreğine işlemiş.”**⁷⁷⁶ Yani Hz. Yusuf’un sevgisi Züleyha’nın bedenine işlemiştir. Tâ ki kalbine isabet edip aklını kaybetmiştir. Bunun için Allah onun hakkında şöyle buyurur: **“Biz onu gerçekten bir sapkınlık içinde görüyoruz dediler.”**⁷⁷⁷ Yani aklını ve basiretini kaybettiği, zâhirî bir aşka yakalandı. Aşırı sevgiden dolayı bedeninde aşkı saklayacak yeri kalmadı. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurur: **“Kim âşık olup da iffetli davranır, aşkını gizler ve sonra ölürse şehit olarak ölür.”**⁷⁷⁸ Hz. Seri (r.a), Hz. Peygamber’in, bir kudsî hadiste şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: **“Kulum beni çokça zikir ettiğinde bana âşık olur. Kulum bana âşık olunca ben de ona âşık olurum.”**⁷⁷⁹ Emir Allah’ın zikri için böyledir.

Kurbiyet: Allah’a tâlib olan kişinin, himmetini vasıfsız ve keyfiyetsiz tüm durumlarda Allah’a bağlamasıdır. Yakınlık, sünnetleri devamlı uygulamakla elde edilir. Sünnete tâbi olmakla sevgi meydana gelir. Farzları yerine getirmekle de ma’rifetullah oluşur. Mahlûktan en çok Allah’a yakın olan çabucak ona dönüş yapandır.

⁷⁷⁵ Nisaburi, **Usulü’t-Tasavvuf**, Beyrut, 2/53.

⁷⁷⁶ Yusuf, 12/30.

⁷⁷⁷ Yusuf, 12/30.

⁷⁷⁸ İbn-i Kayım, **Zadu’l-Miad**, Riyad, 2017, 3/154.

⁷⁷⁹ **Râmûzu’l-Ehâdis**, c. 2, s. 517/3. Ebu Nuaym, **Hilyetü’l-Evliyâ** Beyrut, Cilt: 6, s.165.

Vuslat: Ruhun vechinden perdenin kalkması, ruhun keyfiyetsiz bir şekilde Allah'ı müşâhede etmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: **“Gözümle değil, kalbimle Rabbimi gördüm.”**⁷⁸⁰ Allah şöyle buyurur: **“Kalp gördüğünü yalanlamaz.”**⁷⁸¹ Bazıları demiştir ki, Hz. Peygamber'in gözleri Hz. Cebrâil'i (a.s) aslî sûreti ile görmemiştir. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: **“Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.”**⁷⁸² Bu ayetin tefsirinde denilmiş ki, Allah, Peygambere, insanların elinde bir şey yok. Onlara ümit bağlama, benimle beraber ol. Muhakkak dönüşün banadır. Kalbini dünyaya bağlama, ben seni bunun için yaratmadım. Denilmiştir ki, Allah'a ulaşan o kimsedir ki, himmeti Allah ile. Amellerini, sırf Allah için yapar. Dönüşü Allah'a olur. Böyle biri kalbi tebessüm eden, fakat gözlerinden yaş akan ariflerdendir. Alameti ise, nefsi ve arzularını terk etmektir. İşte bu makam âriflerin makamıdır.

Yahyâ bin Muâz (r.a)⁷⁸³ şöyle buyurur: Âriflerin kalpleri, fitilleri altından, fanusu yakından, yakıtı muhabbetten, ışığı melekût nuru olan hikmet kandilleridir.

YEDİNCİ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER (S.A.V) VE MU'CİZELERİ

Allah, Hz. Peygamber hakkında şöyle haber vermiştir: **“Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”**⁷⁸⁴ İnsanları dalalet karanlığından çıkarıp, hidayet nuruna ulaştırmak için Allah (c.c), Hz. Peygamberi kendi tarafından kullarına rahmet olarak göndermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurur: **“Ben siyah tenliye, kırmızı tenliye de peygamber olarak gönderildim.”**⁷⁸⁵ Âdem (a.s) ve onun dışındakiler övünmeksizin benim sancağımın altındadırlar. Cennet kapısı kendisine açılacak ilk kişi benim. Kıyamet gününde ilk dirilecek kişi benim. Kendisinden

⁷⁸⁰ İbn-i Hüzeyme, **Kitâbü't-Tevhîd**, s. 226.

⁷⁸¹ Necm, 53/11.

⁷⁸² Necm, 53/10.

⁷⁸³ Adı Yahya bin Muaz, künyesi Ebu Zekeriya, nisbesi er-Razî, lakabı Vaiz. Rey şehrinde doğdu. Salah ve takvâ ile tanınan bir ailenin çocuğu idi. İbrahim adında kendisinden büyük, İsmail adında kendisinden küçük, iki kardeşi vardı. İlim tahsili için Belh'e gitti. Gençliği orada geçti. Orta yaşlarda iken oradan Nisabur'a göçtü ve vefatına kadar orada kaldı. (H. 258/M. 871). Altınoluk Dergisi, 1988 – Subat, Sayı: 24, Sayfa: 45.

⁷⁸⁴ Enbiyâ, 21/107.

⁷⁸⁵ **Buhârî**, Teyemmüm 3, Salat 56, humus 8; **Müslim**, Mesacid 3, (521); **Nesai**, Gusl, 26.

ilk şefaât istenilecek ve şefaât edecek benim. Allah'ın cemaliyle müşerref olacak ilk kişi benim.”⁷⁸⁶

İbn-i Abbas (r.a)'dan şöyle rivayet edilir: Allah (c.c), Hz. İsa'ya (a.s): “Hz. Muhammed'e îmân et ve ümmetine de îmân etmelerini söyle. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v) olmasaydı, Âdem peygamberi, cennet ve cehennemi yaratmazdım! diye vahyetti. Muhakkak arşı suyun üzerinde yarattığımda su yerinde duramadı. Ancak üzerinde “Lâ İlâhe illallah Muhammedün Resullullah” yazdığım da durabildi.”⁷⁸⁷

Hiz. Peygamber (s.a.v)'in Mucizeleri: Rivayet edilir ki: Ebu Tâlib hastalanmış ve Hiz. Peygamber onun ziyaretine gitmişti. Ebu Tâlib Hiz. Peygambere, “Ey kardeşimin oğlu! Rabbinden beni iyileştirmesini iste!” demiştir. Bunun üzerine Hiz. Peygamber (s.a.v), amcasının iyileşmesi için Allah'a dua etmiş ve amcası iyileşmiştir. Bunun ardından Ebu Tâlib ona “Ey kardeşimin oğlu! Rabbin dileğini yerine getirdi” demiş. Hiz. Peygamber de ona “**Amcacığım! Sen rabbine itaat edersen, O da taleplerini yerine getirir.**”⁷⁸⁸ Cevabını vermiştir. Hiz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyuruyor: “**Ben aydınlıkta gördüğüm gibi karanlıkta da görüyorum ve önümü gördüğüm gibi arkamı da görüyorum.**”⁷⁸⁹ Ebu Salim'den rivayet edildiğine göre, Hiz. Peygamber şöyle buyurur: “Yemende raâf adında bir su vardı. O sudan içen herkes ölüyordu. Ne zaman ki Hiz. Muhammed (s.a.v.), Allah tarafından peygamber olarak gönderildi. Bu suya, bir elçi gönderdi ve bu elçi suya seslenerek: Şüphesiz insanlar Müslüman oldu sen de teslim ol. Su da teslim olmuştur. Elçinin suya seslenişinden sonra artık o sudan içen korunuyor ve ölmüyordu.

Hiz. Enes (r.a) şöyle der: Hiz. Peygamber (s.a.v) bir yoldan geçtiği zaman, geçtiği yerden güzel kokular gelmeye başlıyor ve Hiz. Peygamber'in geçtiği o yol, bugün Hiz. Peygamber buradan geçti diye dile geliyordu.

Denilmiştir ki, Hiz. Muhammed (s.a.v)'e kırk yaşında peygamberlik verildi. On üç senesini Mekke'de geçirdi. Sonra hicret etmekle emrolundu. Medine'ye hicret

⁷⁸⁶ **Tirmizî**, Menakıb 3, (3617).

⁷⁸⁷ **Hakim**, Müstedrek, 2/615; **Taberani**, Evsât, 6/314; Hallal, Sünne, 1/237; İbnü'l-cevzi, **el-Vefa**, 1/25; Salebi, **el-Keşf**, 9/266; **Beyhakî**, Delailü'n-Nübüvve, 5/489.

⁷⁸⁸ Semîn el-Halebî, **Dürrü'l-Meknûn**, Dimeşk, 4/500.

⁷⁸⁹ Deylemi, **Firdevsü'l-Ahbâr Bi-me'sûri'l-Hitâb**, Beyrut, Peygamberin menakıpları, 1/78.

etti. Orada da on sene peygamberlik yaptı. Altmış üç yaşında iken Medine’de vefat etti ve Hz. Aişe (r.a) annemizin hücreğine defnedildi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM: HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN BAHSİ

Hiz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurur: “Allah (c.c) size namaz, oruç, hac ve zekâtı farz kıldığı gibi, Hiz. Ebu Bekir’i, Hiz. Ömer’i, Hiz. Osman’ı ve Hiz. Ali’yi sevmeyi de farz kıldı. Kim ki aralarında sevgi konusunda ayırım yaparsa, bu kişinin kıldığı namazı, tuttuğu orucu, verdiği zekâtı ve yerine getirdiği hac ibadeti eksik kalır ve kıyamet gününde kabrinden ateşe götürülerek haşrolunur.”⁷⁹⁰

Hiz. Peygamber (s.a.v) başka bir hadisinde şöyle buyurur: “Hiz. Ebu Bekir’i, Hiz. Ömer’i Hiz. Osman’ı ve Hiz. Ali’yi sevmek, îmânın; onlara buğzetmek ise küfrün alâmetidir.”⁷⁹¹

Hiz. Peygamber (s.a.v) Hiz. Ebu Bekir’e (r.a) şöyle dedi: “Allah Hiz. Âdem’den kıyamete kadar bana îmân edenlerin sevabını verdi. Ya Ebu Bekir! Muhakkak Allah beni peygamber olarak görevlendirdiği günden kıyamete kadar bana îmân edenlerin sevabını da sana verdi.”⁷⁹² Ve Hiz. Ömer (r.a), için de şöyle buyurdu: “Şayet benden sonra bir peygamber gönderilseydi, o, Hattaboğlu Ömer olurdu. Muhakkak Şeytan, Ömer’den kaçıyor.”⁷⁹³

Hiz. Peygamber (s.a.v), Hiz. Osman’a (r.a) hitaben şöyle buyurdu: “Ey Osman! Sen dünyada ve âhirette benim dostumsun.”⁷⁹⁴ Ve Hiz. Ali (r.a) hakkında şöyle buyurdu: Cennete girdim. Kapısında “Allah’tan başka ilah yoktur. Hiz. Muhammed Allah’ın elçisidir ve Ali de onun kardeşidir” diye yazıyordu.”⁷⁹⁵

Hiz. peygamber (s.a.v) şöyle buyurur: “En çok sevdiğim kardeşim, Ebu Tâlib’in oğlu Ali’dir. En çok sevdiğim amcam Abdulmuttalib’in oğlu

⁷⁹⁰ İbn-i Hacer el-Heytemî, *Sevâike’l Muhrîke*, Beyrut 1997, 1/233.

⁷⁹¹ el-Heytemî, *Sevâike’l Muhrîke*, 1/233.

⁷⁹² Hatip Bağdadî, *Târîhu-Bağdâd*, Cilt: 5, s. 52.

⁷⁹³ Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, 5/353.

⁷⁹⁴ Mehmed Zahid Kotku, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, Server Yayınları, İstanbul, 2018, s. 37.

⁷⁹⁵ *Zeğairu’l-Ukbâ Fî Menâkîbu’l-Zevi’l-Kurba*, Hiz. Ali bölümü, Cilt: 1, s. 66.

Hamza'dır.”⁷⁹⁶ Başka bir hadisinde şöyle buyurur: “Miraca çıktığımda, cennetin kapısında altın harflerle Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir, Ali Allah'ın dostudur, Fatma Allah'ın kulu, Hasan ve Hüseyin Allah'ın seçtiği kişilerdir. Allah'ın laneti onlara buğzedenlerin üzerine olsun diye yazılıydı.”⁷⁹⁷

H. Abdullah b. Abbas H. Peygamber (s.a.v)'e Ey Allah'ın Resulü akrabalarından üzerimize sevgisi vacip olan kişiler kimlerdir diye sormuş, H. Peygamber şöyle cevap vermiştir: **“Ali, Fâtîma ve oğulları Hasan ve Hüseyin'dir.”⁷⁹⁸ Onlar cennet gençlerinin efendisidir.”⁷⁹⁹ Yine H. Abbas (r.a) hakkında şöyle buyurmuştur: “Abbas amcamdır. Halifelerin babasıdır. Kureyşlilerin en cömerdi ve en güzelidir.”⁸⁰⁰ Kuran'ın tercümanı İbni Abbas'tır.”⁸⁰¹ Ümmetimden en çok helal ve haramı bilen Muaz b. Cebel'dir.”⁸⁰² Günde beş sefer cennet H. Selman'ı arzulamaktadır.”⁸⁰³ Her ümmetin bir hikmetlisi vardır. Bu ümmetin hikmetlisi de Ebu Hüreyre'dir.”⁸⁰⁴**

H. Peygamber şöyle buyurur: **“Kıyamet gününde benim havuzumdan içecek ilk kişi Suheybî Rûmî'dir.”⁸⁰⁵ H. Peygamber (s.a.v), Ebu Musa el-Eş'ârî'ye şöyle buyurmuştur: “H. Davut ehlinin nağmeleri sana verilmiş.”⁸⁰⁶**

H. Peygamber (s.a.v) başka bir hadisinde ensârı överek şöyle buyurmuştur: **“Ensârı sevmek îmânın alameti, buğzetmek ise nifâkın alametidir.”⁸⁰⁷ H. Peygamber şöyle dua ederdi: “Allahım! Ensârı, çocuklarını ve torunlarını bağışla.”⁸⁰⁸**

DOKUZUNCU BÖLÜM: VELÎ BAHSI VE MANASI

⁷⁹⁶ Mustedrek, *Sefinetü'l-Bihâr*, Cilt: 2, s. 418.

⁷⁹⁷ İbn-i-Hacer el-askâlânî, *Lisânü'l-mizan*, 4/ 194.

⁷⁹⁸ Heysemî, *Mecmaü'l-Zevaid*, 7/106.

⁷⁹⁹ Ebu Naim, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 4/152.

⁸⁰⁰ *Zeğairu'l-Ukba Fî Menakibu'l-Zevi'l-Kurba*, Sıla'i -rahimi bölümü, s. 323.

⁸⁰¹ Bu hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁸⁰² *Tirmizî*, Menakıb, 33.

⁸⁰³ Bu hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁸⁰⁴ Bu hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁸⁰⁵ Deylemi, *Feharisü'l-Firdevs Bi Me'sûri'l-Hitap*, Beyrut, s.74.

⁸⁰⁶ *Buhârî*, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 31.

⁸⁰⁷ *Buhârî*, İman 10.

⁸⁰⁸ *Müslim*, Fezailü's-Sahabe, 172.

Allah (c.c) şöyle buyurur: **“Dikkat edin, Allah’ın dostları için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”**⁸⁰⁹ Yani hesap ve ceza anında onlar için korku yoktur ve onlar kıyamet gününde Allah’ın nurundan ve cemalinden mahrum kalanların, hüznünü yaşamayacaklar. Başka bir görüş de, şöyledir: Allah’ın nurunu görmeme korkusu ve cenneti kaçırma endişesi taşımayacaklardır.

Hz. Peygamber’e (s.a.v) Allah’ın dostları kimlerdir? diye sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: **“Onlar, öyle kimselerdir ki, görüldüklerinde Allah hatırlanır.”**⁸¹⁰ Velînin diğer bir tanımı ise “Îmân edip Allah’a karşı gelmekten sakınan kimseler” şeklindedir. Demişlerdir ki, velîlik, takvâyla beraber îmândan gelmektedir. Allah (c.c) şöyle buyurur: **“Onlar ki, îmân etmişler ve takvâyâ ermişlerdir. İşte onlara hem bu dünya hayatında hem de ahiret hayatında müjdeler olsun.”**⁸¹¹ Yani onlar kalpleriyle ma’rifetin gerektirdiklerini yerine getirirler. Hayâ ve korkudan dolayı sorumluluklarını yaparlar ve nefislerini düzeltirler. Dünyada ruhları alınırken, melekler onlara sizin için korku yoktur müjdesiyle gelirler. Âhirette ise cenneti müjdelerler.

Velî: Sırları Allah’ın zikriyle dolu olup nurlanan kimsedir. İnsanların arasında güneş gibi parlar. Gaflet ehlinden onu gören, onun nuruyla nurlanıp Allah’ı zikretmeye başlar. Velî olan kimselerle arkadaşlık yapan hidayeti bulur. Onu tanıyan ona tâbi olur. Onunla Allah’a tevessül eden kurtulur.

Yahyâ b. Muâz (r.a) şöyle buyurmuştur: Allah’ın dostları yeryüzünde korkmazlar. Dini yaşamak için kimseden destek görmezler. Velinin üç tane işareti vardır: Bütün işlerde Allah’a güvenmek. Denilmiştir ki, Allah ile her şeyden müstağni olmak. Bütün şeylerde Allah’a dönüş yapmak. Diğer de Allah’ın emirlerini yüceltmek, yarattıklarına şefkat göstermektir. Velinin kerâmeti ise dünyayı ehline bırakıp nefisini Rabbine teslim etmesidir.

Kelamcılar demişler ki, velîlerin kerâmeti, peygamberlerin de da’vâ ile mucizeleri vardır. Çünkü mucize Allah’tan onlar için bir delildir. Kerâmet ise velinin isteğine bağlı değil, Allah’ın vergisinin neticesinde ortaya çıkar. Peygamberler mucizelerini bilir ve onun ispatıyla ilgili konuşur. Kerâmet ise evliya bilmeden ortaya çıkar.

⁸⁰⁹ Yunus, 10/62.

⁸¹⁰ **İbn-i Mâce**, Zühhd, 4; **Beyhakî**, Şuab, 13.

⁸¹¹ Yunus, 10/63-64.

ONUNCU BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER (S.A.V)’İN YAPTIĞI BİR KISIM DUALAR

Allah (c.c) şöyle buyuruyor: **“Bana dua ediniz, ben de duanıza icabet edeyim.”**⁸¹² Yani kul affolunma talebinde bulunduğu zaman, mağfiret ile cevap veririm. Duaya icabet etmenin manası şudur: Kul, yâ Rabbi! dediği zaman, Allah “buyur kulum” der. Dua eden herkes için bu icabet vardır. Ama kulun muradını verip vermemesi Allah’a kalmıştır. Allah şöyle buyurur: **“Allah, kendisine yalvarmanıza konu olan belayı, dilerse kaldırır.”**⁸¹³ Kulun duasının kabul olması için bazı şartları taşıması gerekir. Kul, Allah’ın davet ettiği şeye icabet etmeli ve helal rızıkla beslenmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v) bu konuyla ilgili şöyle buyurur: **“Adam elini kaldırıp: “Yâ Rab yâ Rab” diye yalvarır, yediği haram, içtiği haram, Allah bu kişinin duasını nasıl kabul etsin.”**⁸¹⁴ Kul dua ettiğinde, âhirette üç şeyden birine kavuşur. Ya peşin bir mükâfata kavuşur, ya ona karşılığında, daha hayırlı olan cennet verilir, ya da daha büyük bir musibetten Allah onu korur.

Abdullah b. Umrâne, Hz. Peygamber (s.a.v)’in şöyle dua ettiğini rivayet ediyor: **“Allah’ım! Senden sağlıklı ve iffetli olmayı, emanetin hakkını vermeyi, güzel ahlakla bezenmeyi ve kadere rızâ göstermeyi istiyorum.”**⁸¹⁵ Yani, emri yerine getirmek için sağlık, günahlardan uzak kalmak için iffet, azaları korumak için emniyet, insanların verdiği sıkıntılara karşı iyi muamele, Allah’ın rubûbiyetini müşahade etmek için kadere rıza göstermektir.

Hz. Aişe annemiz (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v)’in şöyle dua ettiğini rivayet ediyor: **“Allah’ım! Ateşin fitnesinden, kabir azabından ve fitnesinden, deccalın şerrinden, ey merhametlilerin en merhametlisi, senin rahmetinle sana sığınırım.”**⁸¹⁶ Allah’ım! Benim hatalarımı kar ve dolu suyuyla temizle, beyaz elbiseyi kirden temizlediğin gibi kalbimi temizle. Doğu ve Batıyı birbirinden uzak kıldığın gibi benimle hatalarımın arasını uzak eyle.⁸¹⁷ Allah’ım! Tembellikten, elden ayaktan düşmüş yaşlılıktan, günaha düşmekten, zarar

⁸¹² Mü’min, 40/60.

⁸¹³ En’âm, 6/41.

⁸¹⁴ Müslim, Zekât, 65.

⁸¹⁵ Hâkim, Daavât, 1919.

⁸¹⁶ Buhârî, Ezan, 1491.

⁸¹⁷ Buhârî, Ezân 89; Müslim, Mesâcid 147; Ebû Dâvud, Salât 123; Nesâî, İftitâh 15.

görmekten, sana sığınırım.⁸¹⁸ Allah'ım! Senden tükenip bitmeyen kalıcı nimetleri istiyorum.⁸¹⁹ Allah'ım! İmânı bize sevdire ve kalbimizde süsle, günahı, mâsiyeti ve küfrü bize kerih göster. Bizleri doğru yolu bulanlardan eyle. Ve bizi Müslüman olarak ölüp, sâlih kullarına ilhak olanlardan eyle.”⁸²⁰ Hz. Peygamber (s.a.v) bu duayı Uhud gününde yaptı.

Hz. Cabir (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v)'den bize şu hadisi aktarıyor: **“Allah'ım! Senden temiz bir rızık, faydalı bir ilim ve kabul görmüş bir amel istiyorum.”**⁸²¹

Abdullah İbn-i Mesud (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor: **“Allah'ım! Kalplerimizi birleştir. Aramızı düzelt. Bizi İslâm yoluna hidayet et. Bizi karanlıktan kurtarıp, aydınlığa kavuştur. Açık gizli fuhşiyattan bizi koru. Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalplerimizi, eşlerimizi ve zürriyetimizi bizim için hayırlı kıl. Tövbemizi kabul eyle. Şüphesiz sen merhameti çok ve tövbeleri kabul edensin. Bizleri nimetine şükür edip, onu zikredenlerden eyle. Şüphesiz sen her şeye kadirsin. Kabul edensin.”**⁸²²

Abdullah ibn-i Abbas (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v)'den şöyle rivayet ediyor: **“İlahî! ey Allah, ey Rahman, ey Rahim, ey korunmak isteyenlerin koruyucusu, ey korkanlara emniyet veren, ey dayanağı olmayanlara dayanak olan, ey desteği olmayanlara destek olan, ey serveti olmayanlara servet veren, ey sığınağı olmayanlara sığınak olan, ey zayıfların sığınağı, ey fakirlerin hazinesi, ey kendisinden istenilenin en büyüğü, ey helak olanların kurtarıcısı, ey boğulanları kurtaran, ey iyilik sahibi olan, ey nimet veren, ey fazlı çok olan, ey saygın olan, ey güçlü olan, ey yüce olan Allah'ım! Sen gece karanlığının, gün aydınlığının, güneş ışınlarının, ağaç hışırtısının, suyun sesinin ve ayın ışığının kendisine boyun eğdiği zatsın. Ey Allah sen ortağı olmayan ilahsın, senden bu isimler hürmetine senin kulun ve elçin olan Hz. Muhammed'e ve âline rahmet etmeni istiyorum.”**⁸²³

⁸¹⁸ Müslim, Zikir, 50.

⁸¹⁹ Bu hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁸²⁰ Bu hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁸²¹ İbni Mace, 925.

⁸²² Ebû Dâvud, Salât, 182.

⁸²³ Deylemî, İbn-i Irakî'l-Kenânî, 3/330.

Hız. Peygamber şöyle buyurur: **“Tutulmuş ve sıkıntıya uğramış her hangi bir kimse Allah’a dua ettiği zaman, Allah duasına icabet eder.”**⁸²⁴

Denilmiştir ki bir kişi Hz. Peygamber’e (s.a.v) “namazımda hangi duayı okumam daha hayırlıdır diye sormuştur. Hz. Peygamber şu dua’yı tavsiye etmiştir: **“Allah’ım! Hamdin hepsi sana olsun. Mülkün hepsi senindir. Yaratılanların hepsi senindir. Yaratılan her şey sana dönecek. Er veya geç, tüm hayırları senden istiyorum. Er veya geç tüm şerlerden sana sığınıyorum.”**⁸²⁵

Yine Hz. Peygamber (s.a.v), şöyle buyurur: **“Allah’ım! Bizim hak ettiğimiz muameleyi bize yapma. Sana layık olan muamele ile bize muamele et. Ey kıymetli olan, ey bağışlayan, ey yüce olan, ey güçlü olan, ey cömert olan, ey kusurları örten, bizim kusurlarımızı ört. Günahlarımızı bağışla. Kalplerimizi temizle. Göğüslerimizi genişlet. Fazlıla, merhametinle işlerimizi kolaylaştır. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Mahlûkatın en şerefli olan efendimiz Hz. Muhammed’e ve tüm âline salât olsun. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur.”**⁸²⁶

ONBİRİNCİ BÖLÜM: ZÂHİRÎ VE BÂTİNÎ HIRKA GİYME

Allah (c.c) şöyle buyurur: **“Ey Âdemoğulları! Size, avret yerlerinizi örten giysi ve giyinip süsleneceğiniz elbise indirdik. Takvâ elbisesi ise en hayırlı olanıdır.”**⁸²⁷ Örtü zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki kısımdır. Zâhirî olan elbise zaruridir. Zaruri olan örtü, avret yerlerini örtendir. Bir de zaruri olmayan örtü vardır. Zaruri olmayan örtü kişinin kendisiyle süslendiği örtüdür. Bu da kuşların tüyleri gibi Allah’ın yarattıkları için halk ettiği süstür. Mümin Allah için giyinmelidir. Bu giyinme ya avret yerlerini örtmek ya da nefsinı sıcaktan ve soğuktan korumak veya süslenmek amacıyla olmalıdır. Süslenmekten kasıt, kibirlenmek veya kendini üstün görmek değil, sadece Allah’ın verdiği nimetten faydalanma maksadıyla olmalıdır.

Ancak takvâ elbisesi, (takvâ elbisesi ise Allah’a karşı haşyet ve tevazu ehli olmak demektir.) zâhirî örtüden daha hayırlıdır. Çünkü takvâ elbisesi, kişinin

⁸²⁴ Bu hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁸²⁵ **Beyhakî**, şu’abü’l-İmân, 4/1617.

⁸²⁶ Bu hadîsin kaynağı bulunamadı.

⁸²⁷ A’râf, 7/26.

dünyevî ve uhrevî kusurlarını örter. Takvâ elbisesi giyen kişi, iki cihanda onunla süslenmiş olur. Kişinin ziynet elbisesini terk etmesi sünnettir.

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurur: **“Kim ki, süslü elbise giyme imkânına sahip olup da buna rağmen giymeyi bırakırsa Allah ona cennet giysilerini giydirir.”**⁸²⁸ Kaba ve sert hırkaları giymek, sahabe ve tâbiûnden fakir ve sâlih kimselerin süsüdür. Giysilerden en faziletli renk ise nefsi kırıp, hilim ve vakara sebep olan siyah renktir.

Hz. Peygamber (s.a.v) siyah sarık takmıştır. İslâm Şeriatı adındaki kitapta şöyle geçmektedir: “Kaba ve yamalı elbiseleri giymek sünnettendir.” Hadiste şöyle buyruluyor: **“Kim elbisesini yamalarsa dinini yamalamış olur.”**⁸²⁹ Kaba olan elbise teri kurutur. Kalpte haşyetin oluşmasına vesile olur. Yün ve kıldan yapılmış elbiseleri giymek peygamberlerin sünnetidir ve tevazu alametidir. Abâ giymek de müstehaptır. İlk defa abâ giyen kişi yoksullara benzemek için Hz. Süleyman (a.s) dır.

Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurur: **“Yün elbise giymekle kalplerinizi nurlandırın. Şüphesiz yün elbise giymek, dünyada insanı alçaltır Ahirette ise nur olur.”**⁸³⁰

Zâhir elbisesi gibi bâtinî kusurları örten takvâ elbisesi de gereklidir. Takvâ elbisesi “haramlardan sakınmaktır.” Takvâ elbisesinden zaruri olmayanı da vardır. Bu, nafil ibadetler, insanların arasını düzeltme, affetme ve bağışlama gibi ahlakı güzelleştiren örtüdür.

Allah dostları iki güzel olanı birleştirmek için iki elbiseyi (zâhirî ve bâtinî) birleştirmek istemişlerdir. Böylece İki taraftan sevap kazanırlar. Arzu ettikleri, Bâtini örtüye işaret olsun diye bu yüce hırkayı giyerler. Bu giyinmeyi de sohbet ve edep sayarlar.

Bu hırkayı, miskinlerin en miskini eş-Şeyh Şihâbuddîn es-Sivasî, hidâyete erdiren eş-Şeyh İmam Zeyneddin el-Mısri (r.a)’nin elinden giydi. O da eş-Şeyh Abdünnûr’un elinden giydi. O da eş-Şeyh Muhyiddin el-Arabî’nin elinden giydi. O da eş-Şeyh Yunus Cemaleddin el-Abbâsî’nin elinden giydiğini söyledi. Cemaleddin

⁸²⁸ İbn Hacer, **Hidâyetü'r-Ruvât İlâ Tahrîci Ehâdissi'l-Meşâbilh**, Cilt: 4, s. 206.

⁸²⁹ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, **İthâfü's-Sâdeti'l-Müttakîn Bi Şerhi Esrâri İhyâ'i'Ulûmi'd-dîn**, s. 492.

⁸³⁰ Bu hadîsin kaynağı bulunamadı.

ise Abdulkadir b. Ebi Sâlih el-Cîlî'den giydi. O da Ebu Saîd el-Mubarek b. Ali el-Mahramî'den, O da Ali b. Muhammed el-Kureyşî'den, O da Ebu'l Ferec et-Tartûsî'den, O da Ebu'l Fadl Abdulvahîd b. Abdulaziz et-Temîmî'den, O da Ebu Bekir Muhammed b. Halef eş-Şibli'den, O da Ebu'l-Kasım eş-Şeyh el-Cüneyd el-Bağdadi'den, O da Seri es-Sakatî'den, O da Ma'ruf b. Feyrûz el-Kerhî'den, O da Ali b. Musa'dan, O da babası Musa b. Cafer'den, O da babası Cafer b. Muhammed'den, O da babası Muhammed b. Ali'den, O da babası Ali b. Hüseyin'den, O da babası Hüseyin b. Ali'den, O da babası Ali b. Ebu Tâlib'ten, O da Peygamberlerin efendisi olan Hz. Muhammed'den, O da Hz. Cebrâil'den, O da Allah'tan (c.c) aldı.

SONUÇ

Şihâbüddîn Sivâsî, Selçukluların Anadolu'da gücünü yitirdiği ve idarenin Osmanlı Devleti'nin eline geçtiği bir asırda yaşamıştır. Yaşadığı dönemde Anadolu'daki beylikler arasında birçok savaş olduğundan, soyu ve doğum yeri hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Henüz küçük yaşta iken ilme rağbet eden Sivâsî, âlet ilimlerini tahsil ettikten sonra ileriki yaşlarında dönemin önde gelen âlimlerinden Tefsir, Hadis gibi ilimleri de tahsil etmiş ve kısa sürede akranları arasında öne çıkmıştır. Sivâsî yaşadığı asırda Anadolu'da beylik savaşları olmasına rağmen Arap Edebiyatı, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Tasavvuf içerikli tam altı eser vermeyi başarmış ve Osmanlı Devleti'nde Kur'ân-ı Kerîm'i başından sonuna kadar tefsir eden ilk müfessir unvanını almıştır.

On dördüncü yüzyılın ilk yarısında büyüyen Osmanlı Devleti'nde, tasavvufi oluşumlar da hız kazanmıştır. Hayatı bu döneme denk gelen Şihâbüddîn Sivâsî, Zeyniyye tarîkatının kurucusu Zeynüddîn el-Hâfî'ye müntesip olmuş ve derûnî ilimleri ondan tahsil etmiştir. Sivâsî, Hâfî'nin vefatından sonra halifesi Şeyh Muhammed Efendi'ye intisap etmiş ve hocasıyla birlikte bugünkü İzmir'in Selçuk ilçesine gidip ömürlerinin kalan kısmını orada geçirmişlerdir. Sivâsî'nin bu süreçte kaleme aldığı iki tasavvufî eserden biri de *Cezzâbü'l-Kulûb*'dur.

Sivâsî, Osmanlı tasavvuf kültüründe önemli bir yer tutması ve yaşadığı dönemde çevresini etkilemiş olmasına rağmen kendisinden sonra gelen mutasavvıfları büyük ölçüde etkilediği söylenemez. Fakat yazdığı tasavvuf içerikli iki eseriyle sonraki sûfîlere istifade edecekleri güzel bir miras bıraktığını söyleyebiliriz. Daha çok müfessir yönüyle tanınan Sivâsî'nin, Hadis ve Fıkıh alanında da araştırılması gerektiği kanaatindeyiz.

Müellif, Arapça olarak kaleme aldığı *Cezzâbü'l-Kulûb* isimli eserinde sırasıyla “İlim”, “İmân, İslâm ve İhsân”, “Zikir”, “İstikâmet ve Takvâ”, “Yakîn, Sıdk, Kızb ve Hıfzu'l-Lisân”, “Kalb, Tefekkür, Firâset, Ma'rifet, Mev'iza, İtibar, Muhabbet, Şevk, Aşk, Kurb ve muvâsala”, “Hz. Peygamber ve Mu'cizeleri”, “Hulefâ-yı Râşidîn Bahsi”, “Velî Bahsi ve Manası”, “Hz. Peygamber'in Yaptığı Bazı Dualar”, “Zâhirî ve Bâtınî Hırka Giyme” gibi kavramları ele almıştır.

Sivâsî, söz konusu konuları önceki sûfîlerden yaptığı nakillerle kısa ve öz olarak dile getirmiştir. Ayrıca görüşlerini ifade ederken Kur'an ve Sünnete son

derece bağılı kalmaya özen göstermiştir. Bu bağlamda Şiblî, Cüneyd, Kuşeyrî, Gazzâlî ve İbn Atâ gibi ehl-i sünnet çizgisine bağılı güçlü isimlerden birçok iktibasta bulunmuştur. Sivâsî'nin etkilendiğı isimlerin başında Kuşeyrî gelmektedir. Çünkü yazar *Cezzâbü'l-Kulûb* isimli eserinde Kuşeyrî'nin konulara bir ayet ve hadisle giriş yapma yöntemini kullanmıştır. Ayrıca müntesip olduğı Zeyniyye tarîkatının büyüklerinden Ali el-Mahramî ve Geylanî gibi sûfîlerden de ciddi şekilde etkilendiğı görölmektedir. Fakat Sivâsî bazı sûfîlerin sadece görüşlerine yer vermiştir.

Sivâsî tasavvufî düşüncelerini dile getirirken birbirleriyle bağlantılı olan kavramlardan bahsetmiş ve bu kavramlar arasındaki ince ilişkilere dikkat çekmiştir. Bu ilişkiyi kavramların içeriklerinden hareketle şekillendirmiştir.

Sivâsî'nin en belirgin özelliklerinden biri eserlerinde anlaşılır, sade ve özgün bir dil kullanmasıdır. O, kavramları açıklarken bazen kavramın köküne de işaret etmiş ve eserlerinde kullandığı ayetlerin işârî yönüne dikkat çekmiştir.

Osmanlı Devletinin ilk müfessirlerinden ve önemli bir mutasavvıf olan Sivâsî'nin İslâm kültür mirasında önemli bir yer tutan *Cezzâbü'l-Kulûb* adlı eserini istifadeye arz etmenin ve bu alana ilgi duyan araştırmacıların dikkatine sunmanın önemli olduğı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed b. Abdilhâdî. **Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-Elbâs**, I-II, (thk. Abdulhamîd b. Ahmed Hindâvî), Mektebetu'l-'Asriyye, Cilt: 2, 2000.

Akın, Himmet. **Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1946.

Akot, Bülent. "Tasavvufî İrşad Metodu Olarak Sohbetin Fonksiyonu", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2014, cilt: 7, sayı: 31, ss. 30-39.

Akün, Ömer Faruk. "Şemseddîn Sâmi", **Meb. Yayınları**, **İA.**, Cilt: 11, Eskişehir, 2001.

Akün, Ömer Faruk. "Bursalı Mehmed Tâhir", **DİA**, Cilt: 6, İstanbul, 1992.

Arslan, "Şükrü. Şihâbüddîn Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr'indeki Metodu", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1990, sayı: 9, ss. 188-214.

Arslan, Şükrü. "Şihâbüddîn Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr'indeki Metodu", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1991, sayı: 10, ss. 149-154.

Arslan, Şükrü. "Şihâbüddîn Sivâsî ve Uyûnü't-Tefâsîr'indeki Metodu", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1993, sayı: 11, ss. 122-135.

Atâî, Nevi'zâde. **Hadâikü'l-Hakâik Fî Tekmileti's-Şekâik**, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 1989.

Ateş, Süleyman. "Kurb", **DİA**, Cilt: 26, Ankara, 2002.

Bağdâdî, İsmâil Paşa. **Hediyyetü'l-Ârifîn**, Meb. Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 1951.

Baldırzâde Mehmed. **Vefeyâtnâme**, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Koleksiyonu, nr. 1381.

Bayat, Ekrem. **Şihâbüddîn Sivâsî'nin Uyûnü't-Tefâsîr Adlı Esrinin Tahlili ve Tefsirdeki Metodu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995.,

Bilmen, Ömer Nasuhi. **Büyük Tefsir Tarihi**, Bilmen Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 1974.

Brockelmann, Carl. **Geschichte Der Arabischen Litteratur**, Cilt: 2, Leiden, Weimar, 1938.

Bursalı, Mehmed Tâhir. **Osmanlı Müellifleri**, haz. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, Tarihsiz.

Bursevî, İsmail Hakkı. **Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, haz. Hasan Kâmil Yılmaz ve diğerleri, Erkam Yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 2005-2007.

Buhârî, Zeynüddîn Ahmed b. Abdilatîf'i-Zebidî. **Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi**, haz. Ahmed Naim, Gaye Matbaacılık, Cilt: 1, Ankara 1987, I-XII.

Bulut, Halil İbrahim. “mu‘cize” **DİA**, Cilt: 30, İstanbul, 2005.

Bulut, Halil İbrahim. “Hârikulâde Olması Açısından Kerâmet ve Mu‘cize ile İlişkisi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, sayı: 3, ss. 329-350.

Câmî, Abdurrahmân. **Nefehâtü'l-Üns Min Hazarâti'l-Kuds**, haz. Lâmiî Çelebi, Ma‘rifet Yayınları, İstanbul, 1980.

Ceyhan, Semih. **Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür**, İSAM. Yayınları, 2018.

Cebecioğlu, Ethem. **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri sözlüğü**, Ağaç Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

Cilacı, Osman. “Dua”, **DİA**, Cilt: 9, İstanbul, 1994.

Çağrııcı, Mustafa. “Sıdk”, **DİA**, Cilt: 37, İstanbul, 2009.

Çağrııcı, Mustafa. “Şevk”, **DİA**, Cilt: 39, İstanbul, 2010.

Çelebi, Kâtip. **Keşfü’z-Zunûn ‘an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn**, Darül-İhyâü’t-Turâsü’l-‘Arabi, Beyrut, Tarihsiz.

Çınar, Fatih. “Bir mutasavvıf olarak Şihâbüddîn Sivâsî ve ‘Cezzâbü’l-Kulûb’ İsimli Eseri Bağlamında Bazı Tasavvufî Görüşleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, Cilt: 1, sayı: 37, ss. 239-266.

Çınar, Fatih. “Şihâbüddîn Sivâsî’nin ‘Risâletü’n-Necât’ Adlı Eseri Bağlamında Nefsin Islahına Dair Görüşleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, Cilt: 18, sayı: 2, ss. 19-44.

Darkot, Mehmet Besim. “Sivas”, **İA**, Meb. Yayınları, Cilt: 10, Eskişehir, 1997.

Dartma, Bahattin. “**Şihâbüddîn es Sivâsî ve Uyûnü’t-Tefâsîr Li’l-Fuzalâ’i’s-Semâsîr’indeki Metodu**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 1994.

Dartma, Bahattin. “Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbüddîn Sivâsî ve Tefsiri”, **Dini Araştırmalar**, Eylül-Aralık, 2001, Cilt: 4, s. 11, ss. 133-146

Dartma, Bahattin. “Şihâbüddîn Sivâsî, Hayatı ve İlmi Şahsiyeti”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, Cilt: 9, sayı: 2, Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı, ss. 89-106.

Demirel, Harun Reşit. “Şihâbüddîn Sivâsî’nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usûlüne Dair ‘Riyâdü’l-Ezhâr Fî Cilâi’l-Ebsâr’ İsimli Eseri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2005, Cilt: 9, sayı: 2 Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı, ss. 107-116.

Demirel, Ömer. “Sivas İli”, **DİA**, Cilt: 37, İstanbul, 2009.

Eraydın, Selçuk. **Tasavvuf ve Tarikat**, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi vakfı, İstanbul, 2004.

Erginli, Zafer. **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kalem Yayınevi, İstanbul, 2006.

Fayda, Mustafa. “Hulefâ-yi Raşidîn”, **DİA**, Cilt: 18, İstanbul, 1998.

Ferfûr, Muhammed Abdüllatîf Sâlih. “Ömer Rızâ Kehhâle”, **DİA**, Cilt: 25, Ankara, 2002.

Gazzâlî. **İhyâü ‘Ulûmi’d-dîn**, haz. Ahmed Serdaroğlu, Cilt: 1, İstanbul, 1989.

Gazzâlî. **Kimyâ’ü’s-Sa’âdet**, haz. Ali Arslan, I-II, Yeni Şafak, İstanbul, 2004.

Gazzâlî. **Risâletü’l-Ledünniyye**, Mısır, Tarihsiz.

Geylânî, Abdülkadir. **Kitâbü’l-Fethü’r-Rabbânî ve’l-Feyzi’r-Rahmânî**, Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1983; **el-Fethü’r-Rabbânî**, haz. Osman Güman, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.

Göde, Kemal. **Eratnahlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddîn. **Kitâbü Câmî’ü’l-Usûl Fî’l-Evliyâ’i ve Envâ’ihim ve Kelimâti’s-Sûfiyye**, Mısır, 1880.

Güneş, Abdülbaki. **Şihâbüddîn Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun, 1994.

Güneş, Abdülbaki. “Şihâbüddîn Sivâsî ve Tefsirinde Takip Ettiği Yöntem”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** (Van İlahiyat Dergisi), 1994, Cilt: 1, sayı: 1, ss. 179-220.

Gökbulut, Süleyman. “İlim Tasniflerinde Tasavvufun Yeri”, **İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, yıl: 8 2007, sayı: 19, s. 245-264.

Gökbulut, Süleyman. **Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlik**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir, 2009.

Hânî, Muhammed b. Abdullah. **Behcetü's-Seniyye**, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2011.

Hoca Sadeddîn Ahmed Münib Efendi. **Tâcü't-tevârîh**, Cilt: 2, 1279, Tarihsiz.

İbn Arabî, Islahatu's-Sufiyye, Kahire, 1987.

İbn-i Cevzî. **Merf-u Hadisler**, Riyad, 1997.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce. **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

İdiz, Ferzende. **Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 25, Erzurum, 2006.

İmam'ı Hafız Ebî Davud Süleyman b. el-Eşas es-sicistanî el-Ezdî, Sünen-i. **Ebi Dâvûd ve Tercemesi**, haz. İbrahim Koçaşlı, Milli Gazete yayınları, Cilt: 2, İstanbul, 1983.

Kara, Mustafa. **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2003.

Karadaş, Cağfer. “Yakîn ve İtikad”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, 2001, Cilt: 10, Sayı: 1, ss. 113-126.

Kâşânî, Kâmilüddîn Abdürrezzâk. **İstılâhâtü's-Sûfiyye**, Kahire 1981, haz. Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul, 2004.

Kehhâle, Ömer Rızâ. **Mu‘cemü’l-Müellifîn**, Cilt: 2, Beyrut, Tarihsiz.

Kelâbâzî, Ebü Bekr Muhammed b. İshak. **et-Ta‘arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf**, Kahire, 1933, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1992.

Kılıç, Hulusi. “Bağdâtlı İsmâil Paşa”, **DİA**, Cilt: 4, İstanbul, 1991.

Kılıç, Cevdet. Gazzâlî’de Tefekkür ve Hikmet Kavramları, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2001, cilt: II, sayı: 5, s. 117-141.

Koca, Ferhat. “el-Ferâizü’s-Sirâciyye”, **DİA**, Cilt: 12, İstanbul, 1995.

Konur, Himmet. “Makamlar ve Haller”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1995, sayı: 9, ss. 319-328.

Köprülü, Mehmet Fuad. **Osmanlı Devletinin kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Köle, Bekir. **Zeynüddîn Hâfî ve Tasavvufî Görüşleri**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Kuşeyrî. **Risaletü'l-Kuşeyriyye**, Mısır, 1959; **Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi**, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.

Kuşâşî, Safiyüddin Ahmed. **es-Simtü’l-Mecîd**, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, nr.: 1197.

Kutluer, İlhan. “Keşfü’z-Zunûn”, **DİA**, Cilt: 25, Ankara, 2002.

Kutluer, İlhan. “İlim”, **DİA**, Cilt: 12, İstanbul, 2000.

Küçük, Osman Nuri. “Davud El-Kayserî’ye Göre Gerçek Sevgi, Temaşa:” Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi, 2015, sayı: 3, s. 61-77.

Malâtî, Ebû'l-Hüseyin Muhammed b.Ahmed, et-Tenbih ve'r-Redd Alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida', Kahire, 1993.

Mecdî, Mehmed Efendi. **Hadâikü's-Şekâik, Şekâik-i Nu'mâniyye ve Zeyyileri**, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, 1989.

Merçil, Erdoğan. “Anadolu Beylikleri”, **DİA**, İstanbul, 1991, Cilt: 3, ss. 138-139.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. Haccâc en-Nîsâbü'rî. **el-Müsnedü's-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

Nişancı, Mehmed Efendi. **Nişancı Tarihi**, haz. Ahmet Remzi Eser, Osmanlı Tarihi Zeyli, Kamer Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1983.

Norris, H. T. **The Mir'âtü't-Tâlibîn by Zain al-Dîn al-Khawâfî of Khurâsân and Herat**, (BSOAS), LIII/1, 1990, ss. 57-63.

Oğuz, Orhan. “İmam Şafii Divanında İlim”, **Rumeli de Uluslararası Hakemli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, 2019, sayı: 14, ss. 215-223.

Özcan, Abdülkadir. “Sicill-i Osmânî”, **DİA**, Cilt: 28, Ankara, 2003.

Özcan, Abdulkadir. “eş-Şekâikü'n-Nu'mâniyye”, **DİA**, Cilt: 38, İstanbul, 2012,

Özgüdenli, Osman Gazi. “Selçuklular”, **DİA**, Cilt: 36, İstanbul, 2009, ss. 371-375.

Öngören, Reşat. **Tarihte Bir Aydın Tarîkatı Zeynîler**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

Öngören, Reşat. “Zeynüddîn el-Hâfî”, **DİA**, Cilt: 44, İstanbul, 2013.

Refik, Ahmed. **Anadolu’da Türk Aşiretleri**, La Kitap Yayınları, Ankara, 2017.

Safâyî. **Manzûme-i Vesâyâ-yı Şeyh Vefâ**, Süleymaniye Ktb., Ayasofya Koleksiyonu, nr. 2154.

Sâmî, Şemseddîn. **Kâmûsü’l-A’lâm**, Mihran Yayınları, Cilt: 4, İstanbul, 1891.

Selmânî, Lisânüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdullah b. Saîd. **Ravzatü't-Ta'rif Bi'l-Hubbi's-Şerîf**, haz. Abdülkadir Ahmed Ata, Kahire, 1966.

Sivâsî, Şihâbüddîn. **Cezzâbü'l-Kulûb**, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3257.

Sönmez, Kutlu. "Salim b. Zekvan'ın Sîre Adlı Eserindeki Mürchie İle İlgili Kısımın Tercümesi", AÜİFD, XXXV, (1996), Ankara, ss. 466-475.

Sülün, Murat. “Şihâbüddîn Sivâsî”, **DİA**, Cilt: 48, İstanbul, 2010.

Süreyya, Mehmed. **Sicill-i Osmânî**, haz. Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Cilt: 5, İstanbul, 1996.

Tabibzâde Derviş Mehmed Şükrü b. İsmail. **Silsilenâme-i Âliyye-i Meşâyih-i Sûfiyye**, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdayî Efendi, nr. 1098.

Taşköprüzâde. **eş-Şekâikü'n-Nu'mâniyye Fî Ülemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyye**, Beyrut, 1975.

Tenik, Ali, Göktaş, Vahit. “Tasavvufî Düşüncede Zikir ve Zikrin Benlik İnşâsına Etkisi”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2014, Cilt: 8, sayı: 15, ss. 263-286.

Tirmîzî, Ebu Abdullah Muhammed Hakîm. **Beyânü'l-Fark Beyne's-Sadri ve'l-Kalbi ve'l-Fu'âdi ve'l-Lübb**, Kahire, 1958.

Topbaş, Osman Nuri. **Mesnevî Bahçesinden Bir Testi Su**, Erkam yayınları, İstanbul, 1998.

Tûsî, Ebu Nasr Serrac. **Kitâbü'l-Lüma**, Bağdat, 1960, haz. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınevi, İstanbul, 1996.

Uludağ, Süleyman. “Aşk”, **DİA**, Cilt: 4, İstanbul, 1991.

Uludağ, Süleyman. “Basiret”, **DİA**, Cilt: 5, İstanbul, 1992.

Uludağ, Süleyman, Mustafa Çağrı. “İstikâmet”, **DİA**, Cilt: 23, İstanbul, 2001.

Uludağ, Süleyman. **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.

Uludağ, Süleyman. “Keramet”, **DİA**, Cilt: 26, Ankara, 2002.

Uludağ, Süleyman. “Muhabbet”, **DİA**, Cilt: 30, İstanbul, 2005.

Uludağ, Süleyman. “Ma’rifet”, **DİA**, Cilt: 28, Ankara, 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: 1, Ankara, 1988.

Ünal, İsmail Hakkı. “Abdülhak b. Seyfeddîn ed-Dehlevî”, **DİA**, Cilt: 9, İstanbul, 1994.

Yılmaz, Ahmed. “Mecelletü’n-Nisâb”, **DİA**, Cilt: 23, Ankara, 2003.

Yılmaz, H. Kamil. **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar**, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2017.

Yıldız, Abdulvahap. “Meybudî’ye Göre Aşk, Muhabbet ve Dostluk”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, cilt: VIII, sayı: 2, s. 165-175.

Yücel, Yaşar. **Eratna Devleti, Kadı Burhaneddîn Ahmed ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt: 7, Ankara, 1989.

Yüce, Nuri. “Brockelmann Carl”, **DİA**, Cilt: 6, İstanbul, 1992.

Zerrûk, Ahmed. **Tassavvufun Esasları**, haz. Muhammed Uysal, Endülüs Yayınları, İstanbul, 2011.

EKLER

Ek 1: Şihâbüddîn Sivâsî'nin Cezzâbü'l-Kulûb Adlı Eserinde Kaynak Olarak Kullandığı Âyetler

- 1- ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ١ ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ Mü'minûn, 23/1,2.
- 2- ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ Muhammed, 47/19
- 3- ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ﴾ Âl-i İmran, 3/191.
- 4- ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ﴾ Hûd, 11/112.
- 5- ﴿إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ Mâide, 5/27.
- 6- ﴿لَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ Ra'd, 13/28.
- 7- ﴿وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ Bakara, 2/4.
- 8- ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ Âl-i İmran, 3/191.
- 9- ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا﴾ Şems, 91/9.
- 10- ﴿قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا﴾ Yusuf, 12/30.
- 11- ﴿إِنَّا لَنَرِيهَا فِي صِلَالٍ مُّبِينٍ﴾ Yusuf, 12/30.
- 12- ﴿مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ﴾ Necm, 53/11.
- 13- ﴿فَاوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ﴾ Necm, 53/10.

Enbiya, 21/107. ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ -14

Yunus,10/62. ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ -15

Yunus,10/63. ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ هُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ -16

Mü'min, 40/60. ﴿ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ﴾ -17

﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ﴾ -18

﴿خَيْرٌ﴾

A'râf, 7/26.

- 1- قال النَّبِيُّ: (ﷺ) "أَلْعِلْمُ حَيَاةَ الْقَلْبِ مِنَ الْعَمَى وَنُورَ الْأَبْصَارِ مِنَ الظُّلْمِ وَقُوَّةُ الْأَبْدَانِ مِنَ الضَّعْفِ. وَالْفِكْرَةُ فِيهِ تَعْدِلُ بِالصِّيَامِ وَمُدَارَسَتُهُ بِالْقِيَامِ."
- 2- قال النَّبِيُّ: (ﷺ) "سَأَلْتُ جِبْرَائِيلَ: (عليه السلام) "أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ لَأُمَّتِي؟" قال: العلم. قلت: ثمَّ أَى؟ قال النظر إلى وَجْهِ الْعَالِمِ: قلت ثمَّ أَى قال زيارة العالم. قلت: ثمَّ أَى؟ قال: من درس الْعِلْمَ لِلَّهِ وَأَرَادَ بِهِ صَلَاحَ نَفْسِهِ وَصَلَاحَ الْمُسْلِمِينَ وَلَمْ يُرِدْ بِهِ غَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا فَأَنَا كَفِيلُهُ بِالْجَنَّةِ."
- 3- قال النَّبِيُّ: (ﷺ) "الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ (تعالى) كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَانْهَ يَرَاكَ."
- 4- قال النَّبِيُّ: (ﷺ) "لَوْ خَشَعَ قَلْبُهُ لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ قَالَ لِرَجُلٍ لَعِبَ بِلَحْيَتِهِ فِي الصَّلَاةِ."
- 5- قال: (ﷺ) "مَنْ أَكْثَرَ ذَكَرَ اللَّهَ بَرِيَ مِنَ النِّفَاقِ."
- 6- قال: (ﷺ) "جُلُوسُكَ سَاعَةً عِنْدَ حَلْقَةٍ يَذْكُرُ اللَّهَ فِيهَا (تعالى) خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ أَلْفِ سَنَةٍ. وَالْمُؤْمِنُ إِذَا جَلَسَ عِنْدَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ (تعالى) فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ أَبْوَابَ الرَّحْمَةِ وَلَا يَقُومُونَ حَتَّى يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ، ثُمَّ يَنَادِي مُنَادٌ "لَا تَنْتَفِرُوا وَاسْتَانَفُوا الْعَمَلَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ الذُّنُوبَ."
- 7- قال النَّبِيُّ: (ﷺ) "مَنْ أَرَادَ أَنْ يَهْوِيَ اللَّهَ (تعالى) الْمَوْقِفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلْيَكُنْ لِلَّهِ سَاجِدًا أَوْ قَائِمًا فِي سَوَادِ اللَّيْلِ."
- 8- قال: (ﷺ) "مَنْ كَثَرَ صَلَاتُهُ بِاللَّيْلِ حَسَنَ وَجْهِهِ بِالنَّهَارِ."

9- قال النبي: (ﷺ) "عليكم بالصدق فإنه يهدي الى البرّ والبرّ يهدي الى الجنة."

10- قال النبي: (ﷺ) "إياكم والكذب فإن الكذب يهدي الى الفجور والفجور يهدي الى النار."

11- قال النبي: (ﷺ) "رحم الله امرأً عرف زمانه وحفظ لسانه."

12- قال: (ﷺ) "من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيراً أو ليصمت."

13- روى عن عبدالله بن عباس (رضى الله عنه) وعن علي (كرم الله وجهه) عن رسول الله (ﷺ) أنه "قال خلق الله تعالى العقل من نور مخزون مكنون في سابق علمه الذي لم يطلع عليه نبي مرسل ولا ملك مقرب."

14- قال النبي (ﷺ) "اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله تعالى."

15- كان النبي: (ﷺ) يكثر في دعائه "اللهم اعطني وزدني نورا واجعل في قلبي نورا وفي نوري نورا."

16- قيل اوحى الله الى داود (عليه السلام) "اننى انا الله لا اله الا انا فمن رجا فضلي وخاف عدلى لم يعرفنى حق معرفتى"

17- قال النبي: (ﷺ) "جُلبت القلوب علي حبّ من احسن اليها وبغض من اساء اليها."

18- قال النبي: (ﷺ) "قلوب المشتاقين منورة بنور الله واذا تحرك الاشتياق اضاء النور ما بين السماء والارض فحننذ يعرض الله المشتاقين على الملائكة فيقول "يا ملائكتي هؤلاء المشتاقين الى لقائى اشهدوا اننى قد غفرت لهم وانى لأشدّ شوقا اليهم من شوقهم الىّ."

19- قال النبي: (ﷺ) "من عشق فعفّ وكنتم ثم مات مات شهيدا".

20- قال رسول الله: (ﷺ) قال الله: (تعالى) "إذا كان الغالب على عبدى ذكرى عشقنى وعشقته فالامر للذكر فيه".

21- قال: (ﷺ) "رأيت ربى بقلبي وما رأيته بعيني".

22- قال النبي: (ﷺ) "بعثت الى الاحمر والاسود, وأدم ومن دونه تحت لوائى ولا فخر وانا أوّل من يفتح له ابواب الجنّة, وانا أوّل من تنشق عنه الارض يوم القيامة, وأنا أوّل شافع ومشفع وانا أوّل من يتجلّى له الربّ".

23- عن ابن عبّاس رضي الله عنه قال: اوحى الله (تعالى) الى عيسى (عليه السلام) "آمن بمحمّد وأمر امتك ليؤمنوا به فلو لم يكن محمّد ما خلقت آدم فلو لا محمّد ما خلقت الجنّة والنّار".

24- قال: (ﷺ) "إنّي أرى فى الظلمة كما أرى فى ضوء وإنّى أرى من خلفى كما أرى من بين يدي".

25- قال: (ﷺ) "إنّ الله فرض عليكم حبّ أبى بكر وعمر وعثمان وعلى رضي الله عنهم أجمعين كما فرض عليكم الصلاة والصيام والزكاة والحجّ فمن انقص واحدا منهم فلا صلاة ولا صيام ولا زكاة ولا حجّ ويحشر يوم القيامة من قبره الى النار".

26- قال: (ﷺ) "حبّ ابى بكر وعمر وعثمان وعلي من الايمان وبغضهم من الكفر".

27- قال: (ﷺ) "لأبى بكر إنّ الله (تعالى) أعطانى ثواب من آمن بي منذ خلق الله (تعالى) آدم الى أن يقوم السّاعة وأنّ الله أعطاك يا ابا بكر ثواب من آمن بي منذ بعثنى الله الى أن يقوم السّاعة".

28- قال: (ﷺ) "لو كان بعدى نبىً لكان عمر بن خطاب وإن الشيطان ليفر منك يا عمر."

29- قال: (ﷺ) "يا عثمان أنت وليّ فى الدنيا والآخرة."

30- قال: (ﷺ) "دخلت الجنة فرأيت على باب الجنة مكتوبا لا اله الا الله محمد رسول الله وعليّ أخو رسول الله."

31- قال: (ﷺ) "أحبّ الاخوان اليّ عليّ بن أبي طالب وأحبّ أعمامى حمزة بن عبد المطلب."

32- قال: (ﷺ) "لما اخرج بى رأيت على باب الجنة مكتوبا بالذهب لا اله الا الله محمد رسول الله وعليّ وليّ الله وفاطمة امّة الله والحسن والحسين صفوة الله وعلى مبغضهم لعنة الله". قال ابن عبّاس رضي الله عنه قلت يا رسول الله من قرابتك الذين وجبت علينا مودّتهم قال: (عليه السلام) "عليّ وفاطمة وأبنائهما الحسن والحسين وقال هما سيدا شباب أهل الجنة."

33- قال: (ﷺ) "لعبّاس هذا عمّي وأبو الخلفاء وأجود قريش كفاً وأجملها وجهها وترجومان القران ابن عبّاس وأعلم امّتى بالحلال والحرام معاذ بن جبل وأنّ الجنة مشتاق الى سلمان الفارسيّ في كلّ يوم خمس مرّات ولكلّ امّة حكيم وحكيم هذه الامّة ابو هريرة."

34- فقد روى ابو هريرة عن النّبىّ: (ﷺ) "أول من يسقى من حوضي صهيب الرّوميّ."

35- قال: (ﷺ) "لأبي موسى الاشعريّ "لقد اعطيت زممارا من مزامر آل

داود (عليه السلام) وآية الايمان حبّ الانصار وآية النفاق بغض الانصار وقال اللهم اغفر للانصار ولأبناء الانصار ولأبناء أبناء الانصار."

36- قال: (ﷺ) "إِنَّ الرجل يرفع يده ويقول يا ربّ يا ربّ مطعمه ومشربه حرام وأنّى يستجاب له."

37- كان رسول الله (ﷺ) يدعو بهذا الدعاء "اللهم انّى أسألك الصحة والعفة والامانة وحسن الخلق والرّضا بالقدر."

38- كان رسول الله (ﷺ) يدعو بهؤلاء الكلمات "اللهم انّى اعوذ بك من فتنة النار وعذاب القبر وفتنة القبر ومن شرّ المسيح الدّجال برحمتك يا ارحم الراحمين, اللهم اغسل خطايى بماء الثلج والبرد وانق قلبي كما انقيت الثوب الأبيض من الدّنس وباعد بيني وبين خطايى كما باعدت بين المشرق والمغرب اللهم انّى اعوذ بك من الكسل والهزم والمائم والمغمرم اللهم انّى أسئلك النعيم المقيم الذى لا يزول ولا يحول. اللهم حبّب لنا الايمان وزيّنه فى قلوبنا وكره إلينا الكفر والعصيان واجعلنا من الراشدين وتوفّقنا مسلمين والحقنا بالصالحين."

39- قال النّبيّ: (ﷺ) "اللهم انّى أسئلك رزقا طيّبا وعلما نافعا وعملا متقبّلا."

40- عن ابن مسعود رضى الله عنه أنّه قال: (ﷺ) "اللهم ألف بين قلوبنا واصلح ذات بيننا واهدنا سبل الاسلام ونجّينا من الظلمات الى النور وجنبنا الفواحش ما ظهر منها وما بطن وبارك لنا فى اسماعنا وابصارنا وقلوبنا وازواجنا وذريّاتنا وتب علينا انّك انت التّواب الرحيم واجعلنا مثنين بنعمتك ذاكرين لها قائلين بها انّك علي كلّ شيء قدير وبالإجابة جدير."

41- عن ابن عبّاس رضى الله عنه أنّه قال: (ﷺ) "اللهم انّى أسئلك يا الله يا رحمان يا رحيم يا جبار المستجرين يا مأمّن الخائفين يا عماد من لا عماد له ويا سند من لا سند له يا زخر من لا زخر له ويا حرز من لا حرز له ويا حرز الضعفاء ويا كنز الفقراء يا عظيم الرجاء يا منقذ الهلكى يا منجى

الغرقى يا محسن يا مجمل يا منعم يا مفضل يا عزيز يا جبار يا متكبر انت الذى سجد لك سواد الليل وضوء النهار وشعاع الشمس وحفيف الشجر ودوى الماء ونور القمر يا الله انت الله لا شريك لك أسئلك ان تصلي علي محمد عبدك ورسولك وعلى آل محمد". وقال: (عليه السلام) "لا يدعو به ملحق ولا مكروب الا استجيب له."

42- قيل سئل عن النبي اي الدعاء خير ادعوا به. فى صلاتي فقال: (صلى الله عليه وسلم) "اللهم لك الحمد كله ولك الملك كله ولك الخلق كله واليك مرجع الخلق كله اسئلك من الخير كله عاجله وآجله واعوذ بك من الشر كله عاجله وآجله."

43- كان يقول: (ﷺ) "اللهم لا تفعل بنا ما يليق بنا نحن اهله افعل بنا ما يليق بك انت اهله يا عزيز يا غفار يا جليل يا جبار يا كريم يا ستار استر عيوبنا واغفر ذنوبنا وطهر قلوبنا واشرح لنا صدورنا ويسر لنا امورنا بفضلك ورحمتك يا أرحم الراحمين."

44- قال: (ﷺ) "من ترك ثوب الجمال وهو قادر على لبسه ألبسه الله (تعالى) من حل الجنة."

45- قال: (ﷺ) "نور قلوبكم بلباس الصوف فانه مذلة فى الدنيا ونور فى الآخرة."

Ek 3: Şihâbüddîn Sivâsî'nin Cezzâbü'l-Kulûb İsimli Eserinde Yer Verdiği Zeyniyye Tarikatının Silsilesi:

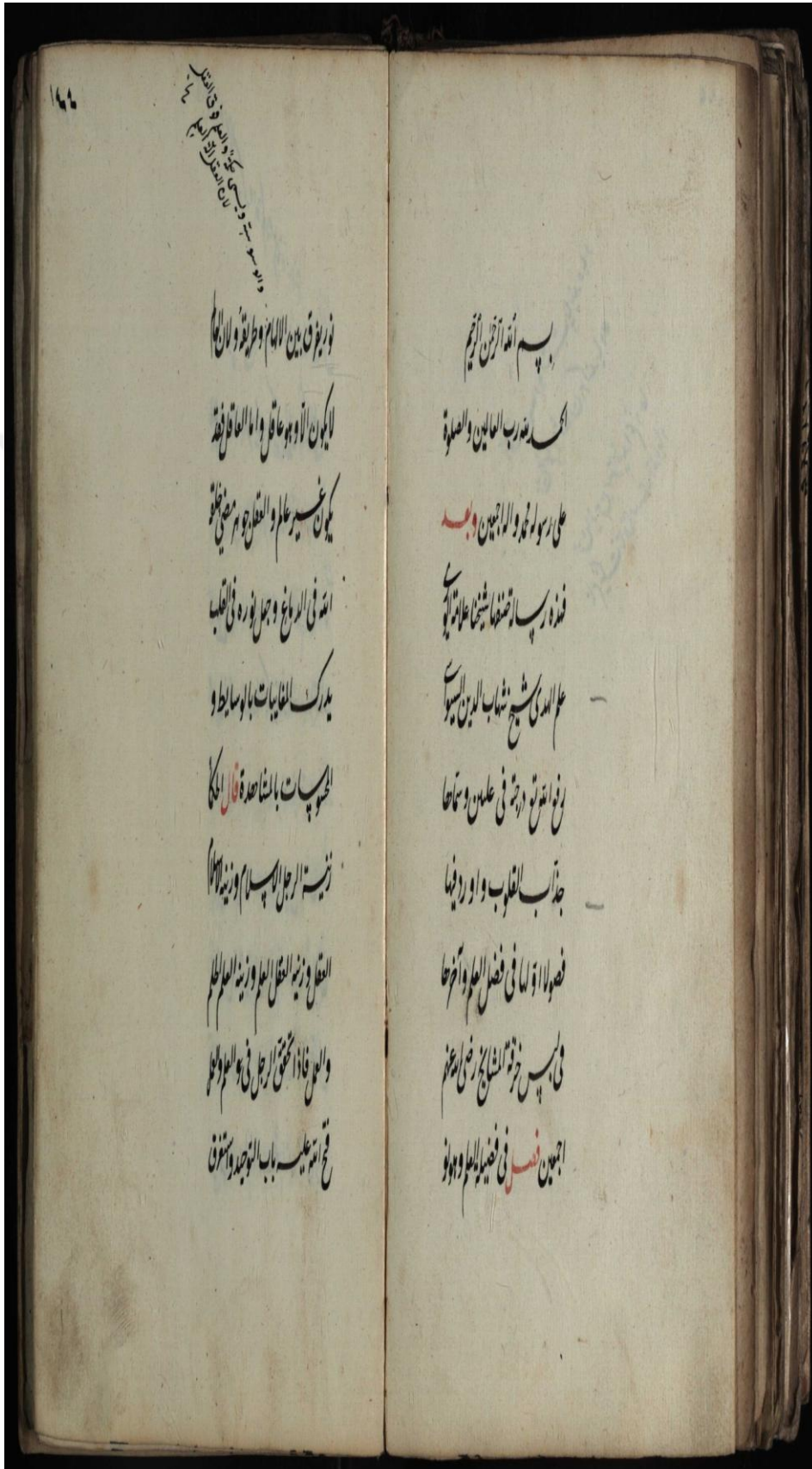
- 1- Şeyh Şihâbüddîn Sivâsî
- 2- Şeyh İmam Zeynüddîn el-Mısırî
- 3- Şeyh Abdünnûr
- 4- Şeyh Muhyiddîn el-Arabî
- 5- Şeyh Yunus Cemalüddîn el-Abbâsî
- 6- Abdulkadir b. Ebi Sâlih el-Cîlî
- 7- Ebu Saîd el-Mubarek b. Ali el-Mahrami
- 8- Ali b. Muhammed el-Kureyşî'den
- 9- Ebu'l Ferec et-Târtusî
- 10- Ebu'l Fadl Abdulvahîd b. Abdulaziz et-Temîmî
- 11- Ebu Bekir Muhammed b. Halef eş-Şibli
- 12- Ebu'l-Kasım eş-Şeyh el-Cüneyd el-Bağdâdî
- 13- Seri es-Sakatî
- 14- Ma'ruf b. Feyruz el-Kerhî
- 15- Ali b. Musa
- 17- Musa b. Cafer
- 18- Cafer b. Muhammed
- 19- Muhammed b. Ali
- 20- Ali b. Hüseyin
- 21- Hüseyin b. Ali
- 22- Ali b. Ebu Tâlib
- 23- Hz. Muhammed (s.a.v.)
- 24- Hz. Cebrâil
- 25- Allah (c.c.)

Ek 4: Şihâbüddîn Sivâsî'nin türbesinin dış görünümü

Ek 5: Şihâbüddîn Sivâsî'nin türbesinin iç görünümü

Ek 7: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 3257, vr. (144b-171b).

